

MAGYAR PÉNZ- ÉS TŐKEPIACI RENDSZER

TARTALOMJEGYZÉK

I. BANKRENDSZEREK

1. A BANKRENDSZER KIALAKULÁSA
2. MAGYAR BANKTÖRTÉNET
3. BANKRENDSZEREK

II. A BANKRENDSZER ELSŐ SZINTJE

1. A JEGYBANK SZEREPE ÉS FELADATAI
  - a.) A jegybank legfőbb feladatai
  - b.) A Magyar Nemzeti Bank szervezeti felépítése és döntéshozatali rendszere
  - c.) A jegybanki függetlenség
2. A MONETÁRIS POLITIKA CÉLRENDSZERE
  - a.) A gazdaságpolitika és a monetáris politika
  - b.) A monetáris politika végső célja
  - c.) A monetáris politika közbülső célja
  - d.) A célrendszer alsó szintje
  - e.) A pénzaggregátumok
3. A MONETÁRIS POLITIKA ESZKÖZEI
  - a.) A jegybanki eszköztár direkt eszközei
  - b.) A jegybanki eszköztár indirekt eszközei

III. A BANKRENDSZER MÁSODIK SZINTJE

1. AZ ÜZLETI BANKOK SZEREPE ÉS SZABÁLYOZÁSUK
2. AZ ÜZLETI BANKOK FUNKCIÓI ÉS TEVÉKENYSÉGE
3. PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYEK
4. A PÉNZINTÉZETI SZAKOSODÁS FŐBB IRÁNYAI
5. A BANKRENDSZEREK MÁSODIK SZINTJE MAGYARORSZÁGON
  - a.) A kétszintű bankrendszer kialakulása
  - b.) Bankváltások
  - c.) Konszolidáció
  - d.) Privatizáció

e.) A bankrendszer struktúrája

IV. A BANKOK KOCKÁZATA

1. KOCKÁZAT A KERESKEDELMI BANKOK TEVÉKENYSÉGÉBEN
2. KÉTES KINTLEVŐSÉGEK
3. LIKVIDITÁSKÉZELÉS

V. A HITELINTÉZETEK BIZTONSÁGOS MŰKÖDÉSÉNEK SZABÁLYOZÁSA

1. A TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS
2. A HITELINTÉZETI TÖRVÉNY
  - a.) A hitelintézetek funkciói és besorolása
  - b.) A pénzügyi intézmények szabályozásának szükségessége
3. A SZABÁLYOZÁS CÉLJA
4. A SZABÁLYOZÁS VÉDVONALAI
  - a.) Engedélyezés
  - b.) A banküzem prudens működése
  - c.) Belső irányítás, ellenőrzés
  - d.) Felügyelet
  - e.) A pénzügyi intézmények számvitele és könyvvizsgálata; nyilvánosság, tájékoztatás
  - f.) Betétbiztosítás és intézményvédelem
  - g.) Banktitok, üzleti titok

VI. BANKMŰVELETEK

1. AZ ÜZLETI BANKOK MÉRLEGE ÉS FŐBB ÖSSZEFÜGGÉSEI
2. A PASSZÍV BANKMŰVELETEK
  - a.) Számlanyitás
  - b.) Betétgyűjtés
  - c.) Az értékpapírok kibocsátása
  - d.) Bankközi hitelfelvét
  - e.) A váltók viszontleszámíttatása, az egyéb értékpapírok fedezete mellett igénybe vett hitelek
  - f.) A jegybanki refinanszírozási hitelek
  - g.) Nemzetközi hitelfelvét

- h.) A tőke emelése
- 3. **AZ AKTÍV BANKMŰVELETEK**
  - a.) Hitelnyújtás, hitelközvetítés
  - b.) Bankgarancia nyújtása,- kezesség vállalása
  - c.) A pénzügyi lízing
  - d.) A követelések megvásárlása, megelőlegezése
  - e.) Befektetések, értékpapírüzletek
  - f.) Bankközi hitelkihelyezések
  - g.) A nemzetközi hitelkihelyezés
- 4. **A SEMLEGES ÉS EGYÉB BANKMŰVELETEK**
  - a.) A pénzforgalom lebonyolítása
  - b.) Elektronikus fizetések
  - c.) A bankjegy-kereskedelem
  - d.) Bankári szolgáltatások nyújtása

VII. BIZTOSÍTÁSGAZDASÁGTAN

- 1. **A BIZTOSÍTÁS MINT KOCKÁZATKEZELÉS**
  - 1.1. A kockázat fogalma
  - 1.2. A kockázatkezelés fogalma
- 2. **A BIZTOSÍTÁS FUNKCIÓJA**
- 3. **A BIZTOSÍTÁSI MÓDSZEREK ALAPFORMÁI**
- 4. **A BIZTOSÍTÁS GAZDASÁGI SZEREPE**
- 5. **A BIZTOSÍTÁS GAZDASÁGI SÚLYA**
- 6. **A BIZTOSÍTÁSI PIAC**
  - 6.1. A biztosítási piac fogalma, szereplői
  - 6.2. A biztosítási piac keresleti oldalának szereplői
  - 6.3. A magyar biztosítási piac kínálati oldala
    - a.) A biztosító részvénytársaság
    - b.) A biztosító egyesület
    - c.) A külföldi székhelyű biztosító magyarországi fióktelepe
    - d.) Biztosításközvetítők
    - e.) A biztosítási szaktanácsadó
    - f.) A biztosítók szakmai érdekképviseleti szervezetei
  - 6.4. A biztosítási verseny sajátosságai

7. A BIZTOSÍTÁSGAZDASÁGTAN ÁLTALÁNOS SAJÁTOSSÁGAI

- 7.1. A biztosítási védelem elvei**
- 7.2. A biztosítási védelem tartalma, összetevői**
- 7.3. A kockázat fogalmának tartalma a biztosításban**
- 7.4. Kockázathárítás - biztosíthatóság – kockázatkiegyenlítődés**
  - a.) A véletlenség, előre nem láthatóság követelménye**
  - b.) Az egyértelműség követelménye**
  - c.) A mérhetőség követelménye**
  - d.) A kockázatok függetlenségének követelménye**
- 7.5. A biztosítási díj**
- 7.6. A szolgáltatási ügylet**

8. A BIZTOSÍTÓ BIZTONSÁGOS MŰKÖDÉSÉT SZOLGÁLÓ ESZKÖZÖK ÉS INTÉZMÉNYEK

- 8.1. A biztosítástechnikai tartalékok**
- 8.2. A biztosító fizetőképessége**
- 8.3. A biztosítástechnikai tartalékok és a biztonsági tőke befektetésének szabályai**
- 8.4. A kockázatok megosztása**

VIII. ÉRTÉKPAPÍR

- 1. Az értékpapír**
  - 1.1. Az értékpapírokról általában**
  - 1.2. Az értékpapírok csoportosítása a bennük megtestesülő jog szerint**
  - 1.3. Az értékpapírok csoportosítása más szempontok szerint**
- 2. Az értékpapírpiac és szereplői**
  - 2.1. Tőzsdék és OTC piacok**
  - 2.2. Az értékpapírpiac szereplői**
- 3. Főbb értékpapírfajták és piacuk sajátosságai**
  - 3.1. A kötvény**
  - 3.2. A részvény**
  - 3.3. A befektetési jegy**
- 4. A tőzsde**
  - 4.1. A tőzsde története Magyarországon**
  - 4.2. A tőzsde főbb jellemzői**

- 4.3. A kereskedés menete a Budapesti Értéktőzsdén**
- 4.4. Teljesítés: a multilaterális nettósítás módszere**
- 4.5. Tőzsdei ügyletfajták**

I. BANKRENDSZEREK

1. A BANKRENDSZER KIALAKULÁSA

A pénz keletkezésétől elválaszthatatlan a bankok kialakulása. Történelmileg kétséget kizáróan különböző áruk pénzként már működtek akkor is, amikor bankári tevékenységről és bankokról még nem beszélhetünk. Mégis állítható, hogy a pénz, életének viszonylag korai szakaszában, elválaszthatatlanul összefonódik a - bár nagyon kezdetleges formában működő - bankári tevékenységgel.

Már az ókorban megtaláljuk a bankok őseit, bár a mai bankfogalmat nem lehet az ókori bankokra alkalmazni. A magánbetétek (elsősorban gabona) őrzése Babilonban már az időszámítás előtti harmadik évezredben virágzó üzlet volt. A királyi raktárházakat, illetve a templomokat számítják a legrégebb bankoknak. E bankok a későbbiekben kölcsönügyleteket is végeztek, majd megjelentek a „magánbankok”. A görögöknél is a templomok lettek az első bankok. Az időszámítás előtti negyedik században, Athénban megtalálhatók a bankok őstípusai. A pénzürmék megjelenése után a letéti és kölcsönügyletek mellett a pénzváltással egészülnek ki a bankok üzletágai. Az ókori bankok nem éltek túl a népvándorlás viharait, az egyetlen bankügylet, amely fennmaradt, a pénzváltás volt. A keresztes háborúk idején alakult ki a pénzkölcsönzők osztálya.

A középkorban, az olasz városállamokban jöttek létre a mai bankrendszer előzményei. Elsősorban a lombard városokban jelentek meg a pénzkölcsönzők. Genovában már a XII. században találkozunk pénzváltókkal, akik a piacon, padon (olaszul: banco) ülve folytatták tevékenységüket. Mások szerint a bankár kifejezés az olasz banca szóból származik, amely asztalt, pultot jelent, vagyis azt a helyet, ahol a pénzváltó tevékenységet folytatták. A bankárok tevékenysége a letétüzletre, a hitelműveletekre és a fizetések lebonyolítására is kiterjedt. Genovában alakult ki a váltóforgatás intézménye. A XV-XVI. században a közületi (állami) bankok ősei is megjelentek.

A XIV. században a magánbankárok élénk tevékenységet folytattak Velencében. A velencei bankrendszer jellegzetessége a zsíróforgalom, vagyis a bankok közötti elszámolások fejlettsége volt. A XVI. században uralkodó valutáris

zűrzavar 1587-ben Velencében egy állami bank, a Banco Rialto felállításához vezetett, amelyet 1619-ben a Banco del Giro váltott fel.

Az olasz városállamok bankjainak hagyományait az 1609-ben alapított Amszterdami Bank folytatta, amelynek funkciói: pénzváltás, pénzletétek elfogadása, klíring lebonyolítása, nemesfémek vásárlása, lombardkölcsönök folyósítása. 1619-ben alapították a Hamburgi Bankot a pénzforgalom zavarainak áthidalására, illetve záloghitelek folyósítására és a zsíróforgalom lebonyolítására.

A bankok történetében a legjelentősebb eseménynek az Angol Bank (Bank of England) alapítását tartják. A bank megalapítása előtt a kereskedők felesleges pénzüket vagy a pénzverdében vagy aranyműveseknél helyezhették el. Az előbbi esetben a király által történő igénybevétel, az utóbbi esetben az aranyműves kölcsönző tevékenysége, illetve tönkremenetele veszélyeztette pénzüik biztonságát. Angliában az aranyművesekből lettek a bankárok, akiknél az emberek értékeiket (aranyat, ezüstöt) először megőrzés céljából helyezték el, amelyről elismervényt kaptak, amivel fizetni is lehetett. Az aranyműves-bankárok rájöttek arra, hogy nem minden ügyfél kéri egy időben betéte visszafizetését, így azok terhére, saját magukra szóló követelést bocsátottak ki, ebből alakult ki a bankjegy, majd később hitelt is folyósítottak.

A Bank of England 1694-ben alakult meg, mint az állam hitelezőinek testülete. Felhatalmazták bankjegyek kibocsátására és bankügyletek folytatására. Ettől az időtől számíthatjuk a modern jegybankok kifejlődését. A Bank of England kincstárral kapcsolatos feladatai: az államkölcsönök nyújtása, a kincstárjegyek forgalomba hozatala és forgalmának biztosítása, az állami bevételek kezelése voltak. A kereskedőkkel való kapcsolataiban nagy szerepet játszott a váltók leszámítolása. A bankjegykibocsátás szabályozására 1844-ben a bankot emissziós és bankosztályra osztották. Az emissziós osztály nagy függetlenséget élvezett, a bankjegykibocsátást limitálták, a limiten felüli kibocsátást nemesfém-fedezethez kötötték. A bankélet és a pénzforgalom szabályait az 1844-es törvény állapította meg. 1939-ben, a II. világháború kitörésével új banktörvény lépett életbe. Döntő változást jelentett a bank fejlődésében az 1946. évi államosítás.

A kontinens jegybankjait csak a XIX. század folyamán hozták létre: a Banque de France-ot 1848-ban, a Deutsche Reichsbankot 1875-ben (elődjét, a Porosz Bankot 1765-ben) alapították.

Érdekesen alakult a bankok fejlődése az Amerikai Egyesült Államokban. A sok bankjegykibocsátó bank tevékenysége túl sok papírpénz kibocsátásához, a pénz elértéktelenedéséhez vezetett. 1791-ben lényegében központi banki funkciókkal hozták létre a Bank of the United States-t, 20 éves időtartamra. A határidő lejártával az egyes államok, amelyek szuverenitásukat féltették, illetve a bankok, amelyeknek erős versenytársat jelentett, megakadályozták működésének meghosszabbítását. Az ezután keletkező pénzügyi zavar 1816-ban a második Bank of the United States megalapításához vezetett, ennek működése ugyan nem volt túl sikeres, de így is 20 éven át, tevékenykedett. Ezután az ún. „szabad tevékenység” időszaka következett, amelyben minden bank (ha bizonyos feltételeknek eleget tett) kibocsáthatott bankjegyet. Az 1870-es években szigorították a bankok bankjegykibocsátását. 1914-ben hozták létre a központi jegybankot, amely tulajdonképpen nem egy bank, hanem 12 körzeti tartalékbankból álló bankrendszer, a Federal Reserve System. A bankrendszer élén a Federal Reserve Board (a bank vezető testülete) áll, amelynek fő feladata: felügyeletet gyakorol a Federal Reserve bankok és a tagbankok, (kereskedelmi bankok) üzletvezetése felett. Az 1933. évi és az 1935. évi banktörvény a válság nyomán módosította a Federal Reserve System feladatait. Létrehozták a Nyíltpiaci Műveletek Bizottságát, amely a monetáris politika irányítására hivatott. 1934-ben a bankok betéteseinek védelmére bevezették a betétbiztosítási rendszert. A XIX. század második felében a jegykibocsátással nem foglalkozó bankok tevékenysége is nagymértékben fejlődött és specializálódott. Létrejöttek a bankok különböző típusai: a leszámítoló bankok, jelzáloghitelbankok, lombard bankok, alapító bankok, földhitelintézetek stb. A bankrendszer fejlődését a nagybankok előrenyomulása, a bankkoncentráció jellemezte. A XX. század elején folytatódott a XIX. században megkezdett fejlődés. A II. világháború utáni bankfejlődés országonként eltérő sajátosságokat mutat.

Mára a legnagyobb bankok tevékenysége nemzetközivé vált, részei és lebonyolítói a globalizált tőke- és pénzforgalomnak, működésük földrajzilag úgyszólván az egész világra kiterjed.

2. MAGYAR BANKTÖRTÉNET

A magyar bankrendszer története az osztrák bankok történetével kezdődik. 1816-ban alakult az Österreichische National Bank, amely bankjegy-kibocsátási jogot nyert a császárság egész területére. Később kibővítették üzletkörét letéti ügyletekkel, lombardkölcönökkel, az államkincstári utalványok diszkontálásával. A magyar rendek kezdettől fogva közjogilag vitatták a bécsi bank Magyarországra is kiterjedő bankjegy kibocsátási jogát, de azt megakadályozni nem tudták. A szabadságharc idején a Batthyany-kormány megkísérelte a saját pénz kibocsátását, de az – az önálló Magyar Nemzeti Bank létrehozásának szándékával együtt – megbukott.

A kiegyezés (1867) során merült fel újból az önálló Magyar Nemzeti Bank megalapításának igénye, de ezt osztrák részről nem fogadták el. Végül az 1878. évi törvény hozta létre az Osztrák-Magyar (Östereichische-Ungarische) Bankot, 40 évre, amely mindkét ország területén jegybanki szerepet játszott. 1919-ben lejárt a bank tevékenységi ideje, de a háborút követő események, a béketárgyalások elhúzódása miatt késedelmet szenvedett a bank felszámolása. 1921-ben alapították a Magyar Királyi Állami Jegyintézetet, amely az Osztrák-Magyar Bank után a jegybank szerepét töltötte be. 1924-ben hozták létre a Magyar Nemzeti Bankot, amely részvénytársasági formában működött, alaptőkéje 30 millió aranykorona volt. A Magyar Nemzeti Bankot a következő tevékenységek végzésére hatalmazták fel: váltók, értékpapírok, közraktári zálogjegyek leszámítolása, kézizálogra kölcsön nyújtása, letéti, betéti és zsírüzlet folytatása, bizományi ügyletek végzése, arany és ezüst vétele és eladása, külföldi valuták és devizák az első önálló hazai pénzügyintézet, eladása és természetesen, bankjegyek kibocsátása.

Az első, nem jegybanki pénzügyintézet Magyarországon már 1722-ben megtalálhatjuk: Királyi rendelet hozta létre a Hitelintézetet (Hitelpénztárat), amely az állami hitelek kezelésére szolgált. 1827-ben létesített Magyarországon fiókot az Első Osztrák Takarékpénztár. 1836-ban kezdte meg működését az első önálló hazai pénzügyintézet, a Brassói Általános Takarékpénztár. 1839-ben Fáy András kezdeményezésére alapították a Pesti Hazai Első Takarékpénztári Egyesületet, amelyet 1845-ben részvénytársasággá alakítottak át. 1841-ben kezdte meg működését a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, amely jelentős szerepet játszott a szabadságharc pénzügyi támogatásában. 1863-ban kezdte meg a mezőgazdaság finanszírozását a Földhitelintézet. 1867-ben alapították a Magyar Általános

Hitelbankot. 1869-ben hozták létre a Magyar Jelzáloghitelbankot. A kiegyezés hatására a magyar bankok és takarékpénztárak száma megnövekedett, fejlődésüket az 1873. évi válság visszavetette ugyan, de az újabb gazdasági fellendülés hatására számuk és üzleti tevékenységük újabb lendületet vett. A Magyar Királyi Postatakarékpénztárat 1885-ben alapították. 1916-ban hozták létre a Pénzügyi Központot, amely a bankok ellenőrző szerveként működött.

A magyar bankok és takarékpénztárak közül csaknem mindegyik részvénytársasági formában működött. Központjuk Budapesten volt, de a vidéki nagyvárosokban majdnem minden banknak volt fiókja. Az üzletágak fejlődésében legkorábban a kereskedőknek nyújtott hitel, a váltóleszámítolás és fogyasztási hitel alakult ki. A telekkönyv alkalmazása fellendítette a jelzáloghitelezést.

A bankok különféle üzletei közül a legnagyobb hasznot a vasútépítés finanszírozása hozta. A későbbiekben fejlődött ki az értékpapír és az árulombardhitel. A forgalom bővülésével fejlődött ki a folyószámla és zsírüzletág. A külföldi kapcsolatok bővülése, a valuta és devizaműveletek meghonosodását, eredményezte. Ezen kívül a bankok részt vettek vállalatok és leányvállalatok alapításában, és részesedést is vállaltak ezekben.

A nagybankok, elsősorban a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank jellegzetessége éppen az volt, hogy jelentős ipari és kereskedelmi vállalati részvények birtokában nagy befolyást szereztek az egész gazdasági életben.

Magyarországon 1945 után indult meg az a folyamat, amely a bankok államosításához vezetett. A legnagyobb bankok állami kézbe vétele több nyugat-európai országban is napirenden volt. (Mindenekelőtt Franciaországban, Olaszországban, Ausztriában, Németországban, Angliában.) A bankok államosításáról szóló törvény 1947 decemberében lépett életbe, amelynek értelmében az állam átvette a Magyar Nemzeti Bank és Pénzügyi Központ I. kúriájába tartozó, részvénytársasági alapon működő pénzügyi intézetek részvényeit. 1948-ban alakították ki a Magyar Nemzeti Bank, mint szocialista jegybank funkcióit, beleértve a vállalatok finanszírozását is, ezzel megvalósult a Magyar Nemzeti Bank pénzforgalmi és hitelmonopóliuma, és létrejött az egyszintű bankrendszer. 1948-ban jött létre a Magyar Beruházási Bank, amelynek feladata az állami és a vállalati beruházások pénzügyi lebonyolítása és a beruházások pénzügyi ellenőrzése volt. 1951-1952-ben átvette a Magyar Nemzeti Banktól az építőipari vállalatok

hitelnyújtását és számláinak vezetését. A külkereskedelemmel kapcsolatos fizetési forgalom lebonyolítását 1948-ban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vette át, amelynek jogutódja az 1950-ben alapított Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. Ezt követően azonban a Külkereskedelmi Bank csupán a Magyar Nemzeti Bank megbízásából látott el nemzetközi bankári tevékenységet, a külkereskedelem fizetési forgalmát is zömmel a Magyar Nemzeti Bank végzete. A lakosság bankműveleteinek lebonyolítására 1949-ben létrehozták az Országos Takarékpénztárt.

1957-től hozták létre a takarékszövetkezeteket, amelyek a vidék, főleg a falusi lakosság részére végzett bankszolgáltatásokat.

1972-ben a Magyar Beruházási Bank neve Állami Fejlesztési Bankra változott, ez egyben, tevékenységének megváltozását is jelentette. A vállalati beruházások hitelezése, az építőipari vállalatok hitelezése és számláinak vezetése átkerült a Magyar Nemzeti Bankhoz, az ÁFB csupán az állami, vagyis a költségvetésből finanszírozott nagyberuházásokkal foglalkozott. 1972-ben az Országos Takarékpénztár átvette a Nemzeti Banktól a helyi tanácsok bankjának funkcióját. 1985. január 1-jén a Magyar Nemzeti Bank leánybankjaként alakult meg a Budapesti Hitelbank, illetve a Magyar Nemzeti Bankon belül két hitelágazatot hoztak létre, amely még nem jelentette a bankrendszer egyszintűségének feladását, de szolgálta a kétszintű bankrendszer kialakulásának előkészítését. A 80-as évek elejétől a bankok közötti verseny elősegítésére, illetve a különböző hatóságoknál, intézményeknél felhalmozódott pénzeszközök jobb hasznosítására néhány szakosított pénzügyintézetet (kisbankot) és külföldi részvétellel működő bankot hoztak létre.

3. BANKRENDSZEREK

A bankrendszer lehet egyszintű vagy kétszintű. Egyszintűnek nevezzük a bankrendszert akkor, ha a központi bank közvetlen kapcsolatban áll a gazdálkodó alanyokkal, lebonyolítja fizetéseiket, vezeti számláikat, hitelt folyósít számukra. A kétszintű bankrendszerben a központi bank nem áll kapcsolatban a gazdálkodó alanyokkal, hanem csak a bankrendszer alsó szintjén álló bankokkal, amelyeket kereskedelmi banknak, üzleti banknak, hitelbanknak, hitelintézetnek nevezhetünk. E bankok állnak közvetlen kapcsolatban a gazdálkodó alanyokkal. A nyugati országokban a fenti megkülönböztetés fel sem merült, mivel természetes volt, hogy a

központi bank mellett kereskedelmi bankok is működnek. A szocialista országok túlnyomó többségében a szovjet példát követve, egyszintű bankrendszer funkcionált. Ebben a bankrendszerben a központi bank (Nemzeti Bank, Állami Bank) mellett általában beruházási bankot, külkereskedelmi bankot és takarékpénztárt is találunk. Az elmondottakból következik, hogy az egyszintű bankrendszer nem jelenti azt, hogy egyetlen bank van a gazdaságban. Amikor csak egy bank létezik, azt monobankrendszernek nevezzük. Ekkor egy bank, a Nemzeti Bank végzi az összes banktevékenységet. Erre Mongóliában, Albániában, Kubában találhatunk példát.

Viták a bankrendszerről

A magyar gazdaságirányítási rendszer reformja (1968) során a bankszervezet továbbfejlesztésnek kérdése is felmerült. Nem véletlen, hogy a bankszervezet átalakításának elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyaló cikkek a gazdaságirányítási reform kezdetén, a 60-as, 70-es évek fordulóján, illetve a 80-as évek elején jelentek meg a szakirodalomban. A gazdaságirányításban - a központi tervirányítás merev rendszerének oldásaként - nagyobb szerepet kapott a pénz és a piac, önállóbbak lettek a vállalatok. Egyes gazdaságpolitikusok így joggal vetették fel az egyszintű bankrendszer átalakításának szükségességét.

Az 1980-as évek közepén, éles viták voltak a bankrendszerről. Azok között is, akik *elvben egyetértettek* az egyszintű bankrendszer kétszintűvé alakításával, voltak olyan nézetek, hogy előbb kellene az ár és bérrendszert piacivá tenni, hogy a pénz a reális értékek kifejezője legyen, utána legyen csak bankreform. Mások a hazai alacsony tőkefelhalmozásra hivatkozva nem látták annak lehetőségét, hogy több bank több hitelforrással álljon a gazdaság rendelkezésére.

Közben csendben folyt egyfajta „banképítés”, amely összhangban volt a piaci viszonyok liberalizálásával, a vállalatok önállóságának növelésével és nem utolsósorban a magánkezdeményezések, egyéni vállalkozások terjedésével. Az 1979-ben külföldi bankok és az MNR 33%-os részvételével alapított CIB bank ugyan még csak devizában bonyolíthatta le üzleteit, de magyar vállalatok is igénybe vehették szolgáltatásait. Az 1980-as évek elejétől sorban alakultak olyan kvázi kisbankok, amelyeknek az lett a feladatuk, hogy az addig a különböző minisztériumok, szövetkezeti központok által kezelt és vissza nem fizetendő támogatásként osztogatott pénzeket bankszerűen kezelt *hitelként* juttassák a legfontosabb

fejlesztési célokra. Ezek tapasztalatai azt mutatták, hogy a szűkös forrásokat bankszerű elvek alapján hatékonyabban lehet felhasználni.

A magyar bankrendszer átszervezését indokolta, hogy a 80-as években a piaci viszonyok kifejlesztésében tett előrelépést a pénzügyi rendszernek is követnie kellett. Joggal merül fel pénzügyi intézményrendszerünk kritikájaként, hogy a gazdaságban háttérbe szorultak a hitelviszonyok, a költségvetés túlzott szerepet játszott a gazdaság finanszírozásában, az elvonási és juttatási rendszer nem ösztönözte a vállalatokat a hatékonyabb gazdálkodásra. A rövid lejáratú hitelek visszaszorultak a vállalatok gazdálkodásában, a bank sok esetben kevésbé jövedelmező beruházásokra is kénytelen volt hitelt nyújtani, mivel egyes állami döntésű beruházásokat más forrás hiányában csak hitelből lehetett finanszírozni. A bank sok esetben nem üzleti alapon hitelezett, nem voltak egymással versenyző bankok, a bankrendszer tevékenységét alárendelték a naturális tervcélok finanszírozásának, hiányoztak gazdaságunkban az értékpapírok (ez közben változott, 1983 óta lehetővé vált a kötvénykibocsátás, 1985 óta polgárjogot nyert a váltó).

A reformok iránt elkötelezett közgazdászok és politikusok számára nyilvánvaló volt, hogy a gazdaságban a piaci viszonyok fejlesztését, az ár-, érték- és pénzkategóriák jogukba való visszaállítását, a tőkeáramlást, a tőkék hatékonyabb felhasználását csak a pénzügyi intézmények (bankrendszer) átalakításával, fejlesztésével lehet elképzelni. A viták során jelentős érv volt, hogy a bankrendszer átalakítása után a központi bank (a jegybank) jobban el tudja látni jegybanki funkcióit, mint az egyszintű bankrendszer központi bankja.

Így 1985-ben megszületett a politikai döntés egy olyan kétszintű bankrendszer kialakításáról, amelyben az MNB újból kizárólag jegybankként működik, míg a kereskedelmi bankok minden ágazati, vagy területi korlátozás nélkül működhetnek és szabadon versenyezhetnek egymással az ügyfelekért.

A hazai kétszintű bankrendszer létrehozása végül is – valamennyi kezdeti nehézsége ellenére – sikeresnek ítélnél, mivel megteremtette a továbbfejlődés lehetőségeit.

A kétszintű bankrendszer előkészítése lényegében 2 év alatt valósult meg, melynek eredményeképpen a volt szocialista országok közül nálunk sikerült a leggyorsabban a piacgazdaságokkal harmonizáló bankrendszerre áttérni. Ennek az áttérésnek a jellemzői a következőkben foglalhatók össze:

- A kezdetkor a bankrendszer tagjainak száma viszonylag alacsony volt, a piac döntő hányadát az MNB-ből kivált nagybankok birtokolták.
- A megalakuláskor a bankrendszer tulajdonosi szerkezetére szinte teljes mértékben a közvetlen és közvetett állami tulajdon volt a jellemző. (Egy-egy korábban alapított, korlátozott tevékenységű pénzügyintézetben volt külföldi résztulajdon, jegybanki társtulajdonlás mellett.)
- A pénzügyintézeti rendszer részét képezték folyamatosan a takarékszövetkezetek
- A bankreform után a magyar bankok számára a legfontosabb teendő, a belső működés megszervezése, a számítástechnikai infrastruktúra megteremtése volt.
- A kétszintű bankrendszer kialakulása idején az újonnan létrejött bankok minimális (4%) saját tőkével rendelkeztek, továbbá a kockázatos kihelyezések fedezetéül szolgáló tartalékaik nem voltak, így sürgető igényként jelentkezett a konszolidáció.

Az előbbieken felsoroltak alapján 1987-től számolva három fejlődési szakaszra osztható a magyar bankrendszer fejlődése.

A növekedés időszaka (1987-1991)

Az 1987 előtti időszakban a modern pénzügyi szolgáltatások és eljárások iránti igény, éppen a gazdaság nem monetáris-pénzügyi jellegű irányítása miatt alacsony, a pénzügyi szektor pedig fejletlen volt. A gazdasági élet változása eredményeképpen jelentkező igény-növekedéssel a pénzügyi szféra nem tudott lépést tartani. Hiányzott a megfelelő szintű számítástechnika, kevés volt a jól képzett szakember.

1987 és 1990 között a mennyiségi növekedés volt a jellemző, mind a bankok száma, mind pedig az általuk nyújtott szolgáltatások tekintetében. Ebben az időszakban folyamatosan és igen dinamikusán nőtt a bankok nyeresége, ami elsősorban a következő tényezőkre vezethető vissza:

- Az érvényes számviteli előírások szerint lehetőség volt a még be nem folyt kamatok bevételeként való elszámolására.

- A bankok portfóliójának értékelése egyáltalán nem, vagy nem megfelelően történt.
- A kétes és be nem hajthatóvá váló követelések fedezetére a bankoknak nem kellett céltartalékot képezniük.

A képződött magas nyereség – adó és osztalék formájában – elhagyta a bankrendszert és a tulajdonosi szerepkörből adódóan a legfőbb osztalék-jogosult is az állam volt.

A bankrendszer életében az 1991-es év volt a fordulópont, amikor a Parlament elfogadta a pénzügyintézetek működésének alapvető jogi kereteit meghatározó pénzügyintézeti törvényt, a jegybankról szóló törvényt, az új számviteli törvényt (mely először szabályozta a pénzügyintézetek sajátosságainak megfelelően a számviteli előírásokat), és a befektetési alapokról szóló törvényt. Ezek a törvények teremtették meg – az európai normákhoz igazodva – a megfelelő jogi és intézményi kereteket a magyar bankrendszer számára és tették lehetővé, hogy a bankmérlegek reálisan mutassák be a bankok helyzetét.

A konszolidációs periódus (1992-1994)

Az 1992-1994 közötti időszak legfontosabb jellemzője a reálgazdaság válságának a bankrendszert elérő kedvezőtlen hatása, a bankrendszer gondjainak láthatóvá-válása, a válsághelyzet kezelése, rendezése és a részleges stabilizáció volt.

Az 1991 végétől megváltozott szabályozási környezet felszínre hozta azokat a gondokat, lappangó veszteségeket, amelyek már korábban is megvoltak és nyilvánvalóvá tették a bankok rossz portfólióját. Állami intézkedések váltak szükségessé a gondok enyhítésére, így ez a szakasz a bankrendszer konszolidációjának a története, melynek eredményeképpen sikerült elkerülni a bankok csődjét, és felszámolni a transzformációs váltás következményeit.

A konszolidáció lényegében három szakaszból állt:

- Az első szakasz neve *hitelkonszolidáció* volt. 1992-ben az állami tulajdonú bankok egy részénél a rosszminőségű hitelek helyett az állam konszolidációs kötvényeket adott cserébe.

- 1993-1994-ben az új és szigorúbb minősítési szabályok szerinti hitelminősítés és céltartalékképzés miatt jelentkező tőkehiány pótlására az állam tőkét emelt az érintett bankokban (*bankkonszolidáció*).
- Külön intézkedéscsomag keretében került sor az adókonszolidációra, melynek során az egyes vállalatok bankokkal szembeni kötelezettségeinek elengedésére került sor.

A gazdasági visszaesés, a gazdaság szerkezeti átalakulása, a magas kamatszínvonal és a nagy hitelkockázat a magyarországi bankoknál a hitelezési tevékenység aktivitásának, valamint a jövedelmezőség csökkenésével járt együtt.

Stabilizáció (1995-1998)

Ebben a harmadik szakaszban érzékelhetővé váltak a válságkezelés eredményei. A tőkemegfelelési mutató a bankoknál lényegesen meghaladja a szükséges 8%-ot, javult a jövedelmezőség, lezárult a portfólió-tisztítás, bővült az üzleti aktivitás. A javuló gazdasági eredmények hatására megnőtt a külföldi érdeklődés és részvétel a bankok tulajdonlásában, nagyarányú privatizáció zajlott le, s elkezdődött (kezdetben nem a piaci kényszer hatására, hanem állami kezdeményezésre, és érdekből) a koncentráció.

Kérdések:

Melyek a bankok, pénzügyintézetek történelmi fejlődésének főbb állomásai?

Melyek a magyarországi bankok kialakulásának, fejlődésének főbb eseményei és állomásai a XIX. és a XX. században?

Milyen elméleti viták előzték meg Magyarországon a kétszintű bankrendszer kialakulását? Vegye figyelembe a „Tízéves a kétszintű bankrendszer” függelékben megadott cikkeit.

Hogyan valósult meg Magyarországon az egyszintű bankrendszerrel a kétszintű bankrendszerre történő átalakulás?

Függelék

Botos: Bankrendszerek és bankfelügyeleti filozófiák

Elvesztett illúziók

Tízéves a kétszintű bankrendszer

Bank és Tőzsde 1997. február 14. V. évf. 7. sz.

Surányi György: Hosszú évtized

Hetényi István: Majd a történelem...

Dr. Huszti Ernő, – Dr. Lentner Csaba – Seregdi László – Tarpaty János:
Bankszabályozás

Banküzemtan, egyetemi tankönyv, BKTE.

II. A BANKRENDSZER ELSŐ SZINTJE

„A bankszervezet a banktevékenységgel összefüggő jelenségek törvényszerűséget mutató rendezett egészét, a bankári cselekvések meghatározott elvekhez igazodó rendjét, folyamatos, állandóan visszatérő és megújuló jellegét foglalja magában. Az előzőeket kiszolgáló intézményt nevezik banknak, az intézmények összességét pedig bankrendszernek.”¹ A bankrendszer és- szervezet felépítése az egyes országokban különböző lehet, azonban két nagy, alrendszere alakult ki, úgy mint

- a központi vagy jegybankoké, valamint
- az üzleti bankoké.

A bankrendszert olyan piramishoz lehet hasonlítani, amelynek csúcsát a jegybank foglalja el. Ezt követően a nagy univerzális bankok helyezkednek el, majd fokozatosan lefelé haladva - és egyre szélesebb kört képezve - közép-, továbbá a kisbankok, szakosított és egyéb pénzügyintézetek széles hálózata található.

Ezt a piramist át- meg átszövik a bankok közötti érdekeltségi viszonyok, tulajdonlási, finanszírozási vagy bankközi pénzügyi kapcsolatok stb. formájában.

1. A JEGYBANK SZEREPE ÉS FELADATAI

A XIX.-XX. században a törvényes fizetőeszköz kibocsátásának kizárólagos jogával felruházott bank, a jegybank vált a bankrendszer központi intézményévé (központi bank). Tevékenységük folyamatosan bővült, s az meghatározóvá vált nemcsak a bankrendszer működésére, hanem az államok makrogazdasági folyamataira nézve is.

A legtöbb országban magas szintű jogszabály, általában törvény foglalja össze a jegybank jogállását, fő feladatait, eszközeit, kapcsolatát a költségvetéssel, önállóságát és függetlenségét az államtól, illetve annak intézményeitől. Magyarországon az 1991. évi LXIX. Törvény (amelyet többször módosítottak) szabályozza a jegybank, vagyis a Magyar Nemzeti Bank működését.

---

¹ Dr. Huszti Jenő: Banktan

a.) A jegybank legfőbb feladatai

A Magyar Nemzeti Banknak – mint általában minden jegybanknak – legfőbb feladatait törvény határozza meg. Magyarországon – mintegy az intézmény szerepének fontosságát is jelezve – az alkotmány rögzíti, hogy „A Magyar Nemzeti Bank feladata külön törvényben meghatározott módon törvényes fizetőeszköz kibocsátása, a nemzeti fizetőeszköz értékállóságának védelme, a pénzforgalom szabályozása.” (Alkotmány VI. fejt. 32/D § (1)./

Az MNB-ről szóló törvény pedig úgy rendelkezik, hogy „Az MNB elsődleges célja az ár stabilitás elérése és fenntartása.” (Tv. 3 § (1)

A Bank e fő feladatát azonban nem öncélúan, hanem az ország gazdaságpolitikájával összhangban tudja eredményesen megvalósítani. Ezért a törvény azt is kimondja, hogy „Az MNB *elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül*, a rendelkezésre álló monetáris politikai eszközökkel támogatja a kormány gazdaságpolitikáját.” Az a törvényi kitétel, hogy támogatja a kormány gazdaságpolitikáját, a jegybank számára kötelezettséget jelent. A jegybank céljai és eszközei a *monetáris politikában* öltenek testet.

A két követelmény, vagyis az árstabilitás és egyidejűleg a Kormány gazdaságpolitikájának támogatása esetenként összeütközésbe kerülhet egymással. A Kormánynak és szerveinek, elsősorban a Pénzügyminisztérium és a Nemzeti Bank közötti együttműködés keretében kell az ellentmondásokat megszüntetni.

A Magyar Nemzeti Bank alapvető feladatát a következő klasszikus jegybanki funkciókra építve valósítja meg:

- bankjegy-kibocsátási (emissziós) monopólium;
- a bankok bankja, vagyis a bankok számlavezetője és hitelezője, egyben végső hitelezője (lender of last resort);
- az állam bankja;
- a deviza és aranytartalékok kezelője.

A felsorolt funkciók keretében a jegybank tevékenysége kihat az egész gazdaságra, de eszközei túlnyomórészt a kereskedelmi bankokon, a bankrendszeren keresztül fejtik ki hatásukat. Így fontos érdeke, hogy a bankrendszer egésze és egyes tagjai stabilan működjenek, mert akárcsak egy bank csődje is súlyos

következményekkel járhat, megrendítheti a bizalmat a bankokban, ezen keresztül a pénzben, ami a megtakarítások bankokból való kivonásához vezethet. Ezért a Magyar Nemzeti Banknak a bankrendszer egészséges működését segítő funkciói is vannak. Ezek: *a szabályozási, a bankellenőrzési és a fizetési (pénzforgalmi) rendszer fenntartásának, fejlesztésének a felelősségéből adódó funkciók.*

A monetáris politika viteléhez, a jegybanki funkciók gyakorlásához a bankok működésére gyakorolt hatásának elemzéséhez szükséges a gazdaság, a pénz- és tőkepiacok mutatószámainak folyamatos ismerete. Ezért a Nemzeti Bank jegybanki információs rendszert működtet, amelyhez jogosult hivatalos statisztikai adatok gyűjtésére, és egyben maga is szolgáltat ilyen adatokat. Az így nyert adatokból von le következtetéseket a szükséges jegybanki eszközök alkalmazására.

Most tekintsük át a Magyar Nemzeti Bank fő funkcióinak tartalmát.

Bankjegy és érmekibocsátás (emisszió)

A kizárólagos jogosultság a bankjegyek és érmék kibocsátására magában foglalja a címletek meghatározását, azok forgalomból való kivonását. A Nemzeti Bank kötelessége gondoskodni a bankjegyek gyártásáról és az érmék veretéséről is. E felelősségéből adódóan az MNB tulajdonában van a Pénzjegynyomda és a Magyar Pénzverde.

Fontos különbséget tenni a *készpénzkibocsátás*, vagyis a technikai bankjegymisszió és a teljes, a jegybank által *forgalomba hozott teljes pénzmennyiség között*. Amikor a fizetési forgalom még nagyrészt készpénzben bonyolódott le, a jegybankok a készpénzkibocsátáson keresztül közvetlenül tudták befolyásolni a forgalomban lévő teljes pénzmennyiséget. A készpénzkímélő módszerek elterjedésével, a bankszámlák közötti fizetési rendszerek kifejlődésével a készpénz hányada folyamatosan és lényegesen csökken a forgalomban.

A jegybanknak a pénzmennyiséget szabályozó, befolyásoló szerepe a teljes foromban lévő pénztömegre vonatkozik, mégis fontos szerepe van a monetáris politikában a készpénzforgalomnak, a készpénzben megjelenő pénzmennyiségnek, a készpénzkímélő és helyettesítő fizetési eszközök szabályozásának és hatásuk ellenőrzésének. A jegybank felelős ugyanis a forgalom készpénzigényének maradéktalan kielégítéséért, megfelelő címlet-összetételű bankjegyekkel és érmékkel.

Néhány tájékoztató adat a készpénz szerepéről, a pénzforgalomban:

A 2002 elején forgalomban lévő bankjegyek és érmék összesen 1123 milliárd forintot tettek ki, ezen belül a bankjegyek aránya 98%., az érmék aránya 2% volt. A forgalomban lévő készpénzállomány értékének mintegy 9%-a található a pénzüintézeteknél, 91% pedig a bankrendszeren kívül a háztartásokban, a kiskereskedelemben és más gazdálkodó szervezetek házipénztáraiban. A forgalomban lévő készpénz a teljes pénzmennyiségen (M 3) belül mintegy 16%-ot képvisel.

A jegybank, mint a bankok bankja

A jegybank törvény szerint „Az MNB vezeti – ha más hitelintézetet nem hatalmaz fel – a hitelintézetek pénzforgalmi számláját” /Tv 26.§ (1)/ Ez a tevékenység lehetőséget teremt a jegybank számára a bankok folyamatos, a pénzállományon keresztül történő ellenőrzésére, egyben bizonyos mértékig függőséget teremt a jegybanktól. A függőség abból áll, hogy a bankok kötelesek egy bizonyos „kötelező tartalékokat” a számlájukon tartani, amit nem használhatnak fel bankközi tranzakciókra, az ügyfelek megbízásainak teljesítésére, továbbá készpénzszükségletüket is a jegybankról kell kielégíteni.

A bankok jegybanki számláján lévő szabad pénz, továbbá a kötelező tartalékrész és a forgalomban lévő készpénzállomány együttesen alkotják az úgynevezett „monetáris bázist”, amely fölött a jegybank – mint a bankok bankja – a legkönnyebben tud ellenőrzést gyakorolni. Később látni fogjuk, hogy miként gyakorolhatást a jegybank a maga monetáris eszközeivel erre a pénzmennyiségre.

A bankoknál időszakosan előálló likviditáshiány még a normális üzletmenet része lehet, amit nem csupán a jegybank tud pótolni, hanem bármely más bank, amelynek felesleges jegybankpénze van, s így a bankközi pénzpiacon keresztül kölcsönt nyújthat az arra rászoruló banknak. A jegybank ilyen esetben – ha hozzá fordulnak – áthidaló hitel nyújtásával, állampapír vagy deviza vételével segíthet a likviditáshiány áthidalásában.

Előfordulhat azonban, ahogy a bank likviditáshiánya állandósul, vagy hirtelen nagymértékűvé válik. A jegybanknak lehetősége van arra, hogy az átmenetileg vagy tartósan likviditáshiánnyal küszködő bankokat valamilyen külön eljárás keretében, szigorú feltételek mellett, jegybankpénzzel lássa el. A segítségnyújtás formája lehet a kötelező tartalékképzése alóli átmeneti felmentés is.

Amikor a jegybank egy bankra vonatkozóan, annak megmentésére, súlyos likviditási zavarának áthidalására nyújt segítséget, a végső hitelezői (lender of last resort) funkciót gyakorolja. Ezzel nemcsak a bankcsődök káros hatásaitól védheti meg a gazdaságot, hanem megakadályozhatja a bankcsődök által kiváltott pénzügyi válság kialakulását.

A tovagyűrűző káros hatások elhárítása vezeti a jegybankot az esetben is, ha a végső hitelezői funkciót a pénzforgalom zavartalan fenntartása, a fizetési rendszer fennakadásának elhárítása érdekében alkalmazza. Amennyiben egy banknak például az elszámolási időszakban likvid eszközei nem nyújtanak fedezetet az átutalandó összegekre, a jegybank hitelnyújtással biztosítja az egymás közötti fizetések folyamatos lebonyolítását. Az ilyen hitel kamata magasabb a pénzpiaci kamatnál.

A jegybank, mint az állam bankja

Az MNB, mint az állam bankja vezeti a kincstár egységes számláját az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt. és az Államadósság Kezelő Központ Rt. pénzforgalmi számláját.

Az állami költségvetés és a központi bankok finanszírozási kapcsolata, vagyis a költségvetési hiány jegybanki meghitelezése az európai országokban nagy múltra tekint vissza. Az utóbbi években – a múlt tapasztalatainak birtokában – egyre jobban körülhatárolták ezt a tevékenységet és erősítették a központi bankok autonóm monetáris politikára vonatkozó jogait. Az Európai Unió Maastrichti Szerződése értelmében pedig sem a közös központi bank (ECB) sem a tagállamok központi bankjai nem nyújthatnak folyószámla vagy más típusú hitelt közösségi intézményeknek sem központi, sem regionális, sem helyi kormányzati szerveknek, még állami tulajdonú vállalatoknak sem.

A szigorú tilalom egyrészt a *költségvetési fegyelem megszilárdítását* szolgálja, másrészt gátolja az *infláció* egyik fő forrásának kialakulását, végül hozzájárul a központi bankok kívánatos *függetlenségének* az erősítéséhez.

Az 1990 utáni évtizedben az MNB és a magyar költségvetés kapcsolatában is nagy változások történtek. Még 1990-ben a jegybank össze kihelyezésében az államháztartás több mint 70%-kal szerepelt, de a következő években ez fokozatosan leépült, és ma már a jegybanki hitelek a bankrendszeren keresztül a gazdálkodói szférát finanszírozzák.

A jegybanktörvény 1996. évi módosítása már megtiltja az MNB-nek, hogy a költségvetési hiány miatt a központi költségvetésnek hitelt nyújtson. Csak az átmeneti likviditási nehézségek áthidalására és legfeljebb a *költségvetés egész évi tervezett bevételeinek két százaléka* erejéig lehetett hitelt nyújtani. Ez a hitel sem állhatott fenn azonban egy hónapban 15 napnál hosszabb ideig és az év utolsó napján, ilyen hiteltartozása a költségvetésnek nem lehetett.

Újabb fejlemény az MNB és a költségvetés kapcsolatában, hogy a 2001 és 2002. évi költségvetésről szóló (CXXXIII. sz. tv.) törvény módosította a Magyar Nemzeti Bankról szóló törvényt. E szerint „Az MNB a központi költségvetésnek hitelt nem nyújthat...”vagyis még átmeneti likviditási hiány esetén sem lehet a költségvetést jegybankpénzzel finanszírozni.

A jegybanktörvény azt is tiltja, hogy az MNB állam által kibocsátott értékpapírt (kötvényt, kincstárjegyet) közvetlenül az államtól, vagyis az elsődleges piacon vásároljon. Ez ugyanis a költségvetés közvetlen jegybanki meghitelezését jelentené. Az MNB csak a *monetáris politikai célok érdekében, a másodlagos értékpapírpiacon* (bankoktól) *a nyíltpiaci műveletek keretében* vásárolhat állampapírt, ami nem minősül a finanszírozási tilalom megkerülésének.

Ezek a szabályok összhangban vannak az Európai Unió elveivel. Alkalmazásukat az teszi lehetővé, hogy a hazai tőkepiac oly mértékben fejlődött, ami lehetővé teszi az MNB, mint hitelező kiiktatását, és közvetlenül a pénz és tőkepiacon történő állampapír kibocsátást. Ez rendszerint aukciókon történik, ahol a pillanatnyi piaci viszonyok alakítják az értékpapírok hozamát.

A devizatartalék kezelése

A központi bankoknak mindenütt fontos feladata az adott ország devizatartalékainak kezelése. A tartalékolásnak három fő célja van: intervenció (beavatkozás) tranzakciós (ügyleti) és vagyon felhalmozási cél. Hogy egy adott országban és időszakban melyik cél az elsődleges, ezt a fizetési mérleg helyzete, az adósságállomány nagysága és az árfolyamrendszer határozza meg.

Magyarország esetében mindhárom cél meghatározó módon jelen van a tartalékok kezelésénél. Az *árfolyamrendszerben* az MNB-nek a forint valutaárfolyamának a centrumtól való meghatározott mértékű – plusz vagy mínusz irányú – eltérése esetén intervenció (vételi vagy eladási) kötelezettsége van, amihez megfelelő nagyságú devizatartalék szükséges. Közvetlenül a devizatartalék

nyújt fedezetet az állam és az MNB által felvett hitelek kamataira és a törlesztésére is.

A tartalékok mértékének, optimális nagyságának megállapításánál az import nagysága és a külső adósság miatti törlesztési kötelezettség az adósságszolgálat mértéke jelent kiinduló alapot. Az MNB háromhavi importot és háromhavi adósságszolgálatot tekint optimális alapnak. Ehhez járulnak hozzá az árfolyamrendszerből, a külső forrásbevonás lehetőségéből a gazdaság külgazdasági helyzetéből a folyó fizetési mérleg alakulásából adódó bizonytalansági tényezők.

A tartalék devizaszerkezetét általában az ország külkereskedelmi kapcsolatainak az irányultsága határozza meg. Az MNB elsősorban euróban és dollárban tartja tartalékait. A korábbi időkben fontos tartalékeszközként funkcionált arany már elvesztette ez a szerepét, részaránya a tartalékok között minimális.

Miután a tartalék közvetlenül nem vesz részt az „értéktermelésben” fontos – a mérték optimális megállapításán túl – a *biztonság*, a *likviditás* és a *hozam* hármas szempont kiegyensúlyozott figyelembevétel a tartalékok átmeneti – a felhasználásig történő befektetésénél. Ebből kiindulva a biztonság szempontjainak a fejlett országok állampapírai felelnek meg leginkább, amelyek a likviditási követelményeket is többnyire kielégítik (azonnal eladhatók nagyobb értékvesztés nélkül). A hozam a tartalékok szempontjából nem lehet elsődleges szempont, mert az a másik két cél rovására menne.

A tartalékok gondos kezelésével csökkenteni lehet a tartalékolás gyakran magas költségeit.

Szabályozási funkció

A Magyar Nemzeti Bank azokra a területekre vonatkozóan jogosult szabályokat kiadni, amelyek tekintetében hatósági jogköre van és a törvény felhatalmazza erre.

Így az MNB, mint monetáris hatóság a pénzügyi intézményeknek (hitelintézetek, bankok, szakosított pénzügyintézetek) és más, pénzügyi intézménynek nem minősülő, de kiegészítő pénzügyi szolgáltatást végző jogi személyeknek, befektetési szolgáltatóknak, elszámoló házaknak adhat ki kötelező előírásokat. A pénzforgalom tekintetében még a lakosságnak is.

Az MNB *hatósági jogköre* kiterjed a pénz- és tőkepiacon végzett egyes tevékenységekre, ezek tekintetében engedélyezési hatásköre, mások esetében véleményezési jogköre van.

Az MNB *devizahatóság*, a devizagazdálkodás központi szerve. E minőségében – a devizáról szóló törvény keretein belül – engedélyezési és szabályozási feladata és jogköre van. Ma már a devizagazdálkodás liberalizált, kevés az előzetesen engedélyköteles ügylet, többnyire utólagos bejelentési kötelezettség áll fenn, pl. a devízahitelnyújtásra, vagy a működő tőkét érintő ügyletekre is.

Végül szabályozási jog illeti meg az MNB-t a pénzforgalom tekintetében, mint a pénzforgalom zavartalan lebonyolításáért felelős intézményt.

A Magyar Nemzeti Bank szabályai „jegybanki rendelkezés”-ként jelennek meg.

Bankellenőrzés

A jegybanki ellenőrzés arra irányul, hogy a monetáris politika végrehajtása érdekében a jegybanki szabályozás kellően hatékony legyen. Ezért az MNB ellenőrzi a jegybanki előírások és más idevonatkozó jogszabályok érvényesülését. Az ellenőrzés kiterjed főleg a *kötelező tartalékolásra* vonatkozó előírások megtartására, a devizagazdálkodásról szóló jogszabályokra, továbbá azon tevékenységekre, amelyekre az MNB adhat engedélyt. Ilyenek a készpénz-helyettesítő eszközök alkalmazása, a pénzváltási és pénzfeldolgozási tevékenység és az elektronikus elszámolási rendszerek működése.

A jegybanki ellenőrzés alapvetően a pénzintézetek által szolgáltatott adatokra épülő *jegybanki információs rendszer* útján valósul meg. Az adatszolgáltatási rend kellő alapot ad a bank számára ahhoz, hogy figyelemmel tudja kísérni a pénzügyi rendszer állapotát, a monetáris politikai folyamatokat és az előírások megtartását.

A jegybank jogosult *helyszíni ellenőrzéseket* is végezni, és ezt rendszeresen, az erre a célra létrehozott főosztálya útján meg is teszi.

Az MNB a jegybanki ellenőrzési tevékenysége keretében együttműködik az állam bankfelügyeleti feladatait ellátó szervezetével (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete) kicserélik egymás információit, szükség esetén egymásnál eljárást kezdeményeznek, és ezzel segítik az irányítást, a felügyelet és az ellenőrzés hatékonyságát.

A jegybank számára a törvény jogszabálysértés esetén bizonyos szankciók alkalmazását is lehetővé teszi (büntető kamat, hitelezésből való kizárás), vagy az állami felügyeletnél kezdeményezheti szankciók (pl. pénzbírság) alkalmazását.

A fizetési (pénzforgalmi) rendszer fenntartása

Amint a szabályozási funkcionál említettük, az MNB azért szabályozhatja a pénzforgalmat, mert ő alakítja ki az országos fizetési és elszámolási rendszert.”

/Tv.33.§ (1)/ E feladatkör kiterjed a *belföldi fizetési módok meghatározására* (átutalás, inkasszó stb.) lebonyolításuk szabályainak, a teljesítés rendjének, határidejének megállapítására.

A fizetési, elszámolási rendszerrel kapcsolatban az MNB-nek az a célja és feladata, hogy az országban működő minden bank és a bankokon keresztül azok minden ügyfele egy *központi rendszeren* keresztül úgy kapcsolódjék össze, hogy az ügyfelek fizetési megbízásai gyorsan és zavartalanul eljussanak a kedvezményezetthez, a megjelölt bank ügyfélszámlájára.

Ezt a feladatot a jegybank vezetésével és a bankok részvételével létrehozott Giro Elszámolásforgalmi Rt. által üzemeltetett bankközi klíringrendszer oldja meg. A rendszer csak olyan megbízásokat fogad be, amelynek teljesítéséhez az adott hitelintézetnek az MNB-nél vezetett számláján a fedezet vagy hitellehetőség rendelkezésre áll. A rendszerben éjszaka feldolgozott tételek eredményét a bankok rendelkezésére bocsátják, az MNB pedig a bankok között keletkezett fizetési forgalmat lekönyveli, és ezzel kialakítja a bankok új számlapozícióit.

A pénzforgalom gyorsítására az MNB 1999-ben új szolgáltatásként úgynevezett valós idejű bruttó elszámolási rendszert (VIBER) vezetett be. Lényege, hogy a terhelés, a jóváírás és a bankközi elszámolás mozzanata nem válik el egymástól, hanem tételenként, a felmerülés időpontjában az egész lebonyolódik. Ezt a rendszert azonban csak a tipikusan nagy összegű bankközi fizetési megbízások gyors kiegyenlítése és elszámolása érdekében hozták létre.

b) A Magyar Nemzeti Bank szervezeti felépítése és döntéshozatali rendszere

A magyar jegybank részvénytársasági formában működik, de a jegybanktörvényben megfogalmazott, az általánostól eltérő szabályozás mellett. A

bank részvényei az állam tulajdonában vannak, a tulajdonost a pénzügyminiszter képviseli.

A *Közgyűlés*, ahová meg kell hívni az igazgatóság és a felügyelőbizottság tagjain kívül a jegybanktanács tagjait is, az MNB esetében csak formailag tekinthető a legfőbb döntéshozó szervnek.

A banknak a legfontosabb feladatkörébe tartozó ügyekben, a monetáris politikát illetően a legfőbb döntést hozó szerve a *Monetáris Tanács*. Tagjai az elnök, egyben a jegybanktanács elnöke, az alelnökök (legfeljebb öt), továbbá az alelnökök számát eggyel meghaladó számú külső szakember. Ez utóbbiakat az elnök véleményének meghallgatásával a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezi ki.

A *Monetáris Tanács határoz* az éves monetáris politika irányelveiről, az árfolyampolitikával kapcsolatos jegybanki álláspontról, valamint a jegybanki politika eszközeinek (pl. kamat, árfolyam), az elfogadott monetáris politika kereteit meghaladó változásairól.

A Magyar Nemzeti Bankban tehát a legjelentősebb kérdésekben nem egyszemélyi felelősség alapján történik a döntés, vagyis nem az elnök, hanem egy tekintélyes testület a *Monetáris Tanács* vállalja a döntés felelősségét.

Az *igazgatóság a bank elnökének tanácsadó szerve*. Tagjai (legfeljebb 11 fő, az elnök, az alelnökök és a közgyűlés által – az elnök javaslatára – választott MNB-vezetők. A kéthetente ülésező szervezet a jegybanki feladatokkal, a bank gazdálkodásával, szervezetével és működésével kapcsolatos szerteágazó kérdéseket, előterjesztéseket, jelentéseket tűz napirendre és tárgyal meg.

A *felügyelőbizottság* választása és összetétele alapján szintén speciális, a jegybankra szabott szervezet. Elnökét és 3 tagját az Országgyűlés választja, egy tag a pénzügyminisztérium képviselője és egy tag ugyancsak a pénzügyminiszter által megbízott szakértő.

Feladata annak ellenőrzése, hogy a bank a törvények, az alapszabály és a Közgyűlés határozatai szerint működik-e.

Tevékenységében jut kifejezésre az állam ellenőrzése az MNB felett.

Az MNB *elnöke* felelős a szervezet működéséért, irányítja a bank tevékenységét. Az elnököt *hatéves időtartamra*, a miniszterelnök javaslatára a *köztársasági elnök nevezi ki, illetve menti fel*. Feltétel, hogy a javasolt személy a monetáris, pénzügyi, illetőleg a hitelintézeti tevékenységgel kapcsolatos

kérdésekben kiemelkedő elméleti, illetőleg gyakorlati szakmai ismeretekkel rendelkeznek.

Az *alelnökök* kinevezését az elnök kezdeményezi a miniszterelnöknél, akinek javaslatára ugyancsak a *köztársasági elnök nevezi ki őket, hat évre.*

Az elnök és az alelnökök köztársasági elnök általi kinevezésében, továbbá a hat évre, vagyis a választási cikluson túlnyúló megbízatásban a kormánytól és a pártpolitikától való függetlenség jut kifejezésre.

c) A jegybanki függetlenség

A jegybankok függetlensége a XX. században országoként eltérő módon és mértékben haladt előre, mígnem az Európai Unió keretében egységes elveket és módszereket fogadtak el. *A jegybanki függetlenség az államok gazdasági stabilitása számára fontos követelmény, mert a monetáris politika hosszú távú érdekeinek érvényesítésére csak egy, az aktuális politikához nem kötődő, szigorúan szakmai elvek szerint működő intézmény képes.*

Elemzések mutatják, hogy a független jegybankok kimutathatóan sikeresebbek voltak az infláció visszaszorításában, mint a kevésbé függetlenek.

A jegybankot akkor tekintjük függetlennek, ha a monetáris politika vitele során semmilyen bankon kívüli testület (állami, önkormányzati) szervezet vagy személy nyomásának kívánságának nem kell engednie, s ha nem enged, annak semmilyen hátrányos következménye nincs sem a bankra, sem a vezetőre nézve.

A függetlenség kérdését a jogi szabályozás és a működés szempontjából három területen kell vizsgálni. *A személyi függetlenség, a működési függetlenség és a pénzügyi függetlenség egyaránt feltétele annak, hogy egy jegybankot ténylegesen függetlennek lehessen tekinteni.*

A Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény lényegében követi az uniós elveket és összhangban van azokkal.

Személyi függetlenség

A következő feltételek fennállása esetén mondhatjuk függetlennek a jegybankot:

- A bankelnök és a többi legfőbb döntéshozó megbízatásának egy parlamenti periódusnál hosszabbnak kell lennie. Ezzel biztosítani kell a folyamatosságot

a vezetésben. A felmentés lehetőségei korlátozottak és törvényben rögzítettek azok függetlenek a politikától.

- A döntéshozó testületek tagjai nem lehetnek érdekeltek (mint tisztségviselők és közszereplők), állami intézményekben (parlament, önkormányzatok, állami hivatalok, hitelintézeti vezetés). Országos Betétbiztosítási Alapnál.)
- A döntéshozó testületekben a kormány képviselője szavazati joggal nem vehet részt.

Működési függetlenség

A működési függetlenségről akkor beszélhetünk, ha a jegybank *a monetáris politika célrendszerének kialakításában, az eszközrendszer felépítésében, valamint alkalmazásában önállóan* – külső intézményi és személyi tényezőktől függetlenül – dönt.

A független jegybankok végső célja általában az *inflációhoz* kötődik. Ha más cél is van, és különösen például a kormány gazdaságpolitikájának támogatása, vagy a munkanélküliség leszorítása azonos vagy erősebb jegybanki cél, akkor az önálló monetáris politika veszélybe kerülhet.

Az MNB esetében az Alkotmány rögzíti fő feladatként „a nemzeti fizetőeszköz és értékállóságának védelmét” a monetáris politika területén, az MNB törvény pedig 2001-től az árstabilitás elérését jelöli meg legfőbb célként, ami tartalmában megegyezik az Alkotmány megfogalmazásával. Bár ez a törvény a kormány gazdaságpolitikájának támogatását is a Bank feladatává teszi, de *az elsődleges cél (árstabilitás) veszélyeztetése nélkül*.

A függetlenség szempontjából a jegybanktörvény lényeges kitétele, hogy *a kormány a jegybankot tevékenységében nem utasíthatja*.

Mindemellett nem mellőzhető a Kormány, a pénzügyminiszter és az MNB közötti együttműködés, amelynek keretében az ellentmondások a monetáris és fiskális politika között feloldhatók vagy legalábbis a következményei enyhíthetők.

Pénzügyi függetlenség

Pénzügyi szempontból akkor tekinthető függetlennek a jegybank, *ha automatikusan* – és *nem eseti kormányzati hozzájárulástól függően* – *jut hozzá a működéshez, feladata ellátáshoz szükséges pénzügyi forrásokhoz*.

A Magyar Nemzeti Bank esetében a jegybanktörvény rendelkezik a működés feltételeit folyamatosan biztosító anyagi-pénzügyi forrásokról. E szerint a jegybank nyereségét – a fejlesztésre és tartalékolásra, valamint más célokra visszatartott összegén felül – osztalékként a központi költségvetésbe befizeti, a felmerült veszteséget pedig a költségvetés megtéríti az MNB-nek.

A jegybank eredménye ugyanis – normális belső gazdálkodás mellett – alapvetően az aktuális monetáris politikától, a fő cél, az árstabilitás érdekében szükséges jegybanki eszközök alkalmazásától az esetenként szükséges intervenció irányától és mértékétől függ. Ez adott esetekben a nagyobb cél érdekében hozott indokolt költségáldozatot jelent, ami veszteséget eredményezhet.

A jegybanki függetlenséghez hozzá tartozik az a követelmény, hogy tevékenysége *átlátható, áttekinthető* legyen, céljai eszközei jól körülhatároltak és mindenki által megismerhetőek legyenek.

Ezért a Magyar Nemzeti Bank évenként közzéteszi a monetáris politika irányelveit, azt bemutatja az Országgyűlésnek, amelynek évente beszámolót is készít a monetáris politika végrehajtásáról. Az év közben hozott fontos döntésekről és azok indokairól szintén tájékoztatást ad.

2. A MONETÁRIS POLITIKA CÉLRENDSZERE

a) A gazdaságpolitika és a monetáris politika

A gazdaságpolitika fő célja a *fenntartható, vagyis az egyensúlyi szempontokat is kielégítő gyors gazdasági növekedés*. Ez teszi lehetővé a foglalkoztatás bővítését, az életszínvonal emelését, így a fejlett országokhoz történő felzárkózást. A gazdaságpolitika megvalósításának egyik eszköze a monetáris politika. Az ezt megvalósító jegybank legfontosabb feladata – mint láttuk – az árstabilitás, a pénzérték védelme és ezzel kell, hogy támogassa a gazdaságpolitikát.

Kérdés – amivel egyébként a közgazdasági elmélet is régóta foglalkozik –, hogy *milyen gazdaságpolitikai célok megvalósításának elősegítésére alkalmas a monetáris politika*, illetve alkalmas-e a monetáris politika eszközrendszere a reálgazdaság folyamatainak (gazdasági növekedés, munkanélküliség) befolyásolására, avagy csak szűkebb területen, az árszínvonal (infláció) és egyéb nominális pénzügyi mutatók alakulására vannak hatással.

A különböző közgazdasági elméleti iskolák más-más választ adtak a felmerülő kérdésre. A XIX. századi „klasszikus” közgazdaságtan a pénz semlegességét hirdette, az 1929-33-as nagy gazdasági válság idején született keynesi iskola felfogása szerint a *monetáris politika* nemcsak az árszínvonalat, hanem a *kibocsátás (termelés)* és a *foglalkoztatás szintjét is képes meghatározni*.

A hatvanas évek végére kialakult *monetarista iskola* követői szerint a *monetáris politika hosszabb távon nem alkalmas a gazdaság élénkítésére*. Szerintük a gazdaság számára az a leghasznosabb, ha a jegybank egyenletesen, a gazdaság növekedésével arányosan növeli a pénzmennyiséget, rövid távú célok érdekében pedig a monetáris politikát nem indokolt alkalmazni.

A hetvenes években újból felbukkant klasszikus elmélet, az „új klasszikus *makroökönómia*” visszatért oda, hogy a piac tökéletes, a szereplői tökéletesen informáltak, racionálisan viselkednek, így úgylis a várható monetáris politika szerint cselekszenek. Tehát a *monetáris politika semleges a reálgazdaság folyamataira nézve*.

b) A monetáris politika végső célja

Az elméleti viták és a gyakorlati tapasztalatok a fejlett országok jegybankjait olyan álláspont kialakítására készítették, hogy *monetáris politikájuk végső céljaként az árstabilitást jelöljék ki*, és eltekintsenek a foglalkoztatás, a kibocsátás szempontjairól és a rövidtávú gazdasági ciklusok kiszámításától. A kereslet mesterséges élénkítése, a monetáris expanzió hosszabb távon tehát nem járható út. Az árstabilitás fenntartásával a jegybank kiszámítható gazdasági környezetet biztosít a gazdaság szereplőinek, akiknek a jövőre vonatkozó döntéseik meghozatalánál nem kell figyelembe venniük a jövőbeni áralakulásból fakadó bizonytalanságot. Ha ezeket a körülményeket a jegybank megteremti, e nézet szerint a jegybank teljesítette feladatát.

Az árstabilitás előnyei

Tekintsük át, mik azok a *hosszú távú előnyök*, amelyek végül is a monetáris politika végső céljának, az árstabilitásnak az elérése mellett szólnak.

Az infláció társadalmi költségekkel jár, amely költségek nehezen számszerűsíthetők, de hatásuk a jövedelemelosztáson keresztül érezhető.

- Az infláció legjobban a legrászorultabb és a legkisebb érdekérvényesítő erővel rendelkező társadalmi réteget sújtja (nyugdíjasok, munkanélküliek), mert a juttatások emelése általában késve követi az inflációs áremelkedést. Ugyanezért érzékenyebben érinti a bérből és fizetésből élőket, mint a vállalkozókat, akik képesek rugalmasan alkalmazkodni a helyzethez. A hitelnyújtókat és a pénzügyi megtakarítókat a tőke elértéktelenedése miatt sújtja az infláció, a hiteladósokkal és a reáljavakba fektetőkkel szemben.
- Az infláció alapvető következménye, hogy *nehezebbé válik a gazdasági tervezés, bizonytalanabbá válnak a jövőre vonatkozó gazdasági döntések*. Megnö a kockázata az árakra, bérekre, jövedelmekre, beruházásokra, termelésre vonatkozó döntéseknek. Ezért mind a tervezés, mind a szerződések időbeli horizontja csökken, mérséklődik a banki bevételek és hitelek futamideje.
- A befektetések kalkulációs bizonytalanságai és a csökkenő profitkilátások miatt a tőke túlzott mértékben áramlik a jól kamatozó pénzügyi instrumentumokba. Inflációs körülmények között megnehezül a hitelélet is, a befektetések emiatt is csökkennek (pl. lakásépítés), ami gátja a gazdaság növekedésének.

Ezek a súlyos hátrányok az infláció érzékelhető költségei, amelyek az infláció reális mérséklődése eredményeként a káros hatások megszűnésével nyereséggé válnak.

Az infláció csökkentésének mértékét gondosan kell megtervezni, mert a dezinformációs folyamatnak *egyszeri káros hatásai, költségei vannak*, amelyek mérséklik az előnyök okozta eredményeket. Tapasztalatok szerint például 2-3 százalékos inflációcsökkentés rövidtávon általában a gazdasági növekedés 1 százalékpontos mérséklődéséhez vezet.

A monetáris politikának mindenekelőtt meg kell nyernie a gazdaság szereplőinek a *bizalmát*, hogy azok inflációs várakozása túlzottan ne haladja meg a kitűzött célt. Ezért olyan lépésben kell csökkenteni az inflációt, ami elégséges ahhoz, hogy a várakozásokat a kitűzött irányba módosítsa, nem túl erőteljes a társadalom által is várható képest, és így nem kíván túlzott növekedési áldozatot. Magyarországon az elmúlt évtized közepétől folytatott, a magas inflációt fokozatosan leépítő antiinflációs politika a fokozatosságot, az előnyök optimális kihasználás, a károk minimalizálását tekintette céljának.

A Magyar Nemzeti Bank végső célja

A Magyar Nemzeti Bankról szóló törvény 2001-ben történt módosítása – követve az Európai Gazdasági Unió központi bankjának és az egyes országok jegybankjainak a gyakorlatát – itthon is az *árstabilitást* jelölte meg a jegybank legfőbb céljának. A monetáris politika célrendszerében, (*végső cél, közbülső cél, operatív célok*) egyben, ez az MNB végső célja is.

c) A monetáris politika közbülső célja

Az árstabilitás, mint a monetáris politika végső célja – mint láttuk – általánosan elfogadott, és a Magyar Nemzeti Bank gyakorlata is az infláció csökkentésére, az árstabilitás elérésére irányul.

A rendelkezésre álló jegybanki eszközök ugyanakkor nem képesek *közvetlen* és azonnali hatást gyakorolni az árszínvonalra. A jegybank eszközei és a végső cél közötti kapcsolat ugyanis általában közvetett, és hatásuk más külső, esetlegesen ható tényezőktől is függ. Ezért a meghozott monetáris politikai döntések csak késleltetve, gyakran hosszabb idő (évek) elteltével fejtik ki akadálytalanul hatásukat.

Az eszközök és a végső cél közötti kapcsolat közvetlenebb elérése érdekében kerestek olyan tényezőket, változókat, amelyek szerepet játszanak a monetáris politika *közvetítő rendszerében, (transzmissziós mechanizmusában)*, és megteremtik a hiányos láncszemet az eszközök és a végső cél között. Ilyen űrt kitölteni képes tényezők a *közbülső cél, az operatív cél és az indikátorok kategóriájába sorolhatók*.

Közbülső cél olyan gazdasági tényező lehet, amely szoros kapcsolatban van a végső céllal, és egyben jól befolyásolható a monetáris politika eszközeivel. Ilyen célnak szokták tekinteni a gazdaságban meglévő *pénzmennyiség* növekedési ütemét, egyáltalán a nagyságát vagy pedig a *devizaárfolyamot*. A közbülső célokra a jegybankok általában célértékeket határoznak meg a jövőre vonatkozóan.

A *célértékek konkrét szintjét* úgy kell meghatározni, hogy a végső cél szempontjából optimális legyen, s ezt a közbülső célváltozót a jegybank a rendelkezésre álló eszközökkel úgy legyen képes befolyásolni, hogy az a kijelölt célértéknek megfeleljen. A jól választott közbülső cél egyrészt jobban kontrollálható a jegybank által, mint maga a végső cél, másrészt a végső célt befolyásoló külső – a jegybank ellenőrzési körén kívül eső – tényezők változásait a közbülső cél már azelőtt tükrözi, hogy azok az árszínvonalat ténylegesen befolyásolnák. A közbülső

cél segítségével például a jegybank már az inflációs folyamat kibontakozása előtt képes intézkedéseket hozni az árszínvonal stabilitása érdekében.

A számszerűsített közbülső cél „nominális horgony”-ként olyan információt hordoz a gazdaság szereplői (termelők, fogyasztók, munkaadók, munkavállalók) számára, amely a jövőre vonatkozó inflációs várakozásokat megalapozza, reálissá teszi. Fontos, hogy a nominális horgony hiteles legyen, mert akkor a gazdaság szereplői bíznak benne, hogy a monetáris hatóság teljesíteni tudja a várakozásokat. Különösen elhúzódó inflációs periódus esetén van ennek jelentősége, mert a felfokozott inflációs várakozás letörése számottevően mérsékelheti az inflációscsökkentés gazdasági és társadalmi költségeit.

A közbülső célok megválasztása külső gazdasági körülményektől is függ. Ilyen cél lehet: a már említett *pénzmennyiség* és *devizaárfolyam* mellett az *inflációs célkövetés*.

A klasszikus közgazdaságtan szerint *a pénzmennyiség és az árszínvonal között egyértelmű kapcsolatot áll fenn*, így a jegybank a gazdaságban levő pénztömeg befolyásolásán keresztül képes ellenőrizni az árszínvonalat és hatást gyakorolni rá. A pénzmennyiség, mint közbülső cél az 1980-as évekig népszerű eszköz volt a jegybankok körében. Ekkor azonban azt lehetett tapasztalni, hogy a pénzmennyiség növekedés és az infláció között korábban jól működő ok-okozati kapcsolat fellazult, sőt felbomlott. Így a pénztömegben keresztül történő árszínvonal-ellenőrzés-befolyásolás a jegybankok részéről nem volt sikeres. Ennek oka a pénzügyekben történt nyert újításoknak, a pénzügyi innovációnak az elterjedése. Ilyenek például a különféle pénzhelyettesítők (bankkártyák) széleskörű alkalmazása, a különböző pénzcsoportok közötti korábbi határok elmosódása (pl. látra szóló betétek kamatozóvá válása), a nemzetközi pénz- és tőkepiacok szabadabb átjárhatósága. A jegybankok ezért kevésbé voltak képesek befolyásolni a teljes pénzmennyiséget. Ennek következtében számos ország (pl. USA, Nagy-Britannia) központi bankja felhagyott a pénzmennyiségre alapozott monetáris irányítás rendszerével. Mindez nem jelenti azt, hogy a pénzmennyiség, különösen az egyes pénzaggregátumok alakulása, azok elemzése és a szükség szerinti befolyásolása ne lenne a jegybankok tevékenységének homlokterében.

Sok országban a közbülső cél szerepét a *devizaárfolyam* tölti be, főleg ahol rögzített egy másik ország valutájához kötött árfolyamrendszer működik. Ezek többnyire nyitott gazdasággal rendelkező országok. Egy stabil árszínvonallal

rendelkező, nagy ország valutájához való rögzítéssel a jegybank gyakorlatilag „importálja” a nagy ország alacsony inflációs szintjét. Ennek belátható és kézzelfogható előnyeiért cserében alkalmazkodni kell a nagy ország monetáris politikájához, és osztozni kell az adott valutát érő esetleges sokkhatások következményeiben.

A nyolcvanas évek végétől kezdődően számos jegybank tért át a közvetlen „inflációs célkövetés” rendszerére. Ebben a monetáris politikai keretben *a jegybank kötelezettséget vállal az infláció ütemének egy megcélzott sávon belül való tartására*. A közbülső célok konkrét mértékét a jegybank által készített inflációs előrejelzés adja. Ez kielégíti a közbülső céltól elvárható követelményeket, mert szoros kapcsolatban van a végső céllal, és a jegybank által, jegybanki eszközökkel befolyásolható. Az ezt a módszert alkalmazó országokban hatékony antiinflációs eszköznek bizonyult. Fontos azonban, hogy *a jegybank hiteles legyen a társadalom szemében*, vagyis a gazdaság szereplői elfogadják az előrejelzést reális célként.

A Magyar Nemzeti Bank közbülső célja

A kétszintű bankrendszer létrejötte óta (1987) az MNB az árfolyamot használta monetáris politikája közbülső céljaként. A magyar gazdaság helyzetéből következően a nominális árfolyam felett meg leginkább a közbülső célnak. Ennek számos előnye volt és összhangban volt az árfolyamrendszerrel, különösen az 1995 márciusa óta működő csúszó leértékeléses árfolyam rendszer működésével. 2001-ben az MNB új árfolyamrendszert vezetett be és kiszélesítette az árfolyamingadozási lehetőséget $\pm 15\%$ -ra, a korábbi $\pm 2,25\%$ -ról. Ezért *letért az árfolyamnak, mint közbülső célnak az alkalmazásáról*.

Mivel az árstabilitás az infláció fokozatos mérséklése útján valósítható meg, monetáris politikájában az MNB is „*inflációs célkövetés*” rendszerében az *infláció ütemének egy adott sávon belül való tartására vállal kötelezettséget*. A közbülső cél Szerepét így a jegybank által készített *inflációs előrejelzés* játssza. Ebben a rendszerben a fogyasztói árindex az infláció mércéje.

A jegybank célja 12 havi inflációra vonatkozik, de másfél-két évre is készít előrejelzést

A rendszer működése egy olyan szabály követését jelenti, amely szerint, ha az infláció előreláthatólag meghaladja a célul kitűzött értéket, a jegybanknak emelnie

kell a kamatot. Miután azonban az inflációt különböző átmeneti vagy tartós keresleti vagy kínálati hatások befolyásolják a döntést sokoldalú elemzésnek, kell megelőznie. A kamatváltoztatásról a Monetáris Tanács határoz, melynél fontos, hogy az egyben, az árfolyam optimális mértékű erősödését, illetve gyengülését érje el.

d) A célrendszer alsó szintje

A jegybankok, a közbülső célok mellett általában további, a végső cél elérése és befolyásolása szempontjából még közvetlenebb kapcsolatot jelentő operatív célt is meg szoktak határozni. Az operatív cél közvetlenül jegybanki eszközzel elérhető, a célváltozó értékében történő változtatás megjeleníti a monetáris politika szándékát, azonnal érzékelhető, és hatását rögtön kifejti.

Operatív célnak a *rövid futamidejű pénzügyi kamatok* mutatkoznak alkalmasnak, mert kitüntetett szerepet játszanak monetáris politika hatásmechanizmusában. A kereskedelmi bankok a vállalatoknak nyújtott rövid lejáratú vagy változó kamatozású közép- és hosszú lejáratú hitelt a jegybank valamely irányadó kamatához igazítják. Így a jegybank a kamatok változtatásával közvetlenül képes befolyásolni a vállalatok költségeit és a beruházási javak iránti keresletet. Ugyanígy követik a jegybanki kamatok változását a betéti kamatok. Mindenekelőtt a lakossági megtakarítások és a fogyasztási döntések befolyásolhatók a betéti kamatok révén. A kamatokkal tehát a gazdaság egészében hatást lehet gyakorolni a beruházási és a fogyasztási javak aggregált keresletére.

A monetáris politikának a rövid lejáratú kamatok változtatásával közvetített üzenete tehát lehet keresletszűkítő (restriktív) vagy keresletbővítő (expanzív) jellegű.

A Magyar Nemzeti Bank operatív célja a bankok számára meghirdetett *kéthetes futamidejű betéti kamat*. Ennek a kamatszintnek a megállapításával az MNB a *reálkamatok* olyan szintjének fenntartását kívánja ösztönözni, amely biztosítja a megtakarítások optimális alakulását. Az optimálison azt kell érteni, hogy figyelemmel van a külső egyensúlyra és az infláció mérséklésének szempontjára.

Más oldalról a kamatok alakításánál figyelembe kell venni a külföldi befektetők magyarországi befektetéseitől elvárt kockázati prémiumot is, vagyis igazodni kell a külföldi kamatokhoz is, úgy, hogy az hozamelőnyt biztosítson a forintnak a vezető valutákkal szemben, de nem ösztönöz a spekulációs tőke tömeges beáramlására, és ezáltal, ne okozza a forint árfolyamának túlzott erősödését.

Miután az MNB operatív célja a kéthetes MNB betéti kamat, a monetáris politika célrendszerének alsó szintjén a cél és az eszköz – amint később a monetáris eszközrendszerénél látni fogjuk – összetetalálkozik.

e) A pénzaggregátumok

A monetáris politika mindenkor – még kifejezett pénzmennyiségi célkitűzés hiányában is – igyekszik megelőzni a pénzállomány különböző csoportjainak a túlzott növekedését. A pénzkeresletet meghaladó pénzmennyiség-bővülés ugyanis a gazdaságban inflációnövelő és külső egyensúlyt rontó hatású lehet. A pénz különböző formáinak, a bankjegy és érme, csekk, valuta, folyószámla, lekötött betét, banki kötvény vagy egyéb banki értékpapír stb. közös tulajdonsága, hogy a bankok mérlegében szerepelnek és a gazdaságban lévő pénzmennyiséget jelenítik meg.

A jegybanki elemzés, továbbá a jegybanki eszközök alkalmazása szempontjából fontos megkülönböztetni a teljes pénzmennyiségen belül az egyes *pénzaggregátumokat*. A megkülönböztetés a szerint történik, hogy milyen gyorsan, milyen mértékben és milyen költségvonzattal lehet velük fizetést teljesíteni, vagyis a likviditás foka a csoportképző ismérv. A pénzaggregátumokat indikátornak is nevezzük, vagyis olyan pénzügyi mutatóknak, amely valamilyen előzetes információt nyújt a gazdaság állapotáról és segít előre jelezni a várható folyamatokat.

A jegybank számára legközvetlenebbül ellenőrizhető és befolyásolható pénzmennyiség-kategória a *monetáris bázis*. Ez a jegybankon kívüli készpénzállományt és a bankok jegybanki tartalékát foglalja magában, jelölése: MO. A monetáris bázis alakulása áttételesen befolyásolja a gazdasági aktivitást, változása hatással van az inflációra, a kamatszínvonalra és a külső egyensúlyra. E hatás mechanizmusát majd a jegybanki tartalék tárgyalásánál fogjuk látni.

A következő pénzaggregátum a *szűken értelmezett pénzmennyiség*, jelölése M1. A tökéletesen likvid fizetőeszközöket tartalmazza, vagyis azokat, amelyek azonnal felhasználhatók. Ide tartozik a forgalomban levő készpénz, valamint a különböző banki folyószámlák (lakossági, vállalati, önkormányzati), le nem kötött betéti és csekk számlák.

Az M2 pénzmennyiség kategória az M1-en felül tartalmazza a *lekötött forint- és devizabetéteket*, vagyis az úgynevezett kvázi pénzeket. E kategóriát a magyar

gyakorlat külön nem figyeli meg, mert az elemzés számára önállóan nem nyújt kellő információs alapot.

A szélesebb értelemben vett pénzkategória, az M3 a szűken értelmezett pénz (M1) és a lekötött betétek (M2) mellett azokat a pénzeszközöket is tartalmazza, amelyek nem bankszámlákon jelennek meg, hanem a bank által kibocsátott különböző értékpapírok (kötvény) vagy értékpapír jellegű instrumentumok (letéti jegy, pénztárjegy, takaréklevél) formáját öltik.

Ezek mellett a nemzetközileg elfogadott pénzkategóriák mellett a magyar gyakorlatban használatos a bankok összevont mérlegén túlmutató, a nem pénzügyi instrumentumokat is tartalmazó M4-es pénzaggregátum. Ebbe az M3 összetevőin túl az *állampapírok* és az *MNB által kibocsátott körvény* is beletartozik. (Ez utóbbiból értelemszerűen csak azok, amelyek a bankokon kívüli szereplők tulajdona.)

Ez utóbbi pénzaggregátum (M4) a megtakarítások összes formáját tartalmazza, nem befolyásolja nagyságát a különböző pénzkategóriákon belüli pénzmozgás, azért a legstabilabb pénzaggregátum.

Vizsgálja továbbá a jegybank az egyes szektorok *nettó finanszírozási képességét*, vagyis például a lakosság és a vállalkozások betéteinek és hiteleinek alakulását. A háztartások betétei általában lényegesen meghaladják a hiteleket, a vállalati szektorban ez fordítva van. Ha a belföldi szektorok (beleértve a költségvetést is) finanszírozási képessége nem elegendő, úgy külföldi finanszírozási igény jelentkezik, ami a fizetési mérleget befolyásolja.

Tájékoztatásul bemutatjuk a bankrendszer összevont mérlegét, amelyben a különböző pénzaggregátumok megjelennek és jól mutatják az egyes szektorok pénzügyi pozícióját.

A bankrendszer összevont mérlege (2002. április 30.) milliárd forint

E.1.. Hitelek	7342	F.1. Bankrendszeren kívüli készpénz	1029
E.1.1. Háztartások hitelei	972	F.2. Betétek	5923
E.1.2. Nem pénzügyi vállalati hitel	3597	F.2.1. Háztartások betétei	3672
E.1.3. Pénzügyi vállalati hitelek	416	F.2.2. Nem pénzügyi vállalati betétek	1862
E.1.4. Önkormányzati hitelek	74	F.2.3. Pénzügyi vállalati betétek	229
E.1.5. Nettó költségvetési hitel	2283	F.2.4. Önkormányzati betétek	161
E.2. Nettó külföldi eszközök	798	F.3. Visszavásárlási megállapodások	34
E.3. Egyéb eszközök	-897	F.4. Egyéb monetáris intézmények által kibocsátott értékpapír	147
		F.5. A bankrendszeren kívüli MNB-kötvény	109
		Széles értelemben vett pénz	7133
		(M3 = F.1. + F.2. + F.3.+ F.4.)	

3. A MONETÁRIS POLITIKA ESZKÖZEI

A jegybanki eszközrendszeréről szóló írások nem egységesek az eszközök kategorizálását, csoportosítását illetően, eltérések tapasztalhatók, néha még az egyes eszközök elnevezésénél is.

A törvény által meghatározott *teljes jegybanki eszköztár* azoknak a monetáris politikai eszközöknek az összessége, amelyek használatára a jegybanknak törvényi lehetősége van. Az *üzleti eszköztár* ezen belül azokat az eszközöket tartalmazza, amelyekre a jegybanknak kidolgozott üzleti feltételrendszere van, és döntésétől függ, hogy alkalmazza-e vagy nem. Az *alkalmazott eszköztár* az üzleti eszköztárnak az a része, amelyeket a jegybanki gyakorlatban folyamatosan alkalmaz.

Az eszköztárszert szokás a hatásmechanizmus alapján *direkt és indirekt* eszközökre is bontani.

a) A jegybanki eszköztár direkt eszközei

A *direkt* eszközök kötelező szabályozásként minden pénzintézetre vonatkoznak, esetleg differenciáltan, egyes pénzintézeti típusokra eltérő mértékek megállapítását, továbbá egyes üzletfajtákra kiterjedő szabályok megállapítását jelentik.

Az *indirekt* eszközök részben valamiféle jegybanki rendelkezésre állást jelentenek a bankok számára (refinanszírozás, nyílt piaci műveletek), részben a jegybanki szolgáltatások (hitel, repo, deviza swap) feltételeit (kamat, lejárat) foglalják magukban. Ezek hatásmechanizmusa közvetetten érvényesül a bankokon keresztül a gazdaságban.

a) A *direkt* eszközökhöz soroljuk, ha a jegybank megállapít valamely hitelfajtára a bankok által alkalmazható *legmagasabb hitelkamatot*, esetleg rögzít valamely *betéti kamatot*, vagy refinanszírozási hitel esetén kötelezően alkalmazandó *kamatrészt* (a jegybanki és hitelbanki kamat közötti különbözetet) ír elő.

Likviditási tartalék előírásáról akkor beszélünk, ha a jegybank előírja a bankoknak, hogy eszközeik (kihelyezéseik) egy meghatározott részét (pl. 5%) mindig likvid, vagyis bármikor felhasználható formában (folyószámlapénz, készpénz) kell tartania.

Az eddig felsorolt direkt eszközöket ma már a Magyar Nemzeti Bank általában nem alkalmazza, ezeket jellemzően a kétszintű bankrendszer kialakulásának első éveiben használta, amikor a pénzpiac fejletlensége miatt nem volt mód az indirekt eszközök széles körű felhasználására.

b) A *kötelező tartalékolás* csak az előírás formája alapján tekinthető direkt szabályozási eszköznek, hatásmechanizmusa ugyanúgy közvetetten fejti ki befolyását, mint más indirekt eszközök.

A kötelező tartalék egyik funkciója szerint prudenciális (kockázat csökkentő) szabály, vagyis a biztonsági tartalék szerepét is betölti tömeges betétkivonás esetén a bank likviditásának fenntartása érdekében. Célja és funkciója szerint jelenleg a monetáris politika sokoldalúan felhasználható fontos eszköze.

- A kötelező *tartalékráta* által meghatározott pénzeszközt mindig a kereskedelmi bank jegybanknál vezetett számláján kell tartani, így ez a pénz nem vesz részt a forgalomban, ezáltal *csökken a bank (és az egész bankrendszer) likviditása*. Ez arra készítheti a bankokat, hogy forrásaik kiegészítése érdekében a jegybankhoz forduljanak, a jegybank pedig kamatpolitikája révén befolyásolja a bankok által alkalmazott kamatokat.
- A tartalékolás mértékének, *rátájának változtatásával* befolyásolható a hitelezésre felhasználható pénztömeg. Ennek révén mód van a felesleges likviditás lekötésére vagy a hitelexpanzió ösztönzésére, az adott helyzethez igazodóan.
- A tartalékolás mértéke és a tartalék után fizetett kamat nagysága *befolyásolja a banki kamatok nagyságát*, végső soron a bankok jövedelmezőségét is. Könnyű belátni, hogy ha a bank forrásai egy részét nem tudja a normális üzleti kamat mellett kihelyezni, és a jegybank a tartalék összege után csak a piaci kamatnál alacsonyabb kamatot fizet (vagy semmit), akkor ezt a veszteséget a bank a kihelyezéseinél alkalmazott magasabb kamatszinttel tudja ellensúlyozni.
- A bankok jegybanki tartaléka, mint a monetáris bázis eleme folyamatos *információt szolgáltat* a monetáris politikához a bankok forrásainak alakulásáról.

A tartalékrendszer működése és hatásmechanizmusa szempontjából a mérték (ráta) és a kamat mellett fontos eleme a rendszernek a *tartalékelhelyezés alapja, formája*, a követelménynek való megfelelés *számítási és mérési* módozata.

A *tartalék alapja* általában a banknál lévő *idegen források* összege, tehát a saját tőke nem számít bele, és kivétel a bankközi hitel is, hiszen annak forrása után már valamely bank tartalékot képezett. A források között egyes országokban, így Magyarországon is megkülönböztették a deviza- és a forintbetéteket, úgy, hogy a devizaforrások általában mentesültek a tartalékképzés alól. 2000. évtől az MNB felhagyott e módszer alkalmazásával és – hasonlóan az Európai Központi Bank által alkalmazott tartalékráta rendszerhez – megszüntette a két forráselem közötti eltérő kezelést. Ehelyett 2001-től a források futamideje lett a meghatározó. A 2 évnél rövidebb források a tartalékkötelesek, a hosszabbak pedig, mentesek lettek.

A tartalékolási rendszer fontos eleme a *számítási és elhelyezési periódus* megállapítása. Az előbbi az az időszak, amelynek forrásállománya képezi a tartalékszámítás alapját, az utóbbi az alap után kiszámított tartalék elhelyezésének periódusát.

A magyar rendszerben a *tartalékperiódus egy naptári hónap*. A számítási periódus egy hónapjának minden napja figyelembevételével megállapított átlag után a következő hónapban, az elhelyezési periódusban kell a tartaléknak a *hónap átlagában* megfelelni.

Ez az úgynevezett *követő rendszer*, vagyis, hogy nem azonnal, napi szinten vagy rövid periódus után áll elő a tartalékképzési kötelezettség, hanem havi átlag alapján és havi átlagban kell a követelménynek megfelelni, a bankok számára *rugalmas* rendszernek minősül. Ezáltal a bankok likviditás-menedzserei (treasury) rugalmasan, a bank érdekei szerint alakíthatják az átlag eléréséhez szükséges tartalékállományt, az időszakon belül alul vagy felültölthetik azt.

A pontos banki likviditáskezelés azért is fontos a bankok számára, mert a jegybank érzékeny eszközökkel *szankcionálhatja* a kötelezettség nemteljesítését. Viszont ennek megelőlegését segíti elő a jegybank azzal, hogy „Reuters” számítógépes hálózaton keresztül folyamatosan tájékoztatja a bankokat a tartalékelhelyezési kötelezettség állásáról, hogy időben megtegyék a szükséges intézkedéseket.

b) A jegybanki eszköztár indirekt eszközei

A pénzügyi irodalom és az elmúlt évtizedek jegybanki gyakorlata szerint általában a következő további elemekből áll a monetáris eszköztár:

- refinanszírozás, váltó visszleszámitolás,
- nyílt piaci műveletek, swap ügyletek, jegybanki betéti politika,
- kamatpolitika, kamatszabályozás,
- árfolyampolitika.

Refinanszírozás váltó visszleszámitás

A *refinanszírozás* a kereskedelmi bankok forrásszükségletének jegybank által történő kielégítése. Ennek klasszikus formája a ma már ritkán használt *váltó*

viszontleszámítolás, vagyis a bank portfóliójában (váltó tárcájában) lévő, ügyfele leszámított váltójának a jegybank által történő megvásárlása, *rediszkontálása*.

A kereskedelmi bankok jegybanki hitelfelvételének számos formája lehetséges. Gyakorik az *áthidaló* jellegű hitelek, vagy a jegybank, mint végső menedék, szigorú feltételek mellett nyújt olyan hitelt, amely egy bank (vagy több bank) tartós vagy súlyos likviditási gondjainak áthidalását teszi lehetővé.

Nyíltpiaci műveletek, repo-, swap ügyletek

A nyíltpiaci műveletek klasszikus formája a jegybankképes értékpapírok (államkötvények, kincstárjegyek) jegybank által történő vétele és eladása a forgalomban lévő pénz mennyiségének szabályozására, közvetlenül az egyes bankok likviditásának helyreállítása vagy a felesleges likvid pénz megszüntetése útján. A nyíltpiaci műveletek előnye más refinanszírozási formákkal szemben, hogy a jegybank kezdeményezésére rugalmasan alkalmazhatók akár napi irányítási feladatok megoldására is. Nem jelentenek kényszert a bankok számára, a pénzügyi hozamok vezérik a döntésüket, természetesen a likviditási helyzetük függvényében. Az állampapír eladására – vételére épült nyíltpiaci műveletek feltétele a nagytömegű állampapír-állomány megléte, és fejlett likvid elsődleges és másodlagos értékpapírpiac.

Éppen ez utóbbi feltétel miatt alakult ki és az utóbbi évtizedben különösen nagy szerepet kapott a Magyar Nemzeti Bank monetáris finomszabályozásában is az *értékpapír- visszavásárlási megállapodás* (sale and repurchase agreement), röviden „repo” művelet.

A *repoügylet* két tranzakció egy megállapodásban való rögzítése. Az első lépés egy adott állampapír azonnali vétele vagy eladása, a második fele a tranzakció fordítottja, egy meghatározott idő utáni visszavétele (eladása). Az ügylet *hitelügyletként* fogható fel, amelynek első része pénzkölcsönzés értékpapírok fedezete mellett, a másik része a hitel-visszafizetés, az eredetileg megállapodott *visszavásárlási áron*. Ez az ár a tőkén túl egy fedezettel biztosított kölcsön kamatát, az úgynevezett *repo kamatot* is tartalmazza.

A jegybanki repo – szerepe szerint – kétféle lehet: az *aktív repo*, amikor a jegybank ügyfele állampapírok fedezetként való átadása mellett hitelt vesz fel a jegybanktól, más szóval a jegybank finanszírozza ügyfelét. A *passzív repo* az előző művelet fordítottja, amikor a jegybank nyújt állampapír-fedezetet bankügyfelének

ennek fejében a nála megadott ideig, betétet helyez el (kvázi hitelt nyújt). A repo ügyletnél az értékpapír óvadéku szolgál, ha az eladó, azaz a hitelfelvevő nem tud eleget tenni fizetési kötelezettségének, az értékpapírok a vevő, vagyis a hitelező tulajdonába kerülnek.

A passzív repo szerepe gyakorlatilag visszaszorult a magyar szabályozásban, helyette a jegybanki betét tölti be funkcióját. Nincs jelentősége, ugyanis a bankok számára annak, hogy a jegybanknál elhelyezett betétért még külön állampapír fedezetet kérjenek az MNB-től.

A *swap ügyletek* jellegüket és a jegybanki szabályozásban betöltött szerepüket tekintve közel állnak a repo ügyletekhez. Lényeges különbség mégis, hogy az üzlet egyik oldalán *deviza* szerepel, vagyis az egyik fél deviza eszközt forintra cseréli, vagy megfordítva. A gyakorlatban többnyire forintindítású műveletről van szó, amikor is a forintot (a jegybanktól) kölcsönvevő bank a devizát ad át fedezetül, visszavásárlási megállapodás keretében, kamatfizetés fejében. Az MNB eszköztárában, mint aktív művelet ma már volumenét tekintve elhanyagolható mértékre esett vissza a használata, akkor is csak egynapos lejáráttal (overnight) funkcionál.

Miután a Magyar Nemzeti Bank nem vehet részt az állampapírok elsődleges piacán a nála lévő állampapír-állomány gyakran nem elégséges a túlzott pénzmennyiség közömbösítésére (sterilizálására). Ezért kapott 1997 óta egyre növekvő szerepet az *MNB-kötvény*, mint pénzmennyiség szabályozásának eszköze. Ez a hitelviszonyt megtestesítő értékpapír az állampapírokhoz hasonló módon használható fel a nyíltpiaci műveletekhez. Ugyanolyan kockázatmentes, mint az állampapírok.

A *jegybanki betét*, mint monetáris szabályozó eszköz hatásában a passzív repóhoz, éppúgy hasonlítható, mint az MNB-kötvényhez.

A jegybanki betétet valamely pénzintézet helyezi el az MNB-nél meghatározott futamidőre és kamat mellett. A betét kondícióinak változtatásával az MNB az aktuális monetáris politikai célok érdekében, például a likviditás felesleg felszívására, sterilizációjára használja ezt a konstrukciót.

Jegybanki kamatpolitika

Már az előzőekben is láttuk, hogy a monetáris politika célrendszere (árstabilitás-, inflációcsökkentés, árfolyam, kamatmérték) szoros kapcsolatban van a

kamatpolitikával, mint monetáris eszközzel. A kamatdöntéseknek, a kamatpolitikának kiemelkedő szerepe van abban a mechanizmusban, amelyben a monetáris eszközök a monetáris politika által elérni kívánt mennyiségi célok érdekében kifejtik – gyakran különböző áttéteken keresztül – befolyásukat.

A jegybankok által elérni kívánt kamatcél többféle módon, különböző mechanizmusokon (transzmissziós mechanizmus) keresztül lehet elérni.

A jegybanki *kamatfolyosó* arra szolgál, hogy megakadályozza a bankközi kamatszint túlzott mértékű ingadozását. A kamatfolyosó egy olyan sáv, amelynek felső kamatszintjén a jegybank a bankoknak hitelt nyújt (kamatplafon) és az alsó kamatszinten (kamatpadló) betétet fogad el. Ha a bankoknak szükségük van rövid időre likviditási hitelre, amelyet az adott bankközi piacon már nem tudnak megszerezni, a jegybank rendelkezésükre áll, az addig kialakult piaci kamatnál magasabb kamattal (kamatplafon), de ezzel megakadályozza a piaci kamatoknak a pénzkereslet általi túlzott megemelkedését.

Ha a bankközi pénzpiac a bankok pénzfeleslegét nem tudja felszíni, a jegybank szintén rendelkezésükre áll betét elfogadására a kamatfolyosó alján, a kamatpadló általa megjelölt betéti kamata mellett. Ezzel a jegybank azt akadályozza meg, hogy a bankközi kamatok ilyenkor túlzottan mélyre süllyedjenek.

A kamatfolyosó eszközei általában *egynapos* aktív és passzív műveletekre vonatkoznak, ezzel keretek közé szorítható a szélsőséges bankközi kamatmozgás. A Magyar Nemzeti Bank 1993 óta alkalmazza a kamatfolyosót. Ennek felső szintjét, a kamatplafont az egynapos aktív repo, illetve a swap ügyletekre állapítja meg, míg a kamatpadlót az egynapos jegybanki betétnél érvényesíti.

Jegybanki betét elhelyezésére az MNB folyamatosan rendelkezésre áll.

Irányadó jegybanki kamat

Irányadónak nevezzük azt a jegybanki kamatot, amelyet a jegybank az ügyletei egy meghatározott részére hirdet meg és alkalmaz abból a célból, hogy az általa optimálisnak ítélt kamatszintet a transzmissziós mechanizmuson keresztül közvetítse, és ezzel hatékony befolyást gyakoroljon a pénzpiacra. Ez többnyire valamely, a jegybank és bankpartnerei közötti szokásos ügyletre vonatkozik, amely így az irányadó kamat mellett jön létre, ezzel közvetlen hatást gyakorol a pénzpiacra.

A gazdaság számára nemcsak a kamat mértéke bír jelentőséggel, hanem az irányadó *kamat változtatása* és ennek iránya is nagyon lényeges, mert *jelzést* ad

arról, hogyan ítéli meg a jegybank a gazdaságot, és milyen irányú elmozdulás várható a monetáris politikában. Ez kielégítheti a gazdaságban meglévő várakozásokat, ami azt jelenti, hogy azonosan ítéli meg a folyamatokat, de lehet a kamatlépés váratlan vagy a piac által várttól eltérő. Ez átértékelésre készíti a piac szereplőit, így a jegybank a közvetlen pénzügyi hatáson túl, az egész gazdaságra kihatóan képes befolyást gyakorolni.

Előfordul, hogy az irányadó kamat nem valamely konkrét instrumentumhoz kapcsolódik, hanem úgy hirdeti meg a jegybank, mint az általa kívánatosnak tartott rövid lejáratra szóló kamatot, a piac, a bankok pedig ezt figyelembe veszik.

Az irányadó kamat hatékonysága szempontjából azt is számításba kell venni, hogy milyen futamidőre szóló instrumentumokhoz (hitel, betét) indokolt a kamatot kötni. Itt a transzmissziós mechanizmus időszükségletét kell figyelembe venni, vagyis, hogy a bankok a – hosszabb időre megállapított, de – változó kamatozású hiteleknél milyen gyorsan tudnak alkalmazkodni.

Magyarországon az irányadó kamat szerepét a *két hétre* elhelyezett *jegybanki betét kamata* tölti be. Az MNB azért választotta ezt az instrumentumot irányadó eszközként, mert úgy ítéli meg, hogy a két hét optimális futamidő arra, hogy

- megfelelő hatást gyakoroljon a pénz- és tőkepiacon forgó különböző 3 hónapos eszközök hozamára,
- ne adjon teret a túlzott spekulációs várakozásnak,
- segítse a bankokat likviditásuk kezelésében.

A betéti kamatról pedig az MNB úgy gondolja, hogy az éppúgy érinti a bankokat, illetve érzékelteti a pénzügyi piacra a közvetítési kívánt hatást, mintha valamely hiteleszközhez kötné az irányadó kamatot.

Az MNB kamatpolitikája

A jegybank kamatpolitikájának alakításában az inflációs célt szolgálja és az árfolyampolitikával összhangban az irányadó kamattal a pénzügyi hozamokat, úgy igyekszik alakítani, hogy biztosítsa a forintnak az euróval szembeni hozamelőnyét. Másrészt olyan *reálkamatszint* elérésére törekszik, amely kedvez a lakossági és más megtakarításoknak, és nem vezet az inflációt és a külső egyensúlyt veszélyeztető hitelexpanzióhoz.

A kamatpolitika (de szélesebb értelemben az egész monetáris politika) a következő csatornákon keresztül fejt ki hatását:

- A megnövelt betéti kamatok (beleértve az állampapír-piaci kamatokat is) mellett megnő a megtakarítás, vagyis az elhalasztott fogyasztás és ennek hozama.
- A hitelkamatok emelkedése mérsékli a lakosság beruházási, lakásépítési tevékenységét, és csökkenti a tartós fogyasztási cikkek vásárlását. A vállalkozások esetében a hitel drágulása fékezi a tevékenységük növekedését.
- A megemelkedett kamatok hatására lecsökken a megtakarítók pénzügyi vagyonának (értékpapírok) jelenértéke (árfolyama) s ezt fokozott takarékoság mellett lehet csak ellensúlyozni.
- A beruházási hitelkamatok emelkedése a tervezett fejlesztések, állóeszköz beszerzések terén készíti a vállalkozókat mérsékletre.
- A megemelt (vagy csökkentett) belföldi kamatok hatnak a hazai valuta árfolyamára is. Márpedig az árfolyam felértékelődése a belföldi árak emelkedése miatt az exportra mérséklő hatással van, az importot pedig olcsóbbá teszi, és leértékelődés esetén ellenkező irányú hatás.

A kamatpolitika hatásmechanizmusához tartozik a *reálkamat* fogalma, ugyanis a megtakarítási és hiteldöntéseknél, befektetéseknél a gazdasági szereplők által várt reálkamat számít, nem a nominálkamat. A reálkamat egyenlő a tényleges kamat (nominális kamat) és az inflációs ráta különbségével. Belátható, hogyha a folyamatok a jegybank által előre jelzett infláció és az ehhez igazodó kamatpolitika (irányadó kamat, kamatfolyosó) mentén haladnak, ez erősíti a *jegybank monetáris politikájának hitelességét*, s az inflációs várakozásokat, a reálshoz közelíti. Ellenkező esetben, ha az infláció elnyeli a reálkamatot, vagy túl alacsony szintre viszi azt, az egész gazdaságpolitika hiteltelenné válhat. Ennek következménye az inflációs várakozások – önbeteljesítő – emelkedése, ami a megtakarítások csökkenésében és a kereslet növekedésében mutatkozik meg, és okozhat váratlan helyzetet.

A sterilizáció és a likviditás szabályozás

Sterilizációról, vagyis a pénz semlegesítéséről, kivonásáról akkor beszélünk, ha egy adott országban a külföldi tőke beáramlásával a pénzmennyiség olyan

mértékben bővül, hogy az, semlegesítés nélkül inflációs hatású lenne. Magyarországon ez a tőkebeáramlási folyamat különösen 1995 után felgyorsult, amelyhez a külföldi tőke részvétele a privatizációban, a vonzó belföldi kamatok és értékpapírhozamok járultak hozzá. Ezért a magyar bankrendszer fölös likviditással rendelkezett, amelyet a jegybank *passzív műveleteivel* (passzív repo, jegybanki betét, MNB-kötvény) vont ki a gazdaságból. Mint a kamatpolitikai eszközök tárgyalásánál láttuk, a jegybank irányadó kamat eszközei (jegybanki betéti kamat, kamatfolyosó) egyben közvetítik a jegybankpolitika szándékát és irányát.

A sterilizációs műveletek során a jegybanknak *tartós hatásra* és a pénzmennyiséget felduzzasztó külföldi devizák biztonságos befektetésére kell törekednie. A tartós hatásnak az infláció alakulásában és végső soron az árfolyamrendszer stabil működésében kell kifejeződnie, a biztonságnak pedig a nem indokolt devizakivonások fékezésében, az indokolt mértékű likvid devizaeszközökkel való rendelkezésre állásában.

Miután a sterilizáció költségáldozatokkal jár, e *költségek* reális *mérséklésére* kell törekedni, úgy, hogy sem a reálkamathoz fűződő érdek, sem más egyensúlyi szempont ne szenvedjen csorbát.

A sterilizáció olyan beavatkozás a pénzpiacba, a gazdaságban lévő pénzmennyiség alakításába, amelynél a jegybank makrogazdasági célokat követ. *Likviditásszabályozás*, noha eszközei azonosak a sterilizációval, inkább mikrogazdasági szemléletű, a bankok egyedi likviditását tartja szem előtt. E szabályozás lehet diszkrecionális és alkalmazkodó szabályozás.

A *diszkrecionális szabályozás* szerint a jegybank dönti el, mekkora mennyiségben fogad el betéteket (ad el állampapírokat, MNB-kötvényt) a bankoktól, illetve, mennyi hitellehetőséget ad a bankoknak és milyen formában. Ez a módszer még nem különbözik a sterilizációs tevékenységtől.

Az *alkalmazkodó szabályozás* esetén a jegybank a bankok *rendelkezésére áll* a megfelelő likviditásuk biztosítása érdekében. Ez azt jelenti, hogy a jegybank előre meghatározott kamaton kínál forrásokat, illetve fogad el betéteket. Tehát itt a bankok kezdeményeznek igényük szerinti mértékben, s azt a jegybank teljesíti.

A Magyar Nemzeti Bank alkalmazkodó módon a bankok rendelkezésére áll az adott kamat mellett, az előzőektől bizonyos eltérésekkel. Kéthetes betéteket ugyanis szakaszosan, a hét meghatározott napjain és a nap bizonyos szakaszaiban lehet igénybe venni, mégpedig úgynevezett gyorstenderen meghirdetett feltételekkel.

Egynapos hitelt pedig a bank csak a mérlegfőösszege arányában meghatározott limiten belül (repo keret) vehet igénybe.

Az MNB naponta követi a bankok likviditásának, fizetési forgalmának alakulását, és folyamatosan ellenőrzi és korrigálja előrejelzéseit. Amennyiben a bankrendszer átmeneti likviditáshiánya, avagy túlzott likviditása zavarokat okozhat, a jegybank megfontolja, hogy a kamatokhoz nyúljon-e vagy interveniáljon (közbelépjen) a pénzpiacon, például devizavétellel vagy eladással, vagy más eszközzel (kötvény, betét).

Árfolyampolitika

A törvény értelmében az MNB jegyi és teszi közzé a külföldi pénznemeknek forintra és a forintnak külföldi pénznemre való átszámítására vonatkozó árfolyamokat. Az árfolyamok alakulása jelentős hatással van a monetáris folyamatokra és az egész gazdaságra, de ez megfordítva is igaz, így az árfolyampolitika a monetáris irányítás eszközét képezi.

A jegybanktörvény az MNB és a Kormány *együttes hatáskörébe* utalja az árfolyamok megállapításának és befolyásolásának rendjét, vagyis az *árfolyamrendszer és árfolyam-politika kialakítását*. A jegybank feladata és felelőssége, hogy az árfolyamrendszert működtesse, s a kialakított *árfolyampolitika keretében*, alkalmazza azokat a jegybanki eszközöket, amelyek a meghatározott árfolyamszint elérése vagy megtartása érdekében szükségesek. Emellett kezdeményezzen, illetve tegyen javaslatot a kormánynak, a szükségesnek ítélt változtatásokra.

A magyar árfolyamrendszerben a forint árfolyama 1999. év végéig egy valutakosárhoz volt kötve, amelyben 1999-ben 70%-ban az euró, 30%-ban a dollár volt képviselve. 2000 évtől kezdve a forint teljes egészében az euróhoz kötött. 1995 márciusától előre bejelentett módon *csúszó árfolyam-leértékelési rendszer* működött, amely szerint – a Kormány és az MNB által megállapított mértékben – a forint árfolyamát havonta leértékelték. Az így meghirdetett árfolyamot az MNB + 2,25 százalékos ingadozási sáv mellett működtette. A havai leértékelés mértékét, napokra lebontva, hajtották végre.

A csúszó leértékelés rendszerének bevezetése 1995-ben indokolt lépés volt, mert – szemben az addigi, a magas infláció miatt időről időre szükségessé vált szakaszos leértékeléssel – biztonságossá, előre kiszámíthatóvá tette a gazdaság

szereplői számára a forint jövőbeni árfolyamát. Ezen túl jelzést is adott az inflációs várakozásoknak, ami mérséklően hatott az inflációra és végül nagyrészt megszüntette az addigi, az árfolyamváltozásra történő spekulációt.

2001-ben az infláció alacsony szintje lehetővé tette a csúszó leértékelés rendszerének megszüntetését és egy *fix árfolyamon alapuló árfolyamrendszer* bevezetését. Már ezt megelőzően az MNB *kiszélesítette* a szűk, plusz-mínusz 2,25%-os *sávhatárokat* plusz-mínusz 15%-ra, amely határokon belül a forint szabadon mozoghat és a jegybank nem avatkozik be. Ezt követően a forint jelentős mértékben felértékelődött.

Az MNB indokolt esetben, amennyiben az árfolyam a felső vagy az alsó sávhoz közelít, vagy azt eléri, *interveniál*, vagyis jegybanki eszközökkel beavatkozik és védi a kialakított árfolyamot.

Amennyiben az a veszély áll fenn, hogy az ország valutája *felülértékeltté* válik, úgy az MNB devizát vásárol a devizapiacra forintért. Ezzel megnöveli a forint mennyiségét a piacon, ahol a túlértékeltség a pénzhiánnyal van összefüggésben, s összhangba hozza a kínálatot a kereslettel, következésképpen megszűnik a forint túlértékeltsége.

Ezzel az ellentétes irányú a beavatkozás *alulértékeltség* esetén. Ilyenkor a forintban túlkínálat van a piacon, s az árfolyam az alsó sáv szélére esik. Ezért ki kell vonni forintot, amit az MNB devizaeladással vagy kötvénykibocsátással old meg.

Kérdések:

Melyek a jegybank legfőbb feladatai?

A Magyar Nemzeti Bank vezető testületei és azok feladatai

Mi a jegybanki függetlenség célja, lényege és három fő területe?

Mi a monetáris politika legfőbb célja, és az milyen célrendszeren keresztül valósul meg?

Melyek a monetáris politika eszközei és milyen a hatásuk a pénzpiacra és a gazdaságra?

Függelék

Surányi György a monetáris politikáról

Bank és Tőzsde, 1997. III.28.

MNB 1996. évi közgyűlése Bankszemle, 1997 5-6.

Közelebb Európához Bank és Tőzsde, 1997. január 31.

Monetáris politika Magyarországon, 2002. (MNB)

Dr. Huszti Ernő: Banktan

III. A BANKRENDSZER MÁSODIK SZINTJE

1. AZ ÜZLETI BANKOK SZEREPE ÉS SZABÁLYOZÁSUK

Szakemberek szerint a kereskedelmi bankok helyzetét jelenleg és még hosszú ideig az *állandó változás* jellemzi. Tevékenységükben alapvetően kétféle tendencia figyelhető meg, az egyik az *univerzális*, vagyis a legszélesebb területre kiterjedő banktevékenység, a másik a *specializált* bank irányába mutat. Az európai kontinensen inkább az első, az univerzalitás a meghatározó. Eszerint a bankok valamennyi bankári tevékenység művelésére jogosultak.

Az *angolszász* (angol és amerikai) rendszer az üzleti bankok tevékenységi körét mereven elhatárolja aszerint, hogy kizárólag betétgyűjtéssel és hitelezéssel foglalkozhatnak, vagy befektetési és értékpapír műveletekkel. A *japán* bankrendszerben mindkét jellegzetesség megtalálható, az univerzális bankok mellett működnek az angolszász elhatárolás szerinti bankok is.

A másik jellemző irány a verseny által kikényszerített, gazdaságossági szempontok feltétlen érvényesítése, ami a bankok összevonásával, vásárlással és egyéb módon való terjeszkedésével jár, és a *méreték jelentős növelését* eredményezi. A legnagyobb bankok hálózata, bankérdekeltségei úgyszólván az egész világra kiterjednek és részét alkotják a globalizálódó gazdaságnak, pénzügyeknek.

A bankrendszer, mint a piacgazdaság nélkülözhetetlen infrastruktúrája, feladatai ellátásánál különböző elvárásoknak, feltételeknek kell, hogy megfeleljen. Ezek *jogi* (törvényi), *gazdasági* (monetáris politikai), *felügyeleti* és *ellenőrzési* követelmények, amelyeket a bankok a gazdaság alanyaihoz is közvetítenek.

Ugyanakkor a *társadalom*, amely ugyan elismeri, és tudomásul veszi a bankok profitérdekeltségét, különböző jellegű támogatást is elvár a bankoktól. Lehet ez tevékenységek, vállalkozások, személyek preferenciális hitelezése, az ügyfelek szempontjainak fokozott figyelembevétel, de jelentős a társadalmi igény a különböző kulturális, szociális és egyéb célok szponzorálására is.

Az üzleti bankra azt szokták mondani, hogy „veszélyes üzem”. Valóban veszélyes, mert zömmel nem a saját pénzével, hanem ügyfelei pénzével

gazdálkodik, az ügyfelek által rábízott pénzt helyezi ki hitelként, így *nagy a kockázat a banktevékenységben*. Ezt a kockázatot kívánják a kormányok minél szűkebbre szabni azáltal, hogy a bankok tevékenységét és annak felügyeletét részletes *törvényben szabályozzák*.

E törvények engedélyhez kötik a pénzügyi intézmények alapítását, meghatározzák az alaptőke mértékét, a működés személyi és tárgyi feltételeit, különböző kockázatkorlátozó rendelkezést, biztosíték rendszert írnak elő és meghatározzák azokat a tevékenységeket, amelyeket a bankok végezhetnek.

Emellett a pénzügyi intézmények az erre hivatott *állami felügyelet* (egy-egy országban a jegybank) folyamatos felügyelete és ellenőrzése mellett dolgoznak. Ez hozzájárul *törvényes és biztonságos* működésükhöz. Az ellenőrzés elsősorban a betétesek és a hitelezők biztonságát hivatott szolgálni.

2. AZ ÜZLETI BANKOK FUNKCIÓI ÉS TEVÉKENYSÉGE

Az üzleti bankok olyan szervezetek, amelyek a társadalmi munkamegosztásban betéteket gyűjtenek és azokat hitel formájában kihelyezik vagy befektetik, értékpapírokat bocsátanak ki és forgalmazzák, sajátos gazdasági szervezetükből eredően pénz teremtésére is alkalmasak, valamint széles körű pénzügyi és bankszolgáltatásokat látnak el.

Magyarországon a bankok, pénzügyi intézmények tevékenységét „a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról” szóló 1996. évi CXII. törvény foglalja össze. E törvény határozza meg a *pénzügyi szolgáltatás és kiegészítő pénzügyi szolgáltatás* körét, a rendszer, szervezet és tevékenység működési feltételeit, szabályait.

A törvény szerint a hitelintézetek a következő *pénzügyi szolgáltatásokat* végezhetnek:

- betét gyűjtése,
- hitel és pénzkölcsön nyújtása,
- pénzügyi lízing,
- pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása,
- készpénzhelyettesítő fizetési eszköz kibocsátása,
- kezesség és bankgarancia vállalása,
- valutával, devizával, váltóval, illetve csekkel történő kereskedelmi tevékenység,

- pénzügyi szolgáltatás közvetítése (ügynöki tevékenység),
- letétkezelés, letéti szolgáltatás, széfszolgáltatás,
- hitelreferencia szolgáltatás,
- önkéntes kölcsönös biztosító- és magán nyugdíjpénztár részére történő vagyonkezelés.

Kiegészítő pénzügyi szolgáltatás:

- a pénzváltási tevékenység,
- az elszámolásforgalom lebonyolítása,
- pénzfeldolgozási tevékenység,
- pénzügyi ügynöki tevékenység a bankközi piacon.

E tevékenységek kizárólag a Felügyelet (Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete – PSZÁF) engedélyével végezhetők, egyes esetekben az MNB véleményének kikérésével. Az elszámolásforgalmi és pénzfeldolgozási tevékenységet az MNB engedélyezi.

3. PÉNZÜGYI INTÉZMÉNYEK

Míg a hitelintézetek jogosítványa valamennyi bankári művelet végzésére kiterjed, addig a pénzintézetek egy része nem teljes, csak meghatározott körű bankári tevékenységet végezhet vagy már bizonyos specializálódás szándékával alapították. Ennek keretében betéteket gyűjtenek, finanszírozási tevékenységük elsősorban a fejlesztésekre és a vállalkozásokban való részvételre, értékpapírok, lízing, faktoring stb. üzletágakra és egyéb bankszolgáltatásokra terjednek ki.

A törvény a pénzügyi intézményeket két kategóriába sorolja: *hitelintézet* és *pénzügyi vállalkozás*.

Hitelintézet az a pénzügyi intézmény, amely a felsorolt tevékenységek közül *legalább betétet gyűjt, valamint hitelt és pénzkölcsönt nyújt*. Kizárólag hitelintézet jogosult betét gyűjtésére, pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására és készpénzhelyettesítő fizetési eszközök (csekk, bankkártya) kibocsátására.

A hitelintézet – a törvény szerint – *bank, szakosított hitelintézet* vagy *szövetkezeti hitelintézet* lehet. Kizárólag *bank végezheti a pénzügyi szolgáltatásokat, szakosított pénzintézet a rávonatkozó külön törvényi szabályozásnak megfelelően*

jogosult tevékenységének végzésére, de az engedély csak a pénzügyi szolgáltatások egy szűkebb körére terjedhet ki.

Szövetkezeti hitelintézet pénzügyi szolgáltatásokat végezhet, szövetkezeti szervezeti formában. *Hitelszövetkezet* e tevékenységét csak *tagjai körében* végezheti.

Megemlíthető még a *pénzügyi vállalkozás*, amely a törvény szerint egy, vagy több pénzügyi szolgáltatást végezhet, de ez nem lehet olyan, amelyet kizárólag hitelintézet végezhet.

4. A PÉNZINTÉZERTI SZAKOSODÁS FŐBB IRÁNYAI

Az üzleti (vagy gyakran nevezik kereskedelmi) bankokhoz talán a legközelebb állnak a takarékbankok, amelyek számos országban rendelkeznek üzleti banki jogosítványokkal, már csak nevükben és némileg ügyfélstruktúrájukban emlékeztetnek a hagyományos takarékpénztári eredetükre. A takarékbankok kezdetben a lakossági megtakarítások gyűjtésére és kezelésére jöttek létre, hitelintézeti funkcióik nem vagy alig voltak. Állami, félállami, önkormányzati, valamint szövetkezeti tulajdonként jöttek létre.

Az állami takarékpénztárak közül a postatakarékpénztárak igen széles körben elterjedtek, mivel a lakosság és a posta kapcsolata napi és igen szoros volt.

A takarékpénztárak - a tulajdonosi viszonyoktól függetlenül – hasonló bankfejlődési utat jártak be. Legtöbbjük megkapta az üzleti banki jogosítványokat is, ezért olyan pénzügyintézeteknek tekinthetők, amelyek fő üzleti tevékenysége a lakossághoz, a kisvállalkozásokhoz és az önkormányzatokhoz kapcsolódik. Ily módon ebből a tevékenységből fejlődtek önállóvá

- a takarékpénztárak és takarékszövetkezetek,
- a postatakarékpénztárak
- a kommunális bankok és
- az építési pénzügyintézetek (Building Societies).

A takarékpénztárakhoz hasonló utat jártak be a hitelszövetkezetek, amelyek nem a betétgyűjtésből indultak ki, hanem a kis egzisztenciák hiteligénye kielégítésének a szükségességéből.

Az építési pénzügyintézetek (társaságok) jelentős kerülvél tértek vissza a bankszerű tevékenységhez. Forrásaikat az építkezés finanszírozására, az értékesítést elősegítő jelzáloghitel nyújtására, fejújításokhoz adott kölcsönökre használják fel. Forrásaikat természetesen befektetéseken keresztül is növelik.

Számos országban a pénzügyintézeti törvény vagy a jegybanki (pénzügyminisztériumi) szabályozás szigorúan meghatározza az üzleti bankok befektetési tevékenységének lehetőségeit és korlátait. Ezért a bankok erre szakosodott pénzügyintézeteket vagy alapokat hoztak létre, amelyek a rendelkezésükre bocsátott pénzalapokkal üzletszerűen kísérik meg a legjövödelmezőbb befektetési portfólió kialakítását.

A befektetési tevékenységnél bizonyos ágazati szakosodás is megfigyelhető. Létrejötték ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi stb. fejlesztési bankok.

A befektetési tevékenységben jelentős a szerepük az ún. „intézményes befektetőknek”. Ilyenek a biztosítótársaságok, nyugdíjalapok, alapítványok és az egyéb hasonló intézmények, amelyek hosszú ideig fennálló kötelezettségeik miatt kénytelenek a kezelésükbe tartozó pénzalapok reál- vagy nominális értékének megőrzése, illetve növelése érdekében befektetési tevékenységet is folytatni vagy pedig azzal befektetési bankokat, illetve társaságokat megbízni.

A földhitelintézetek létrejöttében a mezőgazdaság sajátos feltételrendszere játszott elsődleges szerepet. Az üzleti bankok ugyanis elsősorban a forgóeszközök hitelintézetére rendezkedtek be, a mezőgazdaság hosszú lejáratú hitelgénye ebbe nehezen volt beilleszthető. Így elsősorban állami kezdeményezésre (és tőkével), valamint nagybirtokosokkal, mint alapítókkal (főleg Poroszországban, Ausztriában és hazánkban) földhitelintézetek jöttek létre, amelyek a hiteleket főként a földnek hitelfedezetként történő lekötése mellett nyújtották. Létrejött tehát a jelzálog intézménye, amely a föld elzálogosításának módjává vált.

A földhitelintézetek azonban nemcsak állami, önkormányzati vagy egyéb közösségi alapokból rendelkeznek forrásokkal, hanem záloglevél kibocsátása útján is.

Kialakultak azzal foglalkozó sajátos pénzügyintézetek, azaz a jelzálogbankok (jelzáloghitel-intézetek), más bankok pedig a jelzálog üzlettel bővítették tevékenységüket.

5. A BANKRENDSZER MÁSODIK SZINTJE MAGYARORSZÁGON

a) A kétszintű bankrendszer kialakulása

1987. január 1-jén a Magyar Hitel Bank (MHB), az Országos Kereskedelmi és Hitelbank (OKHB), valamint a Budapest Bank (BB) megalakulásával indult útjára a kétszintű bankrendszer Magyarországon. A rendszer megteremtésének elképzelése egészen 1968-ig, az új gazdasági mechanizmus bevezetéséig nyúlik vissza. Igaz, a gazdasági reform maga nem vezetett közvetlenül a létrejöttéhez, hiszen a bankrendszert változatlanul hagyta, de egy-két évvel később, a terv és a piac összehangolására tett elméleti kísérletek kapcsán felmerült, hogy a megkezdett reformfolyamatot a kétszintű bankrendszer kialakításával lehetne továbbfejleszteni. A 70-es évek elejére kialakult kedvezőtlen politikai légkör miatt azonban ez a kérdés egészen 1978-ig lekerült a napirendről. Ekkor két fontos párt-, illetve kormánydöntést hoztak. Az egyiket arról, hogy a külföldi eladósodás megállítása érdekében vissza kell fogni a növekedést, egyensúlyi politikát kell folytatni, a másik pedig - ezzel összefüggésben - a reform továbbvitelét ösztönözte. Végül soron az volt az üzenetük, hogy egyfelől meg kell állítani a külső és belső eladósodást, másfelől hatékonyabb, a gazdasági viszonyoknak jobban megfelelő piaci struktúrákat szükséges kialakítani. A 70-es évek végén, a 80-as évek közepén az akkori társadalmi rendszer keretei között a meglepetés erejével hatott, hogy két külföldi magántulajdonú bank Magyarországon fiókot nyit. 1979-ben, mint üzleti bank „megveti lábát” Magyarországon a CIB (akkor még offshore bank) majd 1985-ben a Citibank. Mindkettő vegyes tulajdonú külföldi bankként működik. Már 1984-ben eldőlt, hogy kétszintű lesz a bankrendszer, s egy évvel később az is véglegessé vált, hogy mikortól. A bankrendszer továbbfejlesztésével kapcsolatos konkrét tennivalókat egy, 1986 februári, minisztertanácsi határozat rögzítette. A dokumentum rendelkezett a jegybanki és a hitelbanki feladatok szétválasztásáról, valamint arról, hogy mindezt három új, a Magyar Nemzeti Bankból kialakított kereskedelmi bank létrehozásával kell véghezvinni. A szervezeti szétválasztás határidejéül 1987. január 1-jét szabták meg a döntéshozók. A kereskedelmi bankok lényegében az MNB korábbi főigazgatóságaiból - ipari, élelmiszer-gazdasági, - jöttek létre, amelyeket az addig csak szűkebb feladatkörrel működő, de most kereskedelmi banki felhatalmazást kapott OTP és Külkereskedelmi Bank egészített ki. Az MHB alapvetően ipari,

feldolgozóipari vállalatokat kapott, az OKHB élelmiszer-gazdasági és kereskedelmi cégeket, a BB pedig bányákat és infrastrukturális gazdálkodóegységeket. Körülbelül fél évig kellett az ügyfeleknek a kijelölt banknál maradniuk de valódi választási lehetőség a bankok számának növekedésével, a külföldi versenytársak megjelenésével nyílt.

A kétszintű bankrendszer magyarországi kialakításakor a pénzügyi szabályozás Nyugat-Európában sem volt olyan fejlett, mint ma. Nem dolgozták még ki a szigorú tőke megfelelési szabályokat. Azt persze tudták, hogy a tőkének arányban kell lennie az aktivitással. Nálunk a költségvetés hiánya már akkor is magas volt, akárcsak a fizetési mérlegé, s az adósságállományunk is folyamatosan növekedett. Tőkét tehát csak további eladósodás révén lehetett volna juttatni a bankoknak, hiszen külföldi befektetők bevonása akkor még szóba sem került. Ráadásul Magyarországon abban az időben mind az új bankok, mind az ügyfelek túlnyomó része állami tulajdonban volt. A rossz portfólió tehát okozhatott veszteséget, de ezt is és az esetleges tőke megerősítést is az államnak kellett állnia. Ez a probléma azonban még nem éleződött ki. Nem jelentkezett különösebben azért sem, mert a pénzügyi intézetekre vonatkozó szabályok nem voltak olyan kiérlelték és szigorúak, mint ma. Például kezdetleges volt a kihelyezések megítélése a kockázat szempontjából, és az ezzel összefüggésben szükséges tartalékot csak az adózott eredmény terhére lehetett képezni. Ezért a tőkehiány nem is mutatkozott meg teljes valójában. Mindezek folytán, valamint azért, mert 1987-et követően látványos expanzió zajlott a bankrendszerben, a pénzügyi intézetek hatalmas profitra tettek szert, amelyet a költségvetés elvont tőlük. A feltőkésítést tehát az osztalék visszaforgatásával sem hajtották végre.

A nyugat-európai országok nagyon pozitívan fogadták a magyarországi teljes reformcsomagot, így a bankrendszer kétszintűsítését is. Az IMF és a Világbank egyértelműen támogatta programunkat, s ez óriási segítség volt számunkra. A KGST-országok igen eltérően reagáltak a folyamatra.

b) Bankválságok

A kétszintű bankrendszer működésének történetében 1992 minden bizonnyal úgy kerül rögzítésre, mint a rendhagyó bankcsődök éve. A rendhagyó jelző, azért indokolt, mert az *Általános Vállalkozási Banknál*, az *Ybl Banknál* és a *gyomaendrődi*

Vállalkozói Takarékszövetkezetnél bekövetkezett szükséghelyzet nem a magyar gazdaság bankrendszerig érő válságából adódott, létrejöttében nem a külső körülmények labilitása, a recesszió, a vállalati csődök miatt növekvő kétes kintlevőség, a pénzüintézetek tőkeszegénysége vagy egyéb más a többi pénzüintézet működésére is jellemző - tényező játszott a főszerepet, hanem elsősorban a tulajdonosi kör, a belső hitelek nyújtása, az összefonódások, a bizonylati fegyelem hiánya, a banküzemi szabályok figyelmen kívül hagyása (illetve csupán formális betartása) voltak a meghatározó momentumok.

Sajátos az ügy a tekintetben is, hogy reflektorfénybe állította a pénzüintézetek működését meghatározó törvények összhangjának hiányát. Nem ütközött semmilyen jogszabályi előírásba az, hogy egy természetes személynek tényleges tőkebefektetés nélkül több különböző vállalkozásban legyen tulajdonrésze. Az sem volt tiltott, hogy ezek a vállalkozások hitelből részvényeket vásároljanak, s egy vagy több pénzüintézetben is tulajdonossá legyenek.

Nem volt szabálytalan az sem, ha ezek a vállalkozások összehangolják üzletpolitikájukat, gazdasági terveiket, és együttesen lépnek fel. A pénzüintézeti törvény által engedett mértékig - a nagy hitelre és a belső hitelre vonatkozó szabályok betartásával - a pénzüintézet legálisan nyújthatott hitelt tulajdonosainak is.

A tulajdonosoknak joguk van arra is, hogy az igazgatóság és a felügyelő bizottság tagjainak megválasztásával is befolyásolják vagy irányítsák az általuk tulajdonolt pénzüintézet tevékenységét.

Az Ybl Bank csődjéért felelős vállalatcsoport: tehát ezen pontok tekintetében nem olyan módon lett pénzüintézetek tulajdonosává, hogy az a pénzüintézetekre vonatkozó jogszabályokba ütközött volna:

Az a hibás és súlyosan felelőtlen bankári vagy menedzseri magatartás viszont, amely lehetővé teszi, hogy a bank megfelelő tartalmi és, formai kellékekkel rendelkező szerződések nélkül folyósítson hitelt, szóbeli utasításra utalja át a pénzt, a fedezeteket ne kérje be, váltótárca-állományát, a váltók és a garanciák lejáratát ne tartsa pontosan nyilván, s ne ellenőrizze rendszeresen, hogy a garanciákat ne hívják le, hogy a belső ellenőrzés ne legyen hatékony stb., nem tekinthető egyszerűen a szakmai rutin hiányának és véletlennek. sem.

Az 1992-ben csődbe ment magyar pénzüintézetek problémáiban a következők játszottak szerepet:

- a fejlődés kísérőjelenségének tulajdoníthatóan hiányoztak bizonyos intézmények, a jogi szabályozás összhangja nem volt tökéletes, hiányoztak a megbízható információk és a kellő szakmai rutin;
- hibás vezetői döntések sorozata, pontatlan nyilvántartások, a vezetői és tulajdonosi ellenőrzés hiányosságai;
- tudatos visszaélések, súlyosan gondatlan ügyvezetés, a jogszabályi előírások és bizonylati fegyelem sorozatos megsértése, a tulajdonosi kör hitelképességének vizsgálatát mellőző fedezet, szerződés és korlátok nélküli hitelezés;
- a tulajdonosi kör azonosságából fakadó érdekeket szolgáló pénzügyi tevékenység, a számviteli-bizonylati rend, a bankvezetés. és a bankszervezet hiányosságai.

A három pénzügyi válsága - függetlenül a kiváltó okoktól - nem kívánt tapasztalatokat és bizonyosságot adott arra a szakirodalomból ismert tételre, hogy a pénzügyi rendszerben egy vagy több pénzügyi válsága sokkal nagyobb hatással és súlyosabb következményekkel jár, társadalmi költségei és kárai lényegesen nagyobbak, mint bármely más gazdálkodó szervezeté.

1992-t megelőzően viszonylag kevés tapasztalat halmozódott fel Magyarországon a bankcsődök kezeléséről. Egy-egy fizetéképtelenné vált takarékszövetkezettől eltekintve komoly bankfelügyeleti beavatkozást igénylő intézkedésre csak az úgynevezett *Ingtatlanbank* esete mutatott példát.

A bank legfőbb gondja nem a rossz hitel, hanem az úgynevezett lejárat transzformáció volt. A pénzügyi intézmény az ingatlan beruházásokra szakosodott. Jó helyen, ígéretes perspektívákkal bíró földterületekbe ruházott be egyéb ingatlanbefektetések mellett. Ha az ingatlanpiac fellendült volna, a bank a pénzügyi törvény 1991-es decemberi elfogadása után, befektetési bankként működve bizonyosan életképes intézmény maradt volna.

Az Expó-ról elhúzódtott a vita; így az ingatlanfejlesztési programok nem indultak be. A bank által kibocsátott értékpapírok magas kamata sem vonzott elegendő likviditást a folyamatos fizetőképesség fenntartásához, s a magas kamatköltség - a bevételi oldal elmaradása miatt - amúgy is „megette” a bank tőkéjét. A Bankfelügyelet azt javasolta, hogy a bankszektor fogjon össze, és - megelőlegezve a későbbi kötelező betétbiztosítást - egy ideiglenes betétvédelmi

alap létrehozásával, egyedi mentőakcióval biztosítsák a bank számára a szükséges forrásokat, s mentse meg a bank betéteseinek pénzét.

Hogy a teher ne legyen túl nagy az érintett bankok jövedelempozíciójára, a megállapodást követően a kötelező betétbiztosítási rendszer keretében történő hozzájárulásokba lehetőségessé vált ezen önkéntes hozzájárulások beszámítása.

Az Ingatlanbank csődjéből tehát nem lett igazán nagy botrány. A pénzügyintézet „elegánsan” visszaadta banki jogosítványait, s a továbbiakban, mint ingatlanhasználó cég tartotta fenn magát; hiszen tartalmát tekintve eredendően is az volt.

Az Agrobank

A magyar bankrendszer addigi legkomolyabb válsága 1994. november 15-én robbant ki. A rendőrség őrizetbe vette a bank elnökét és vezérigazgatóját csalás és befolyásolással való üzérkedés alapos gyanúja miatt. Történt mindez a tévé nyilvánossága előtt, s így nem csoda, hogy néhány napon belül 6-7 Mrd forint hagyta el a bankot, hiszen a betétesek megrohmozták a fiókokat.

Annyi bizonyos, hogy más jellegű problémákkal találkozhatjuk szembe magunkat, mint az előző botrányok esetében. A nagyjából 20 Mrd forintnyi betét jellegű forrással és a 10 Mrd forintnyi MNB refinanszírozási hitellel tevékenykedő bank komoly tőkevesztést okozó rossz hitelállománnyal rendelkezett. Ez a magyarázata annak, hogy bejelentkezett a konszolidációba, igaz, annak csak második, tőke rendezési szakaszába, amikor is az állam tulajdonosi részesedése mintegy 30%-ra emelkedett. Azok után, hogy néhány évvel korábban a bankot magánszemélyek megvásárolták, a PIT betűjét tiszteletben tartva, négy jogi személy között oszlott meg a bank tőketulajdona.

Maga az a tény, hogy viszonylag nem régen került sor a magánkézbe adásra, felveti, hogy a portfólióban mekkora volt az öröklött veszteség nagysága és aránya. A portfólióértékelés nélkül „bevásárolt” banki kockázatait az új tulajdonos felel. Semmi sem jelezte ezen bank esetében sem, hogy különleges helyzetben lévő intézményről lenne szó, s a vevő egy licenccel bír, érvényes mérlegkimutatások alapján még nem veszteségesnek számító vállalkozás részvényeit vette meg. Joggal tételezhető fel, hogy a jóhiszemű eladó és vevő nem rendelkezett világos képpel a portfólióban rejlő kockázatok nagyságáról.

A Fővárosi Bíróság 1996. áprilisában kezdte meg tárgyalássorozatait az Agrobank volt vezetői, Kunos Péter vezérigazgató és Kovács Mihály elnök büntetőperében. A vád az E-hitelekkel kapcsolatos vesztegetés. Ami azonban egy olyan, a nyugati országokban is alkalmazott, a kihelyezett hitelek kockázatát csökkentő konstrukció alkalmazása volt, amely a bank veszteségeinek csökkentését szolgálta. Első fokon felmentő ítélet született, a Legfelsőbb Bíróság jogerős ítélete azonban elmarasztaló, börtönbüntetés.

Az igazságügyi-miniszter nem ellenjegyezte a köztársasági elnök kegyelmi határozatát, így az Agrobank volt vezérigazgatójának ügyében. Kunos Péternek büntetését börtönben kell letöltenie.

Postabank

Az 1996. végi mérlegfőösszege alapján Magyarország második legnagyobb kereskedelmi bankjává előlépő Postabank betéteseinek körében, 1997 február utolsó előtti napján kitört a pánik. A március 3-án sikeresen lecsillapított váratlan betétkivonás során 45-50 ezer ügyfél vette ki számlájáról a pénzét, illetve mondta fel értékpapír- és folyószámla-követelését, összesen 24-25 milliárd forint értékben. Összetett - elsősorban a bank gazdálkodásában rejlő - folyamatok idézték elő az elsődlegesen a bizalomvesztés számlájára írható krízist, amelyet a banknak végül is önerőből, az Országos Betétbiztosítási Alap (OBA) és a Magyar Nemzeti Bank (MNB) beavatkozása nélkül sikerült megoldania.

A februári roham egyenes következményeként a Postabank több állami mentőakció tárgyává vált. Ezek kronológiája:

Április 15-ig teljes mértékben, június 30-ig pedig 50 százalékban felmentést kapott az MNB-től a jegybanki tartalékképzés kötelezettsége alól, ami által 30 milliárd forintnyi ilyen jellegű kötelezettség alól mentesült.

Április 24-én egyes problémás eszközeire - nevezetesen a G-Modus Kft. hiteltartozására - a kormány 12 milliárd forint összegű állami garancia nyújtásáról határozott.

A bank június végén zártkörű tőkeemelést hajtott végre: a meghívott 22 befektető közül 13 - közöttük olyanok, amelyek már korábban is tulajdonosai voltak - 7,104 milliárd forintot pumpált belé, ezzel jegyzett tőkéje 23,554 milliárd forintra emelkedett.

Szintén állami mentőövként értékelhető a kormány július 3-i döntése, melynek értelmében a Postabank és az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő (ÁPV) Rt. eszközcsereéről kötött megállapodást: a 10,731 milliárd forintot érő csomagba a Postabank részéről a tulajdonában lévő és szabadon értékesíthető ingatlanok kerületek, amelyekért cserébe lényegesen likvidebb eszközöket - gáz- és áramszolgáltatói részvényeket kapott.

December 29-30-án a bank - nyilván tőkemegfelelési mutatója javításának szándékával - 3,8 milliárd forint értékben - alárendelt kölcsöntőkéket bocsátott ki.

A Postabank konszolidálása 1998. évben folytatódott. /lásd Konszolidáció fejezetben/

c) Konszolidáció

Számos közvetlen és közvetett okra vezethető vissza a magyar kereskedelmi bankok válsághelyzete. Az okcsoportok közül álljon itt a négy legfontosabb.

Evidencia, hogy egy krízishelyzetben lévő ügyfélkör előbb-utóbb a finanszírozó bankot is magával rántja. Ez történt nálunk is. A gazdaság mély, elhúzódó recesszióba került 1989-1990-ben. A recesszió hatása csak mintegy 18-24 hónapos késéssel, 1991 és 1992 fordulóján jelentkezett a gazdaság pénzügyi infrastruktúrájában, a bankrendszerben. A recesszió hatása mintegy két évig elsősorban a vállalati körbetartozások növekedésben jelentkezett. A vállalati kör nagy része számára a keleti KGST piacok összeomlása jelentette a recesszió kezdetét. Nem csupán vállalatok, de egész iparágak kerületek válságba ezekben az években.

A magyar nagybankok a kétszintű bankrendszer újratertéskor, 1986 végén nem kiválasztották, hanem örökölték a vállalati hitelportóliót. Egy központi döntés eredményeképpen szakosodott az egyik bank főként a mezőgazdaságra, a másik bányászatra, illetve az iparra, stb. Ez eleve összekötötte sorsukat az adott gazdasági ágazat sorsával. Amikor az ágazat összeomlik, az az adott finanszírozó bankot is ledöntheti a lábáról. A kétszintű bankrendszer indulásánál sajnos alultőkésített bankok születtek meg, emiatt nagy volt a bankok sebezhetősége.

Magyarországon a világ egyik legszigorúbb csőd- és felszámolási törvénye Lépett érvénybe. A szigorú törvény következetes értelmezéssel és végrehajtással párosulva tömegméretű csődhullámot szabadított a recesszióban lévő gazdaságra. 1993-ban például körülbelül 22 ezer csőd-és felszámolási eljárást kezdeményeztek Magyarországon és körülbelül nyolcezer esetben be is fejezték.

Szólnunk kell a szubjektív oldalról is; elsősorban a prudens bankári szakértelemhiányáról. A legtapasztaltabb bankárok is csupán néhány éves szakmai tapasztalattal bírtak. Az egyszintű bankrendszerben megszerzett rutin az új helyzetben sokszor nem alkalmazható, illetve alkalmazása hibás döntésekhez vezetett. Az adott szakaszban a magyar bankszakemberek arra voltak kényszerítve, hogy elsősorban a saját hibájukból tanuljanak. A kormányzatnak is tanulóidőszakra volt szüksége a bankrendszer makroszabályozásához. A hitelfelvevők egy része tapasztalatlanságából, más része tudatosan túlhitelzte magát a visszafizetés csekély reményével. Mindezt azért tehették meg, mert a teljes társadalmi-gazdasági környezet felkészületlen volt a piaci viszonyok és annak anomáliái kezelésére. Bűn és ügyeskedés között széles senki földje húzódott, a társadalom gyakran pozitív értéként kezelte az ügyeskedést, s nem érzékelte annak társadalmi veszélyességét.

A közvélemény a bukott hitelek mögött amorális magatartást tételezett fel, azt, hogy a bankalkalmazottak tudatosan, korrupció fejében bizonytalan kimenetelű vállalkozásokra, megbízhatatlan vállalkozóknak nyújtanak hitelt. A vállalkozói csődök nagyobbik része nem erre az okra vezethető vissza, hanem arra a szubjektív tényezőre, hogy a vállalkozó és a bank egyaránt tapogatózott a rendkívül bizonytalan környezetben, hogy mely vállalkozás marad perspektivikusan életképes. Ezért teljességgel indokolatlan a konszolidáció okát a korrupcióban lelteni, ahogy az a köznapi gondolkodásban elterjedt.

A kormányzat felismerte, hogy nem lehet konszolidáció előtt privatizálni a bankokat. Azt is elfogadta - igen hosszú idő, sok vita után - a kormány, hogy 0 szintig minden bankot fel kell tőkésíteni, mert ennek híján bármely pillanatban csődhelyzet állhat elő, s dominóként omlik össze a bankrendszer. E tétel elfogadását nagyban „segítette”, hogy a bankcsődök kapcsán a kormánynak szembe kellett néznie egy-egy bankintézmény bezárásával és a felszámolásával kapcsolatos gazdasági és társadalmi problémákkal.

Az igazi kérdés csupán az volt, hogy hol is van az a bizonyos 0 szint? Ehhez számszerűsítve ismerni kellett volna a bankokban rejlő tartalék, illetve tőkehiányt. Ez az ismeret nem állt a döntéshozók rendelkezésére. A legtöbb információval - természetesen magukon a bankokon kívül a Felügyelet bírt.

A valós helyzet megismerését nagyban segítette az a világbanki segítséggel végzett vizsgálat, amelyet 1989-90-ben három nagybanknál végeztek. 1990-1991-ben még gyakorlatilag minden kormány szerv és a jegybank is azt gondolta, hogy a

bankrendszer a benne rejlő veszteségeket képes lesz jövedelmeiből kigazdálkodni. Amit ma már tudunk, hogy ezek a jövedelmek nem léteztek. Ugyanakkor a kimutatott (bár pénzügyileg nem realizált) bankszektorbeli jövedelmek a költségvetés masszív bevételi forrását jelentették.

aa) Hitelkonszolidáció

Bankorientált hitelkonszolidáció

A bankokat rendbe kellett hozni. Mi történt ennek érdekében 1992-94 között? A kormány által 1992 decemberében elhatározott hitelkonszolidáció fő jellemzői a következők voltak:

- A hitelkonszolidáció a 7,25%-nál rosszabb tőke megfelelési mutatóval rendelkező bankokra terjedt ki. Az akcióban 14 kereskedelmi bank és 68 takarékszövetkezet vett részt.
- A bankok az államnak 1993 márciusában az 1992. december 31-i portfóliójukban levő rossznak minősített, belföldi vállalkozásokkal szembeni követeléseiket adhatták el. Ennek során az állam 102,5 milliárd forint névértékű hitel- és kamatkövetelést vásárolt meg.
- Az állam a bankoknak vételárként az 1992 előtt rossznak minősített követelések esetében a névérték 50%-át, az 1992-ben rossznak minősített követelések esetében 80%-át, egyes meghatározott vállalatokkal szembeni követelések esetében 100%-át fizette ki. (A rossznak minősített követelések névértékének az állam által meg nem fizetett része a bankok kockázati céltartalékát terhelte.)
- Az állam az általa megvásárolt követelésekért - összesen 80 milliárd forint értékben, úgynevezett hitelkonszolidációs államkötvényekkel fizetett. E kötvények 20 éves lejáratúak és szabadon forgathatók. A kamatláb - amelyet félévenként határoznak meg - megegyezik a 90 napos kincstárjegyek előző félévi átlagos kamatlábjával. A kamatok fizetése évente egyszer (első ízben 1994-ben) történik.
- A kibocsátott államkötvények egyrészt a bankok tőkéjét pótolták, másrészt - törvényben meghatározott felhatalmazás alapján - közvetlenül az államadósságot növelték, és csak a visszavásárláskor jelentek meg az állami

költségvetés kiadásaként. A kötvényekre történő kamatfizetés az adott évi költségvetés kiadását képezi.

- Az állam (illetve nevében a Pénzügyminisztérium) a megvásárolt rossz követelések egy - általa kiválasztott, összesen körülbelül 40 milliárd forint névértékű - részét csökkentett áron eladta a csaknem 100%-os állami tulajdonban levő Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank Rt-nek (MBFB), amely a követeléseket átütemezte, tulajdonra válthatta vagy elengedhette. A követelések fennmaradó részét - három hónapra újra és újra meghosszabbított szerződések alapján - ideiglenesen az eladó bankok kezelték.

Az 1992. év végi állapot alapján végrehajtott hitelkonszolidáció az érintett bankok helyzetét és ezen keresztül az egész bankrendszer összesített adatainak minőségét jelentősen megjavította. 1992. december 31-ével a bankrendszerben az összes problematikusnak minősített követelések állománya 288 milliárd forintról 186 milliárd forintra, ezen belül a rossz követeléseké 186 milliárd forintról 84 milliárd forintra csökkent. Az érintett bankok kockázati céltartalékigénye mérséklődött, s az akkor érvényes szabályozás szerint pozitív tőkemegfelelési mutatót értek el.

Az 1993 márciusában megvalósított hitelkonszolidáción túlmenően csaknem 20 milliárd forint államkötvény felhasználásával, egyes bankoknál egyedi döntések alapján is történtek konszolidációs lépések.

Ezzel azonban a bankrendszer problémái nem oldódtak meg, mivel a hitelkonszolidáció eleve nem terjedt ki a kétes és átlag alatti követelésekre, a befektetésekre és a függő kötelezettségekre. Emellett a konszolidáció a nemzetközi számviteli normáknál lényegesen enyhébb minősítési szabályokon alapult. 1993-ban folytatódott a banki portfóliók minőségének romlása. Az eredeti elgondolás szerint a rossz követeléseket piaci szereplők vásárolták volna meg. Mivel erre nem volt lehetőség, világossá vált 1993. végén, hogy egy újabb állami konszolidációs akció elkerülhetetlen. Ez már alapvetően bankkonszolidáció (feltőkésítés) volt, amit azonban megelőzött egy kiegészítő portfóliótisztítás.

Vállalatorientált banki portfóliótisztítás

Az állam 1993-ban a bankoktól az általuk 1992. december 31-ével rossznak minősített követeléseken túlmenően egyes - általa megjelölt - vállalatok hiteleit is

megvásárolta, abban az esetben is, ha azokat a pénzügyintézetek csak később vagy egyáltalán nem minősítették rossznak. Ennek lépései a következők voltak:

- A kormány 1993-ban döntést hozott arról, hogy 12 többségi állami tulajdonban levő ipari nagyvállalatot „nemzetgazdasági fontosságúnak” minősít és enyhíti pénzügyi terheiket. Előbb elengedték vagy átütemezték az állammal szembeni adósságuk egy részét, majd az állam 1993 végén hitelkonszolidációs kötvények ellenében (a névérték 90-100%-áért) megvásárolta a hitelező pénzügyintézetektől a 12 közül 11 nagyvállalattal szembeni követeléseinek tekintélyes - a bankokkal és az adósokkal megállapodott - részét. Ugyanilyen tartamú döntést hozott a kormány még három többségi állami tulajdonban levő (egy további ipari, egy élelmiszer-ipari és egy mezőgazdasági) vállalattal, valamint a Magyar Államvasutakkal szemben fennálló bankkövetelések megvásárlásáról.
- Az állam a bankkonszolidációban részt nem vevő bankoktól hasonlóképpen megvásárolta meghatározott élelmiszer-ipari vállalatokkal szembeni követeléseik jelentős részét.
- Végül az állam a bankoktól megvásárolta a mezőgazdasági vállalkozásokkal szemben az aszály miatt behajthatatlanná vált követeléseiket.

E - vállalatorientált - banki portfóliótisztítás keretében az állam az érintett pénzügyintézeteknek összesen 57 milliárd forint összegű hitelkonszolidációs kötvényt adott át.

ab) Bankkonszolidáció

A kormány 1993 áprilisában - nemzetközi szervezetek és hazai szakértők ajánlásait is figyelembe véve - úgy döntött, hogy a bankrendszer további konszolidációját alapvetően nem portfóliótisztítás, hanem az állam által történő feltőkésítés útján hajtja végre.

Az állam által végrehajtott tőkeemelés az érintett bankokban növelte az állami tulajdoni részesedést.

A kormány által 1993 decemberében részleteiben is jóváhagyott bankkonszolidáció fő jellemzői a következők:

- Az érintett bankoknak a feltőkésítés kapcsán meg kellett képezniük 1993. december 31-éig a nemzetközi normákhoz igazodó, teljes - nemcsak a követelésekre, hanem a befektetésekre és a függő kötelezettségekre is kiterjedő, a korábbinál szigorúbb minősítési szempontok alapján meghatározott - kockázati céltartalék-szükségletüket.

- Az érintett bankok feltőkésítése két lépésben történt. Az első lépésben (1993. december végén) a bankokat lényegében egységesen 0%-ot kismértékben meghaladó tőke megfelelési mutató eléréséhez tőkésítették fel. A második lépésben (1994 májusában) történő feltőkésítés révén a bankoknak - esetleg differenciált mértékben - legalább 4%-os tőke megfelelési mutatót kellett elérniük.

- A bankkonszolidációban azok a pénzügyintézetek vehettek részt, amelyek tőke megfelelési mutatója nem érte el az adott lépésben elérendőnek megjelölt mértéket.

A bankkonszolidáció első lépése keretében a nyolc érintett banknál összesen 114,4 milliárd forint tőkeemelésre került sor. A pénzügyintézeteknek az akció keretében összesen 125 milliárd forint összegű konszolidációs államkötvényt adtak át.

Az állam 1994 májusában a konszolidáció hatálya alá került bankoknál a második lépés keretében újabb tőkeemelést hajtott végre. A nagyobb bankoknál további tulajdonszerzés (részvényjegyzés) révén a tőke megfelelési mutató elérte a 4%-ot. 1994 végéig az állam által történő alárendelt kölcsöntőkenyújtással elérte a 8%-ot.

Az állam által végrehajtott alaptőke-emelés (és kismértékű részvényvásárlás) nyomán az állami tulajdon részesedése a jegyzett tőkében a nyolc bank közül hétben elérte vagy meghaladta a 75%-ot. Ezen belül két banknál 75% körüli, négy banknál 80-90% közötti, egy banknál csaknem 95%. Egy bank esetében az állami tulajdon aránya a feltőkésítés első lépése után 30%. Az állam magas tulajdoni hányada azonban átmeneti. A bankok feltőkésítése, ezen belül a problematikus eszközök kockázati céltartalékokkal történő, megfelelő lefedése és nyereséges működésük feltételeinek helyreállítása kedvező előfeltételeket teremt ahhoz, hogy meg lehessen kezdeni privatizációjukat.

ac) A konszolidáció hatásai

A hitel- és bankkonszolidáció kapcsán *1994. végéig átadott, összesen mintegy 330 milliárd forint értékű konszolidációs államkötvény növelte a bruttó államadósságot.*

1996. közepére a kibocsátott konszolidációs államkötvények értéke egyes, a konszolidációs akciókhoz nem kapcsolódó állami kötvényátadások nyomán *elérte a 360 milliárd forintot.*

A hitel- és bankkonszolidáció hatására 1994-96-ban a megfelelően feltőkésített bankok pozitív cash-flow pozícióval és egyre javuló tőkemegfelelési mutatóval rendelkeztek és nyereségesek voltak.

A megváltozott szabályozás és a feltőkésítés hatására a bankok kellően magas szintű, feltöltött kockázati céltartalékokat tudtak képezni. Ez lehetővé tette, hogy részt vegyenek az életképes, azaz ésszerű adósságkönnyítéssel nemcsak működő, hanem fejlődőképesé is váló adós vállalkozások pénzügyi helyzetének konszolidálásában, más szóval az *adóskonszolidációban*. E részvételt az állammal kötött, említett konszolidációs szerződések számukra kötelezővé tették, de ebben egyértelműen érdekeltek is voltak.

Az adóskonszolidáció nyomán a korábban eladósodott, illetve hitelképtelen vállalkozások egy kisebb részének pénzügyi helyzete megjavult, ezek hitelképessége helyreállt. A többi adós vállalkozás jelentős része esetében felszámolási eljárás keretében vagy egyéb módon a banki követelések és befektetések csekély hányada értékesíthető, és így hasznosul, a meg nem térülő kinnlevőségeket a bankok fokozatosan leírják.

A bankkonszolidáció sok pénzébe került az államnak – ez ideig kb. 600-650 milliárd forintba (Postabank nélkül) - de elkerülhetetlen volt. Úgy is fel lehet fogni ezt az akciót, mint a magyar gazdaságban bekövetkezett veszteség miatti károk koncentrált kezelése, továbbgyűrűzésének megakadályozása, a még nagyobb károk megelőzése.

d) Privatizáció

A bankprivatizáció kezdete és lefékeződése

A bankkonszolidáció beindulása előtt csak néhány bank részleges privatizációjára került sor. Az első az *Inter-Európa Bank* volt, amelyben 1989. évi tőkeemelés során a torinói San Paolo di Torino szerzett 20 százalékos részesedést. A magyar gazdaság finanszírozásában viszonylag csekély szerepet játszó *Általános Értékforgalmi Bank* (ÁÉB) fele részben külföldi pénzügyi befektetői kézbe (Közép-európai Fejlesztési Társaság) került 1990-ben. Ugyanebben az évben jutott három osztrák pénzügyintézet kisebbségi tulajdonába a *Postabank*, amelyben a döntő tulajdonos továbbra is a magyar állam és vállalatai (köztük a Magyar Posta) maradtak.

Az IEB és a Postabank részleges „privatizációjának” sajátossága volt, hogy a vevő külföldi bankok többsége állami-közösségi tulajdonban volt.

A kezdeti privatizációs akciókat a tőkeemeléssel jellemezte. Mivel nem érintette a jelentős, gazdaságpolitikai-politikai súlyú bankokat, és nem is eredményeztek többségi külföldi tulajdont, csendben zajlottak le. A tőkeemeléssel privatizációk egyébként is beleilleszkedtek abba a liberális politikába, amely viszonylag könnyű feltételeket teremtett külföldi tulajdonú új bankok alapítására.

1990. végére az állam közvetlen tulajdona a bankszektorban 39 százalékra csökkent, amiben elsősorban a külföldi részvétellel alapított bankok és a vállalati részesedések nagy aránya játszott szerepet. A közvetlen állami tulajdon mellett a többségi magyar tulajdonú bankokban és szakosított pénzügyintézetekben jelentős volt az állami vállalatok tulajdonrészének aránya is.

A kisebb jelentőségű bankok részleges privatizációja illetve a kisebbségi külföldi tulajdonhányad emelése a kilencvenes években is folytatódott. 1991-től kezdődően az 1987-ben 55 százalékos hazai tulajdonnal alapított Unicbank osztrák kisebbségi tulajdonosa fokozatosan kivásárolta külföldi tulajdonosait, majd a jegybanktörvény sugallatára 1992-ben az MNB tulajdonrészét. A többségi külföldi tulajdonnal alapított CIB és Citibank után így ez a bank kerül először privatizáció útján többségi külföldi tulajdonba.

Az Általános Vállalkozási Bank privatizációja az első bankkonszolidációs aktusnak is felfogható, minthogy a magyar bank súlyos fizetési válságba került 1992-ben. Itt a konszolidáció költségét a kisebbségi tulajdonos WestLB vállalta.

A banki részvények kisebb-nagyobb hányada a tulajdonos vállalatok privatizálása révén is magántulajdonba került. Ezt a fajta „spontán privatizációt” állította meg 1992-ben az állami vállalatok banki részvényeinek központosítása az ÁVÜ-be. Erre azért került sor, hogy a stratégiai fontosságú bankrendszer spontán privatizációját megakadályozzák és az államot képviselő vagyonügynökség, illetve a kormány maga dönthesse a pénzintézetek további sorsáról.

A konszolidált bankok privatizálása

A bankprivatizációk első jelentősebb akciója 1994 nyarán a *Magyar Külkereskedelmi Bank* többségi tulajdonhányadának eladása volt a stratégiai befektető Bayershie Ladensbank és a pénzügyi befektető EBRD párosnak. Az MKB viszonylag gyors privatizációját részben a bank kielégítő állapota tette lehetővé, részben az, hogy a bank politikai-gazdaságpolitikai szempontból kevésbé számított kényesnek.

A privatizáció második fordulójára két év múlva került sor, amikor az állam eladta 25 százalékos részvényhányadát a szakmai befektető német banknak.

A magyarországi bankprivatizáció másik alapvető típusát az *OTP Bank* részleges eladása jelentette 1995 nyarán, ahol a kormány korábbi döntése szerint kizárták a szakmai befektető jelenlétét. Ehelyett - a 25 százalék plusz egy szavazatos tartós állami részesedés és a többségi nemzeti tulajdon fenntartása mellett - az eladással diverzifikált, intézményi-pénzügyi befektetők által dominált tulajdonosi szerkezetet kívántak létrehozni.

Az OTP privatizációja több lépésben ment végbe:

- 1993-94-ben 20 százaléknyi elsőbbségi illetve törzsrészvény cserélt gazdát a kárpótlási jegy/részvény cserékben.
- 1994-ben a települési önkormányzatok közel 3 százaléknyi részvényt kaptak az ÁV Rt. portfóliójából belterületi ingatlanjaik fejében.
- 1995 tavaszán a nyugdíjbiztosítási és az egészségbiztosítási önkormányzat 10-10 százalékot kapott ingyenes vagyonátadásként az ÁV Rt-től.
- 1995. nyarán zártkörű értékesítés keretében 20 százalék került külföldi intézményi befektetők tulajdonába, 8 százalék hazai intézményi és magánbefektetők, 5 százalék pedig a dolgozók és a management birtokába.

Az OTP privatizációja végül sikeresen zajlott. A zártkörű értékesítés során időben túljegyezték a bank részvényeit, olyan időben, amikor sem a feltörekvő piacok, sem Magyarország, sem általában a banki papírok nem voltak vonzóak.

Az 1995-ben felkínált konszolidált bankok közül csak a *Budapest Bankot* sikerült részlegesen privatizálni, és azt is csak pótlólagos állami rásegítéssel: 1995 elején 12 milliárd forint tartaléktőkét adott át a kormány a banknak azzal a feltétellel, hogy a privatizáció kudarca esetén ezt az összeget a végén vissza kell fizetni. Az önmagát szűk időkorlátok közé záró eladó kénytelen volt elfogadni az egyetlen olyan ajánlatot, amellyel a tőkekölcsön lejáratára előtt lebonyolítható az adás-vétel. Végül 1995. decemberében az EBRD és az amerikai General Electric Capital Services vásárolta meg 87 millió dollárért (tehát névértéken) a bank részvényeinek 60 százalékát kitevő 12 milliárd forintnyi pakettet. Így Minthogy a vételár durván megegyezett a privatizáció érdekében adott tőkejuttatás nagyságával, az állam számára 0-szalddóval zárult az ügylet.

Az 1995-ben eladásra szánt többi konszolidált bank privatizációs kísérlete kudarcot vallott. A válságba jutott, ezért csendes felszámolásra ítélt pénzügyintézetek közül csak a Dunabank életképes banküzemeit sikerült magántulajdonosnak (ING) értékesíteni, míg az Investbankot, az Iparbankházat és a Leumi-Hitel Bankot további állami segítséggel lehetett csak kivезetni a piacról. A *Konzumbanknak* az állami Magyar Befektetési és Fejlesztési Bank nyújtott mentőövet, míg a Mezőbank működőképességét az Agrobank beolvasztása során nyújtott állami tőkejuttatással sikerült biztosítani.

A bankprivatizáció terén 1996-ban került csak sor valódi áttörésre. Ebben az évben lezárult néhány korábbi bankprivatizáció, de további bankok magánosítása is megkezdődött, illetve konkrét döntések születtek a privatizálásra váró bankok többségének eladásáról. Az év folyamán sor került a két évvel korábban részben eladott MKB utolsó 25 százalékos részvénytöredékének átadására.

Az MHB és a Kereskedelmi és Hitelbank privatizációját csak későbbre tervezte a kormány. Akkorra, amikor megtörténik a portfóliók teljes kitisztítása, a szervezetnek a zsugorodó aktivitáshoz igazodó karcsúsítása, valamint olyan megcélozható piaci szegmensek felmutatása, amelyekre életképes üzleti stratégiát lehet építeni. Ez a stratégia elsőként az MHB esetén vezetett sikerre. 1996 őszére érett be, amikor a nyugati szakmai befektetők meglepően nagy érdeklődést mutattak az eladó bank iránt.

A magyar bankok iránti kereslet általánosan megfigyelhető élénkülésben minden bizonnyal szerepet játszott országunk - a nemzetközi hitelminősítésekben is tükröződő - javuló makrogazdasági helyzete is, valamint térségünk felértékelődése az európai integráció erősödésének hatására. A Magyarországon már leánybankkal rendelkező holland ABN AMRO Bank komoly árajánlattal és további 137 millió dolláros befektetési (100 millió tőkeemelés és 37 millió alárendelt kölcsöntőke) szándéknyilatkozattal alátámasztott ajánlata a magyar piac és a közép-kelet-európai térség egyik legkiterjedtebb fiókhálózatú bankjának szólt.

Az MHB 1996. őszi privatizációs sikere a többi jelentősebb magyar bank, a Kereskedelmi és Hitelbank, a Mezőbank, a Takarékbank és Konzumbank eladásának esélyeit is javította.

A megnövekedett érdeklődés elsőként a takarékszövetkezeti kapcsolatai révén jelentős piaci pozíciókkal rendelkező *Takarékbank* 1997 tavaszán lezajlott gyors privatizációja során volt megfigyelhető. A jelentős állami konszolidációs segítség ellenére tőkeleszállításra kényszerült bank mindössze 1,3 milliárd forintos jegyzett tőkéjének 61 százalékát vásárolta meg a német DB Bank és Hungária Biztosító alkotta konzorcium, további több milliárdos tőkeemeléssel vállalva a bank tőkehiányának orvoslását. Ez utóbbiból 1,4 milliárd forintnyi tőkeemelésre még 1997-ben kerül sor, 200 százalékos árfolyamon.

A komoly ügyfélkapcsolatokkal, kiterjedt fiókhálózattal rendelkező, és az *IBUSZ-Bank* beolvasztásával a lakosság széles körét elérő fiókhálózatra szert tevő, a tőkevesztés és a konszolidációt követően 1995-től jövedelmezővé vált Kereskedelmi és Hitelbank tőkeemeléssel privatizációja is gyors eredményt hozott. A bank 10,4 milliárd forintnyi jegyzett tőkéjének 9,7 százalékát, ami névértéken 1 milliárd forint, vásárolta meg a belga Kreditbank és az ír Iris Life alkotta szakmai befektetői konzorcium 1997. szeptemberében 5,7 milliárd forintért, és vállalta, hogy hamarosan további 60 millió dolláros tőkeemelést hajt végre, 105 százalékos árfolyamon. Ennek következtében a bank jegyzett tőkéje 11,2 milliárd forinttal emelkedett, tehát gyakorlatilag megduplázódott.

Az MKB és az OTP eladását nem véletlenül tekintettük a magyar bankprivatizációk prototípusainak: a két modell gyakorlatilag lefedte a magyar viszonyok között ésszerűnek tekinthető privatizációs módokat. Az egyik modell a tőkeerős jó hírnevű szakmai befektető bevonására épült (MKB-modell), amit a magyar bankok működésének gyengesége, tőkehiánya indokolt, és amely egyúttal a

magyar bankrendszer jövőbeli fejlődésének lehetőségét is kínálta. A másik modell (OTP) a pénzügyi befektetők szórt tulajdonának kialakítását célozta meg, kizárva a koncentrált tulajdon lehetőségét.

A kereskedelmi bankok többsége számára az első modell vált a járható úttá, mivel a bankok nem voltak olyan állapotban, ami mellett a részvények nyilvános vagy zártkörű piaci értékesítésére biztonságosan, illetve az egész szektor érdekét sértő presztízsveszteség nélkül mód lett volna.

A magyar privatizáció során, - ha nem is nyíltan kimondva, de a lehetséges banktulajdonosi kör törvényi szabályozásával megalapozva és az engedélyezési gyakorlattal alátámasztva - kizárták azt a megoldást, hogy egy bank nem-szakmai és nem-pénzügyi befektetők tulajdonába kerülhessen. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a magyar bankszabályozás már 1991-ben követte azt az európai közösségi ajánlást, amely a nem szakmai tulajdonosok részesedését egy bankban, 15 százalékban limitálta. Az 1991-es döntést hamar igazolta az Ybl Bank - más bankokéval (gyomaendrődi Vállalkozói Takarékszövetkezet, ÁVB) is párosuló - csődje, amelyik iskolapéldáját mutatta a bankok vállalati tulajdonlásában rejlő veszélyeknek.

A rossz tapasztalatok tükrében helyeselhető volt a magyar bankfelügyelet elutasító magatartása minden olyan bankalapítási és vásárlási kezdeményezés engedélyezési eljárása esetében, ahol felmerülhetett annak alapos gyanúja, hogy az alapítók-vásárlók tulajdonosi összefonódása lehetőséget nyújt arra, hogy a bankot saját cégeik finanszírozására használhassák fel. (A törvény ugyan korlátozza a tulajdonosok hitelezését, a szabályok kijátszásának lehetőségét azonban nem lehet kizárni.)

Az engedélyező hatóságnak ez az óvatos magatartása tükröződött a Polgári Bank megvásárlására felállított vállalati konzorcium elutasításakor is 1996-ban.

Végül meglehetősen komplikált módon, de szabályos aktussal és jogszerűen került egy, az Atlasz Biztosító által vezetett konzorcium birtokába, 6.2 milliárd forintért.

A Postabank körüli problémákra az 1997. februárjában kirobbant befektetési pánik hívta föl a tágabb közvélemény figyelmét. Ezt követően derült fény a bank elrejtett gyengeségeire. Az éves rendes közgyűlést megelőzően vált ismertté, hogy a bankban kutakodó nemzetközileg elismert auditor jelentős, 26 milliárd forintos hiányt

talált a bank kockázati céltartalékában. Ezért vált elkerülhetetlenné, hogy még a közgyűlés előtt a tulajdonosok garanciát vállaljanak a bank 12 milliárd forintnyi rossz minőségű követeléseire. Mivel erre a tulajdonosok nem voltak hajlandók, a közvetlen tulajdonosként jelen nem lévő állam vállalta ezt föl, a tényleges tulajdonosok viszontgaranciája mellett.

A tőkeemelés sürgető meghirdetése és első lépésének gyors megtétele jelezte a következő bajt: a bank tőkeszegénységét. Ez sem a pánik következménye volt, hiszen a szükséges szavatoló tőke nem a betétek, hanem a kockázatos kihelyezések mennyiségétől függ. Szakmai körökben a legnagyobb meglepetést azonban a Postabank és az ÁPV Rt. közötti részvénytcsere híre keltette. Ez ugyanis arra utalt, hogy nemcsak a portfólió minőségével van baj, hanem a likviditási foka, a források és eszközök lejáratára közötti összhang hiánya is gondot okoz.

A Postabank-történet a megfelelő tulajdonosi kontroll fontosságára hívta fel a figyelmet. Arra, hogy a bankok prudens működését a szigorú törvényi előírások és a felügyeleti gyakorlat nem képes biztosítani akkor, ha hiányzik a tulajdonosok elégséges nyomása.

A Postabank 144 milliárd forint erejéig céltartalékhiányból, 14 milliárd forintos összegben pedig az 1998-as év súlyos működési veszteségeiből fakadó negatív eredménye elvégzett minősítés nyomán elérheti a 158 milliárd forintot. A Postabank konszolidálásának rögzített (vázlatos) terve szerint a kormányzat 152 milliárd forintot szán a csődtömegegé vált társaság rendbetételére. (1998. november)

e) A bankrendszer struktúrája

Tulajdonos típusa	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2002
I. Hazai tulajdon	86,7	83,5	63,9	49,2	36,3	36,7	32,2	30,7	36,0
1. Állami tulajdon	67,7	65,8	41,8	31,1	21,8	20,7	19,3	21,3	27,3
2. Magántulajdon	19,0	17,6	22,2	18,1	14,5	16,0	12,9	9,4	8,7
II. Külföldi tulajdon	12,4	16,0	35,7	49,0	61,4	60,6	63,3	66,7	60,5
III. Elsőbbségi vissza-vásárlási részvények	0,9	0,5	0,5	1,8	2,3	2,7	2,5	2,6	3,5
Összesen	1,000	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kérdések

Pénzüntézet (bank) törvények milyen hatáskörrel és előírásokkal szabályozzák a pénzüntézetek alapítását és működését?

Melyek a pénzüntézet irányzatok fő jellemzői és a szakosodás fő irányai?

Milyen bankrendszereket és bankfelügyeleti modelleket ismer? (amerikai, német)

Hogyan alakult ki a kétszintű bankrendszer Magyarországon?

Mik az okai a bankválságoknak? - általában és néhány banki példa esetében?

Melyek a konszolidáció fő állomásai?

Melyek a konszolidáció általános tapasztalatai és hatásai?

Ismertesse a bankprivatizáció célját és érvényesülését! Hogyan értékelhetők az egyes hitelintézeteknél végrehajtott tranzakciók?

Hogyan alakult a bankrendszer tulajdonosi struktúrája?

Irodalom

John P. Bonin - Mark E. Schaffer

Bankok, vállalatok rossz hitelek és csődök Magyarországon 1991-1994.

Közgazdasági szemle 1996. február

Botos Katalin: Elvesztett illúziók

Az Ingatlanbank esete Ybl Bank esete, Agrobank botránypere

A kritikus tömeg (Négy nap roham a Postabank ellen). Bank és Tőzsde 1997. március 7.

A bankrendszer privatizációja. Bank és Tőzsde 1997. október 3.

Bankprivatizáció 1997. Bank és Tőzsde 1997. december 19.

Bankrendszer – privatizáció után. Figyelő 1997. december 18.

Zárójelentés Bank és Tőzsde 1998. január 23.

Adós- és bankprivatizáció összegzése (A bankkonszolidációt vizsgáló parlamenti bizottság jelentése.)

IV. A BANKOK KOCKÁZATA

1. KOCKÁZAT A KERESKEDELMI BANKOK TEVÉKENYSÉGÉBEN

A bank, mint a vállalkozások általában kockázatos üzem. A kereskedelmi bankoknak nagyobb figyelmet kell fordítaniuk a kockázat vizsgálatára, mint más üzleti vállalkozásnak, mivel a kereskedelmi bankok legfőbb tevékenysége „mások pénzének kezelése”, ezért a bank bukása esetén a betétesek nagyobb védelmet igényelnek, mint a részvényesek. Egy bank bukása „láncreakciót” indíthat meg, amely a bankrendszer (esetleg a bankszektor egy részének) összeomlásához vezethet.

A továbbiakban áttekintjük a banki kockázatok fajtáit.

A hitelkockázat vagy a visszafizetés kockázata. A bankoknak az az alapvető kockázata, hogy a hiteladósok nem tudják visszafizetni a hitelt és a kamatokat lejáratkor, illetve egyáltalán nem fizetnek. Ezt a kockázatot hitelkockázatnak vagy a visszafizetés kockázatának hívják. A bankok előzetesen megpróbálják felmérni, hogy a hiteligénylők vissza tudják-e fizetni a hitelt és fizetni tudják-e a kamatokat. Előfordul, hogy tévednek a hitelképesség megítélésekor, és ezért a hiteltevékenységük során veszteséget szenvednek. Ahhoz, hogy az így keletkező veszteségeket megelőzzék, a bankoknak értékelő rendszereket kell készíteniük az adósminősítésre, diverzifikálni, vagyis kellően megosztani kell hitelkihelyezéseiket (portfóliójukat).

A befektetési kockázatot a hitelkockázat speciális esetének tekinthetjük. Ez a kockázat a bank befektetéseinek esetleges értékvesztéséből következik. A befektetési kockázat egyik eleme az *értékpapírba való befektetés*, mivel az értékpapírok árfolyama a várakozásokkal ellentétes irányba változhat, aminek sok tényezője lehet. Az egyik, amelyik veszteséget okozhat: az értékpapírpiacok nem kellően hatékony működése. A másik elem a *közvetlen befektetés* kockázata. Ez működő vállalkozásokban, más pénzügyi intézményekben (biztosítás, más bank, befektetési társaság) való tőkerészvételből adódik.

Likviditási kockázat. A likviditás azt jelenti, hogy a banknak teljesítenie kell ügyfelei követelését, amikor pénzt akarnak felvenni számlájukról, vagy hitelt akarnak

igénybe venni. A banknak haladéktalanul teljesítenie kell a betétes pénzfelvételi, fizetési felszólítását, ha nem akarja elveszíteni betétese bizalmát. A gazdasági visszaesés, az esetleges pánik tömeges betétfelvételt okozhat, amelyet a „bank megrohanásának” is nevezhetünk. Normál körülmények között a betétek felvétele nem okozhat gondot a banknak, ha elegendő likvid eszközzel, azaz készpénzzel, központi banki betéttel és más pénzügyintézeteknél elhelyezett betétekkel rendelkezik. A likviditás további forrása lehet a más bankoktól, illetve a központi banktól felvett hitel, valamint a bank tárcájában lévő értékpapírok mobilizálása.

A likviditási követelmény miatt a bankok nem maximalizálhatják profitjukat. A bank likvid eszközök tartásával jövedelemről mond le, mivel a készpénz és (általában) a központi banki betét után nem, vagy csak alacsony mértékű kamatot kap. A mobilizálható értékpapírok kevesebb jövedelmet hoznak, mint a folyósított hitelek. Viszont a likviditási szempontok figyelembe vételével biztonságossá tehető a bank tevékenysége.

Kamatkockázaton azt a kockázatot értjük, amikor a jelenleg folyósított hitelre a bank adott (ismert) kamatlábat számít fel, de előfordulhat, hogy a kölcsön időtartama alatt a hitelt újabb, magasabb kamatlábú forrásokkal kell finanszírozni. Ha a kölcsön fix kamatozású és az azt finanszírozó forrásuk kamata emelkedik, a bank nettó jövedelme csökken. A bank szabályozni tudja a kamatkockázatot az eszközök és források lejáratának összehangolásával, azaz ha a kamatérzékeny eszközöket kamatérzékeny forrásokkal finanszírozza, avagy változó, például jegybanki kamattól függő kamatot köt ki.

A működési kockázat arra a lehetőségre utal, hogy a bank működési költségei meghaladhatják működési bevételeit. A működési kockázat összefügg a bank költségstruktúrájával és az alkalmazottak hatékony munkájával. Amennyiben a bank vezetői a költségekkel lazán, túlzott nagyvonalúsággal gazdálkodnak, az a bank bukásához vezethet.

Szabályozó kockázat. A szabályozó változásai is hatással lehetnek a kereskedelmi bankok kockázatára. Előfordul, hogy a jogszabályok vagy egyes bankfelügyeleti előírások úgy korlátozzák a bank tevékenységét, hogy jövedelme csökken, vagy a kívántnál alacsonyabb mértékben nő.

Az országekockázat a hitelkockázat egy különleges fajtája. Akkor nyer jelentőséget, amikor egy országban annyira romlik a gazdasági helyzet, hogy az ország nem tud, vagy nem akar külföldi valutában fennálló fizetési kötelezettségeinek

eleget tenni. Amennyiben egy bank ilyen ország vállalatának nyújt hitelt, vagy az adott ország valamely bankjánál tart betétet, azt veszteség érheti. Az utóbbi években az OECD országokban a bankfelügyeleti hatóságok fokozták a bankok országgokkázatának ellenőrzését.

Valutakockázat. A bankok deviza (valuta) pozíciójának, tartozásának és követelésének alakulása megváltoztatja a bankok valutakockázatát. A valutakockázatot nem csupán a valuta (deviza-) pozíció alakulása befolyásolja, hanem az ezzel kapcsolatos más kockázatok is, mint a devizakövetelések és tartozások lejáratának összehangolatlanságából következő kamatkockázat, a devizafizetések esetleges késedelme és megghiúsulása miatt felmerülő hitel- és országgokkázat, illetve devizák árfolyam korlátozásának kockázata. Ez ellen a legjobb védekezés a devizapiacok folyamatos figyelemmel kísérése és elemzése, valamint különböző fedezeti műveletek (swap, határidős műveletek) használata.

A csalás kockázata. Az eddig felsorolt kockázatfajtákat a bankok normális kockázatának tekinthetjük. De van olyan kockázat is, amely a tisztességtelenségből, csalásból, illetve a hibás munkavégzésből következik. A csalás kockázatát nem tekinthetjük elfogadható kockázatnak. A sikkasztás kockázata a bank vezetői és alkalmazottai tevékenységével kapcsolatos. A lopás kockázata kívülállók (beleértve a bank ügyfeleit) kapcsolatban merül fel. Az elektronikus fizetési módok, a bankkártyák elterjedése a lopás és csalás új területeit nyitotta meg. S mivel a bankok – csekély önrész (45 ezer forint) kivételével – felelősek az általuk kibocsátott bankkártyákkal elkövetett visszaélésekből eredő károkért, érdekük, hogy mindent megtegyenek, és újabban meg is tesznek a károk elkerüléséért, vagy enyhítéséért.

A felsorolt kockázatfajták természetesen összefüggnek egymással. Ez azt jelenti, hogy vannak esetek, amikor a bankok választhatnak a különböző kockázatok vállalása között, hiszen kockázatvállalásuk jövedelmüket is befolyásolhatja.

A bankok kockázata érinti részvényeseiket, vezetőiket, alkalmazottaikat egyaránt, éppúgy, mint más vállalkozások esetében. Az viszont csak a bankoknál van, hogy az esetleges csőd a bankok betéteseit is érinti. Ez az oka, hogy egyes országokban, így Magyarországon is, betétbiztosítási rendszereket alkalmaznak a betétesek védelmére. A legtöbb országban bankfelügyeleti hatóságokat hoztak létre a bankok üzemgazdasági ellenőrzésére, amely egyaránt szolgálja a részvényesek és a betétesek védelmét. A kereskedelmi bankok tevékenységében rejlő kockázat

mérséklése nagyon fontos, mert a bankrendszer esetleges összeomlása jelentős mértékben hozzájárulhat a gazdasági helyzet romlásához.

A kockázat csökkentésének hatékony módszere a jól működő belső ellenőrzési rendszer kialakítása, amely csökkenti a csalás és lopás kockázatát. Emellett a bankok olyan vezetői testületeket, bizottságokat működtetnek, amelyek a likviditás folyamatos fenntartását (eszköz-forrás bizottság), a kihelyezések mértékét (limit bizottság) és biztonságát (kockázatkezelés) szolgálják.

A bankok kockázatának csökkentését segítik elő a hitelintézeti törvény részletes előírásai, a szabályozás „védvonala”, amelyek érvényesülését a Felügyelet ellenőrzi, s ebben – sajátos feladatait illetően – a jegybank is részt vesz.

2. KÉTES KINTLEVŐSÉGEK

A leggondosabb kockázatkezelés mellett is keletkezhetnek olyan kihelyezések, amelyek visszafizetése átmenetileg vagy tartósan bizonytalan, avagy egyáltalán nem térülnek meg.

Az üzleti bankok általában rendelkeznek olyan *ügyfélminősítési*, vagy *adósminősítési rendszerrel*, amely mutatja az ügyfél, illetve a hitelezés kockázatát. Az adósminősítési rendszert különböző nemzetközi normák is segítik azáltal, hogy a hitelképesség elemzésére és mérésére az egységes megítélést segítő mutatókat, ajánlásokat kínálnak.

A bankszámvitel sarkalatos feladata az, hogy hiteles képet adjon a bank vagyonáról, működéséről, hogy a portfólió valós értékét mutassa. Ennek a célnak az elérése érdekében a bankok követelésállományát rizikófaktorok, kockázati tényezők szerint csoportosítani kell.

Négy ilyen rizikófaktorra felépülő követelésállomány csoportot különböztethetünk meg. A legnagyobb része a követelésállománynak az, amelyik minden gond nélkül lejártakor *befolyik határidőre*, és ennek következtében különösebb intézkedést nem kíván. A második kockázati osztályba sorolt vállalatoknál már *fizetési késedelmek* fordulhatnak elő ez az, amit substandard állománynak nevez a világbanki terminológia, és ennek a követelésállománynak az értékét már mintegy 20%-kal csökkent értékűnek kell tekinteni. A harmadik csoportba tartoznak az ún. *kétes kintlevőségek*. Itt a hitelösszeg 50%-ának megfelelő értékiigazítást vagy értékcsökkenést szükséges végrehajtani. A negyedik kockázati

osztály pedig a teljes egészében *behajthatatlan* követelésállományt jelenti, ahol a veszteség mértéke előreláthatólag 100%-os. Ennek következtében minden kereskedelmi bank eszközállományának olyan mértékű átminősítése szükséges, amelyik ezeket a kockázati tényezőből adódó leértékelődési adatokat mutatja, és amelyek mérlegükben a csökkent értékű kintlevőségekből adódó veszteségek fedezetére tartalékot képez.

3. LIKVIDITÁSKEZELÉS

A kereskedelmi banki likviditás a bankműködés sarkalatos feltétele, egy bank csak addig létezhet, amíg fizetőképes. Ehhez nemcsak a kintlevőségeinek és kötelezettségeinek a lejáratát kell összhangba hozni, hanem biztosítékokat kell teremtenie a tekintetben is, hogy a saját hálózatában lévő pénzeszközök maradéktalanul, napról-napra felhasználásra kerülnek, és amennyiben ezek a pénzeszközök nem elegendők a kötelezettségei teljesítésére, akkor elsősorban a bankközi pénzpiacon kell szerezni pótlólagos forrásokat, és ha ez sem sikerül, csupán végső sorban kell a jegybank forrásait igényelni.

Mindenekelőtt a hálózati pénzeszközök összehangolt felhasználásáról kell beszélni. Arról van szó, hogy az egyre növekvő fiókhálózattal rendelkező bankoknak minden egyes egysége külön-külön napról-napra megújuló fizetési kötelezettségekkel és esedékes bevételekkel gazdálkodik. Ahhoz, hogy likviditását ne csak a bank egészében, de fiókonként külön-külön is fenn tudja tartani, szükség van arra, hogy napról-napra szervezeti egységenként, fiókonként elkészüljön a likviditási előirányzat, amelyik egészen egyszerűen az esedékes bevételek és kiadások összevetéséből áll és végeredményképpen vagy pénzfeleslege van a bankfióknak, vagy pedig pénzhiánya. A pénzfeleslegek más bankfiókok pénzhiányának pótlására használhatók fel és fordítva, abban az esetben, ha van egy központi koordináló szerv a banknál, amelyik minden reggel regisztrálja az egyes bankfiókoknál kialakult likviditási helyzetet: pénzhiány vagy többlet. A pénztöbbletet igényli vagy diszponálja a pénzhiányos helyekre és fordítva. Végső soron kialakítható olyan összbanki likviditási mérleg, amelyik banki szinten mutatja, hogy a bank saját pénzeszközei a napi likviditási feladatokhoz elégségesek-e vagy pedig más banktól kell forrásokat bevonni, végső soron pedig a jegybankhoz fordulni.

Ez jelentheti a bank rendelkezésére álló források országos szinten való optimális kihasználását és eredményezheti azt is, hogy amennyiben a bank egészének forrástöbblete van, azt más, likviditási hiánnyal küszködő kereskedelmi bankoknál rövid lejáratra kihelyezhesse. Nyilvánvaló, hogy a többletforrások számlán való hagyása veszteség, kamatveszteség, másrészt pedig többlet pénzkibocsátásra kényszeríti a központi bankot, ahol minden kereskedelmi banki likviditási hiány végső soron jelentkezik.

A likviditás összbanki szinten történő kezelésébe a külföldi bankkapcsolatokat is be kell vonni, hiszen egyrészt a fizetőképességet nem csak forintban, hanem devizában is fenn kell tartani, másrészt ma már a deviza könnyen átváltható forintra és viszont, így e tényező többoldalúvá teszi a kezelési módokat.

Kérdések

Sorolja fel a banki kockázatokat és azok lényegét.

Milyen szempontok szerint csoportosítja a bank a kintlevőségeket?

Mit jelent a banki mindennapi gyakorlatban a likviditáskezelés?

V. A HITELINTÉZETEK BIZTONSÁGOS MŰKÖDÉSÉNEK SZABÁLYOZÁSA

1. A TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS

A kétszintű bankrendszer 1987-ben történt indulását nem előzte meg korszerű magasszintű jogszabály, törvény megalkotása. 1991-re érett meg a helyzet, és gyűlt össze annyi tapasztalat és ismeret, hogy – a külföldi szabályozókat is figyelembe véve – viszonylag korszerű hazai törvény szülessen (1991 évi LXIX. törvény) a Pénzügyintézeti törvény (továbbiakban PIT).

A kilencvenes évek elején a magyar bankrendszerben lejátszódott események, csődök tapasztalatai, továbbá a megkezdődött bankkonszolidáció és a várható privatizáció hamar szükségessé tette a törvény széleskörű módosítását. (Ez 1993 decemberében történt meg.)

Az elkerülhetetlen módosítás főként a bankváltásokkal függött össze. Ebbe a körbe tartoznak részben preventív, megelőző jellegű szabályozások, másrészt magának az esetleges bankcsőd lebonyolításának a jogi rendezési módja.

A törvény eredeti koncepciója kevésbé támaszkodott a banki auditorok szerepére; holott jelzéseik fontos segítséget jelenthettek volna a Bankfelügyelet számára. Ezért új megfogalmazást nyertek a PIT könyvvezetéssel kapcsolatos paragrafusai. Ezek immáron tartalmazzák a Bankfelügyelet azon jogát, hogy a banki könyvvizsgálatra alkalmas cégek kijelölésében azok engedélyének esetleges visszavonásában döntő szerephez jusson. A PIT világosan lerögzíti, hogy az auditor cégeknek joga és kötelessége a Bankfelügyelettel megosztani a tapasztalt problémákat, különösen, ha munkája során súlyos, a könyvvizsgálói záradék korlátozására vagy megtagadására okot adó fejleményeket vagy bűncselekmény elkövetésére utaló körülményeket észlel.

E változtatás értelme a bank tulajdonosainak és a külső szabályozó szervezeteknek azon az alapvető érdekazonosságán nyugszik, hogy csak a jól ellenőrzött bank biztosíthat tartós, zavarmentes szolgáltatást az ügyfeleknek és így profitot a tulajdonosoknak.

Az ellenőrzés és a gyakorlat rámutatott arra is, hogy a pénzügyintézetek alapítása során a pénzügyintézet biztonságos működésével ellentétes érdekek fűződnek az

apporthoz, (a bevitt vagyonhoz), illetőleg az apport felértékeléséhez. Túlértékelt vagyontárgyak vagy jogok apportálásával alapított - valójában csak formálisan működőképes - pénzüzetek piacra engedése az indulásuk pillanatától zavarforrást és veszélyt jelentenek ügyfeleikre, betéteseikre, sőt adott esetben a pénzüzeti rendszer egészének működésére nézve is. Ezért került a törvénybe, hogy pénzüzet alapításakor a minimális jegyzett tőkét készpénzben kell teljesíteni, és a jegyzett tőke 50%-át a tevékenység megkezdése előtt be kell fizetni.

A módosítás előtt a törvény szerint a pénzüzetek részvényei 90%-ának névre szólónak kellett lennie. Ennek az arálynak valójában nem volt elvi indoka, ugyanakkor az 1992-es év bankcsődjei rámutattak a pénzüzetek tulajdonosaira vonatkozó teljes körű információk fontosságára. A pénzüzetnek a módosítás szerint a szavazati jogot nem biztosító elsőbbségi részvények kivételével kizárólag névre szóló részvénye lehet. Így mérsékelhető annak a veszélye, hogy nemkívánatos tulajdonosok kerüljenek a bank részvényesei közé.

Nincs olyan banktörvény, amely a bankcsőd fogalmát kizárná. A bank is vállalkozás, ezért a törvénynek az eredeti törvényénél behatóbban kellett rendelkeznie a csődszakasz kezeléséről. Így mindenekelőtt érvényesíteni kellett a csődtörvényt a bankszektorban is.

Az a tény, hogy csődeljárás csak a Bankfelügyelet egyetértésével (a bank kezdeményezésére) vagy egyenesen a Bankfelügyelet által indítható el, azzal a pénzüzeti sajátossággal függ össze, hogy banktulajdonosnak lenni nem jog, hanem privilégium. Éppen ezért a felelősség fokozott a bankok működőképességéért. A fizetéseképtelenségnek tovaryűrűző hatása miatt a bankcsőd - felszámolás - csak a végső eset lehet; s bár a tulajdonosok tőkevesztését megakadályozni nem, de a banküzem összeomlását, a bizalmi kapcsolatok széttzilálódását és a betétesek veszteségeit megakadályozni érdekében áll a társadalomnak.

Az, hogy betételhelyezési jogot csak az OBA-hoz, számlavezetési jogot csak a GIRO-hoz csatlakozott pénzüzetek kaphatnak, s a hitelinformációs rendszerhez való csatlakozást is előírja a módosított törvény, végeredményben mind a biztonságosabb működést szolgálja.

2. A HITELINTÉZETI TÖRVÉNY

a.) A hitelintézetek funkciói és besorolása

„A pénzügyintézet sajátos társaság, alapvetően a mások pénzével gazdálkodik. Valójában minden pénzügyintézeti sajátosság - mind intézményi felépítésre, mind a működés szabályaira vonatkozóan - abból az egyszerű tényből fakad, hogy a pénzügyintézet mások pénzével dolgozik, a kockázatok magára vállalása mellett. Ezért tér el bizonyos mértékig működésének szabályozása minden más vállalkozástól, ezért különleges társaság a bank, még ha a társasági jog teljes mértékben meghatározza is tevékenységének alapvető kereteit. Pénzügyintézet tulajdonosának lenni nem jog, hanem privilégium, amely privilégiumhoz különleges felelősség társul.”²

A könyv III. fejezet 2. pontja tartalmazza azokat a funkciókat, szolgáltatásokat, amelyeket a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló, 1996 évi CXII. Törvény (továbbiakban: HIT) alapján a pénzügyintézetek végezhetnek.

Mind a pénzügyi szolgáltatás, mind pedig a kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenység üzletszerűen csak engedéllyel végezhető. A pénzügyi szolgáltatásnak devizában, valutában való végzését, valamint a pénzügyi ügynöki tevékenység bankközi piacon történő pénzügyi szolgáltatási tevékenységét – a következő kivételekkel - a *Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete* (továbbiakban Felügyelet) engedélyezi. Az *MNB* engedélyezi a pénzfeldolgozási tevékenységet, az elszámolás-forgalom lebonyolítását, míg a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása a készpénzhelyettesítő fizetési eszköz kibocsátása és a készpénz átutalás engedélyezése esetén a Felügyelet az *MNB* véleményének meghallgatásával jár el.

A HIT már nem a „pénzügyi tevékenységek” hanem a „pénzügyi szolgáltatások” kifejezést használja, és módosította a fogalom meghatározását is, kibővítve azt a tevékenységi kört, amelyre a törvény hatálya kiterjed. E körbe hozza például az önkéntes kölcsönös biztosítópénztár vagyonának a kezelését, a pénzügyi szolgáltatásokhoz kapcsolódó egyes tevékenységeket pedig, pl. a pénzváltást kiegészítő pénzügyi szolgáltatásként definiálja. Ezentúl üzletszerű pénzügyi, illetve kiegészítő pénzügyi szolgáltatás csak a Felügyelet illetve az *MNB* engedélyével

---

² Botos Katalin: Elveszt(t)ett illúziók. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

végezhető. Változás a PIT-hez képest az, hogy a betétgyűjtéssel azonos pénzügyi szolgáltatás, a visszafizetendő pénzeszköz elfogadása a nyilvánosságtól, így a hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok (pl. kötvények) nyilvános kibocsátása is, ha az így gyűjtött összeg a kibocsátó saját tőkéjét meghaladja.

A törvény szabályozza a pénzügyi szolgáltatás és kiegészítő pénzügyi szolgáltatás intézményi kereteit. Pénzügyi intézmény a *hitelintézet*, illetve a *pénzügyi vállalkozás*. Pénzügyi szolgáltatást, kivéve a pénzügyi szolgáltatás közvetítését kizárólag pénzügyi intézmény végezhet.

Hitelintézet az a pénzügyi intézmény, amely a pénzügyi és a kiegészítő pénzügyi szolgáltatások közül legalább betétet gyűjt, vagy más visszafizetendő pénzeszközt fogad el a nyilvánosságtól (ide nem értve a nyilvános kötvénykibocsátást), valamint hitelt és pénzkölcsönt nyújt. A hitelintézet bank, szakosított hitelintézet vagy szövetkezeti hitelintézet (takaré-, illetőleg hitelszövetkezet) lehet.

A *pénzügyi vállalkozás* az a pénzügyi intézmény, amely egy vagy több pénzügyi szolgáltatást végezhet, de ez nem lehet olyan, amelyet kizárólag hitelintézet végezhet.

A PIT-ben pénzügyintézetként említett szervezet új neve: hitelintézet. *Csak hitelintézet*

- fogadhat el, illetve gyűjthet betéteket, valamint fogadhat el a nyilvánosságtól a saját tőkéjét, vagyis az alaptőkéjét és az ezen felüli vagyonát együttesen - meghaladó mértékben más visszafizetendő pénzeszközöket nyújthat pénzforgalmi szolgáltatásokat
- bocsáthat ki készpénz-helyettesítő fizetési eszközt és nyújthat ezzel kapcsolatos szolgáltatásokat.

A törvény a hitelintézet három típusát ismeri: a *bankot*, a *szakosított hitelintézetet* és a *szövetkezeti hitelintézetet*.

A *bank* a hitelintézetnek az a fő típusa, amely az összes pénzügyi szolgáltatást nyújthatja, és kizárólag bank végezheti az összes pénzügyi szolgáltatást. A bank tehát „univerzális hitelintézet” ahol az ügyfél egyetlen helyen minden pénzügyi szolgáltatást megkaphat. A törvényben a bankok számára a leglényegesebb újdonság, hogy szolgáltatásaik kibővültek befektetési banki tevékenységgel, így az állampapírok kereskedelmével, ami korábban a brókercégek

kiváltsága volt, és lehetőségük nyílt nyilvános kibocsátású vállalati papírok piacán való részvételre is.

Szakosított hitelintézet számára külön törvény határozza meg a végezhető tevékenységeket, illetve ezek végzésének szabályait. Szakosított hitelintézet jellegzetessége, hogy az ügyfélköre, vagy a tevékenysége, esetleg mindkettő korlátozott, és a tevékenység végzésének módját, a kockázatok csökkentésének módszereit is sajátos szabályok rendezik. Ilyen az 1997. év elejétől törvényben szabályozott lakástakarék-pénztár, ilyen a jelzáloghitel-intézet.

Ilyen a Magyar Fejlesztési Bank Rt., melyről a hitelintézeti törvény külön fejezete rendelkezik, ilyen az egyes külkereskedelmi ügyleteket hitelező Magyar Export-import Bank Rt.

Szövetkezeti hitelintézet elnevezés a takarékszövetkezeteket és a hitelszövetkezeteket jelenti. Ezeknél ugyanis elsődlegesen nem az általuk végzett pénzügyi szolgáltatások, hanem a szövetkezeti formából származó sajátosságok igényelnek eltérő szabályozást. (pl. egy tag - egy szavazat alapelv)

Pénzügyi vállalkozás betétgyűjtésen, számlavezetésen és pénzváltási tevékenységen kívül valamennyi egyéb pénzügyi, illetve kiegészítő pénzügyi szolgáltatást végezhet. A HIT ezen a területen hozta az egyik legnagyobb változást: az eddig csupán a tevékenységük bejelentésére kötelezett pénzügyi vállalkozásoknak két évet ad arra, hogy megfeleljenek az új rendelkezéseknek (pl. hogy az alaptőkéjüket az eddigi minimum 5 millió forintról legalább 20 millió forintra felemeljék).

Megbízottak, ügynökök segítenek a pénzügyi intézmények és ügyfelek egymásra találásában. Figyelemmel a pénzügyi szolgáltatás bizalmi jellegére a Felügyelet engedélye kell ahhoz, hogy a bankok, pénzügyi vállalkozások megbízott igénybevételeivel gyakorolhassák tevékenységüket.

b.) A pénzügyi intézmények szabályozásának szükségessége

A pénzügyi intézmények kulcsszerepet töltenek be a pénzügyi rendszerben és a nemzetgazdaságban. A bankok a lakosság és a vállalatok likvid pénzeszközeinek legfontosabb letéteményesei. E pénzintézetek biztonsága és azonnali hozzáférhetősége a pénzügyi rendszer stabilitásának és hatékonyságának alapvető feltétele.

Az összegyűjtött pénzeszközöket a bankok hitelek nyújtására és befektetések finanszírozására használják fel. A pénzügyi intézmények elősegítik a megtakarítók és a hitelfelvevők egymásra találását, továbbá azt, hogy a különböző lejáratú és összegű megtakarítások olyan gazdasági ágazatokba áramoljanak, amelyek a legnagyobb hatékonysággal és jövedelmezőséggel képesek azokat felhasználni. Ily módon megosztják és mérséklik a gazdaság egyes szereplőinek kockázatát.

A bankok teremtik meg a kapcsolatot a jegybank és a gazdaság között a monetáris politika érvényesítésében. Ahhoz, hogy a monetáris politika zökkenőmentesen és késedelem nélkül éreztesse hatását a pénzügyi rendszerben és a gazdaság egészében, szükség van erős, a körülményekhez alkalmazkodni képes bankrendszerre.

Végül, a kereskedelmi bankok jelentik az ország fizetési rendszerének alapját. Egy nagy súllyal rendelkező pénzintézet, illetve pénzintézeti csoport bukása zavarokat okozhat a fizetési rendszerben, és ezáltal kihatással lehet a reálgazdasági folyamatokra is, de méretétől függetlenül bármely bank csődje veszélyeket hordoz magában. Ennek oka, hogy egyetlen pénzintézet bukása is könnyen tovagyűrűzhet, és maga után vonhatja a pénzügyi közvetítői rendszerbe vetett bizalom megingását. A stabilitás helyreállítása érdekében szélsőséges esetben állami beavatkozásra is szükség lehet.

Ezért a bankok mindenütt a világon szigorúbb, szorosabb állami szabályozás és felügyelet mellett tevékenykednek, mint más üzleti vállalkozások. A bankok tevékenységében jelen vannak az állami védelem más fontos elemei is, mint a betétbiztosítási intézményrendszer.

A törvényi szabályozás a bankokra vonatkozó rendelkezések mellett kiterjed az állami bankfelügyeleti rendszer működésére, a Felügyelet hatáskörére, eszközeire, amelyekkel hozzájárul a bankrendszer prudens működéséhez.

3. A SZABÁLYOZÁS CÉLJA

A hitelintézeti szabályozás egyik legfontosabb célja olyan jogi környezet megteremtése, amelyben egyszerre biztosított:

- a betét- és más idegen források tulajdonosainak védelme, így a közvélemény bankrendszerbe vetett bizalmának megőrzése,

- a pénzügyi intézményrendszer hatékony, és biztonságos működése; a monetáris rendszer stabilitása;
- egységes versenyfeltételek megteremtésével a pénzügyi intézmények egészséges versenye;
- bankcsőd esetén a betétesek, az állam és végső soron az adófizetők veszteségeinek csökkentése;
- a fogyasztók érdekeinek védelme.

Betétvédelem

A hitelintézeti szabályozás egyik legfontosabb célja a betétvédelem. (Részletesen lásd az Országos Betétbiztosítási Alap részben.)

A betétesek kapcsolata a bankokkal egészen más jellegű, mint az üzleti vállalkozások és fogyasztók viszonya. Tranzakcióik révén a betétesek a bankok hitelezőivé válnak, ugyanakkor többnyire nem rendelkeznek megfelelő információkkal egy adott pénzügyi intézmény helyzetének megítéléséhez.

Egy pénzügyi intézmény megrohanásához és a bizalom megrendüléséhez a korlátozott informáltságból következően megalapozatlan információk és pletykák is elegendőek lehetnek. Példa erre a Postabank esete. Mivel a banki működés egyik fontos sajátossága a magas tőkeáttétel, vagyis a saját tőke alacsony aránya a kihelyezésekben az idegen forrásokhoz képest, ez speciális veszélyeket rejt magában, hiszen a bankok nagymértékben függenek attól, hogy a betétesek mekkora összegeket helyeznek el náluk, és azokat mikor, milyen módon kívánják kivenni.

Hatékony, biztonságos pénzügyi rendszer; monetáris stabilitás

Mivel a kereskedelmi bankok képesek a pénzteremtésre, fontos szerepet töltenek be a monetáris rendszerben. A gazdaságban mozgó pénzmennyiség ellenőrzésének és szabályozásának igényéből kiindulva minden országban törvények határozzák meg, hogy mely pénzügyi intézményi típusok foglalkozhatnak betétgyűjtéssel és milyen tartalékolási követelmények, vonatkoznak rájuk. Kötelező előírások segítik továbbá a fizetési rendszerek stabilitását is.

A bankszabályozásban a monetáris stabilitás célja általában szorosan kapcsolódik a betétvédelemhez.

Versenyképes pénzügyi rendszer

A bankrendszer működésének megítélésében fontos szerepet játszik, hogy mennyire képes az ügyfelek részére versenyképes áron minőségi szolgáltatásokat nyújtani. A bankszabályozás egyik fontos célja ezért olyan jogi környezet megteremtése, amely ösztönzi a hatékonyságot és a versenyt.

A versenyt és a hatékonyságot befolyásolja a piacon működő bankok száma, a bankrendszer új belépők felé való nyitottsága, továbbá, hogy a már működő pénzintézetek számára milyenek a terjeszkedési lehetőségek, mennyiben adottak az optimális üzemméret elérésének lehetőségei. Mivel a szabályozás követelményeket támaszt mind a működő, mind a piacra belépni szándékozó pénzügyi intézményekkel szemben, meghatározza a verseny kereteit is.

A szabályozási rendszer kialakításánál fontos szempont a gazdaságban bekövetkező változásokhoz és a technológiai fejlődéshez való alkalmazkodás lehetővé tétele, illetve elősegítése is.

Fogyasztóvédelem

A banki tevékenység szabályozásának egyes részterületei valamilyen módon mind érintik a fogyasztók védelmének kérdését. Van azonban egy speciális kérdés, amely a legtöbb országban külön hangsúlyt kap. Ez az ügyfelek tájékoztatása.

A hitelfelvevőknek és betételhelyezőknek a hozamokról, költségekről és egyéb szerződési feltételekről megfelelő *információkkal* való ellátására vonatkozó előírások különböző célokat segítenek megvalósulni. A tájékoztatásra vonatkozó normatív szabályok egyrészt egységes versenyszempontokat szolgálnak, másrészt pedig a bankrendszerbe vetett bizalom megőrzésében játszanak szerepet.

4. A SZABÁLYOZÁS VÉDVONALAI

Védvonalaknak tekinthetjük azokat a pénzügyi intézményekre vonatkozó szabályokat, amelyek együttvéve biztosítják a bankrendszer stabil működését és meghatározzák a piacra lépéstől a prudens működésen keresztül a megszűnésig terjedő jogi kereteket. Ezek alapján a következő védvonalak vannak, amelyeket Magyarországon a HIT foglal rendszerbe:

- az *engedélyezés* és annak feltételei,
- a folyamatos *prudens működés* szabályai,

- a bankok belső *irányítására és ellenőrzési rendszerére* vonatkozó előírások,
- a *betétbiztosítás* rendszere és a bankok kihelyezéseikért *garanciát* vállaló intézmények,
- a pénzügyi intézmények *számvitelére és könyvvizsgálatára* vonatkozó követelmények,
- a *felügyeleti* tevékenység.

a) Engedélyezés

A felügyelet engedélye szükséges hitelintézet és pénzügyi vállalkozás *alapításához, a működés megkezdéséhez, egyesüléséhez vagy szétválásához, alapszabályának és tevékenységi körének módosításához,* és még számos más aktus is felügyeleti engedélyhez kötött.

A szervezeti formát illetően egyértelmű szabály, hogy *bank és szakosított hitelintézet részvénytársaságként, fióktelepként,* szövetkezeti hitelintézet *szövetkezeti formában* működhet. A pénzügyi vállalkozásokra hasonló előírások vonatkoznak.

A pénzügyi intézmény alapításához a jegyzett *tőkét pénzben kell befizetni,* és a részvények kizárólag *névre szólóak* lehetnek.

Az alapításhoz és a működés megkezdéséhez szükséges felügyeleti engedély törvényben meghatározott feltételek teljesítése esetén adható. *Az engedély fő feltételei a jegyzett tőkéhez, a tulajdonosokhoz, a személyi és tárgyi követelményekhez fűződnek.*

Az alapítási engedély feltétele az is, hogy a leendő pénzügyi intézmény alapítói elfogadják a cég alapszabályát (alapító okiratát) és meghatározzák a végezni kívánt pénzügyi szolgáltatásokat. Emellett igazolnia kell, hogy minden szempontból felkészült a szolgáltatás elvárható színvonalú végzésére.

A tevékenységi engedélyhez, vagyis a működés megkezdéséhez még be kell mutatni a középtávú üzleti tervet, igazolni kell a személyi és dologi feltételek meglétét és ismertetni kell a számviteli politikát.

Tőkekövetelmények

A bank működésének hosszú távú stabilitását alapvetően a bank tőkéje hivatott biztosítani. Más vállalkozásokkal ellentétben, a bank mérlegében csak

alacsony részarányt képvisel a saját tőke a források között. Funkciója elsősorban nem a tevékenység finanszírozása, hanem a működés biztonságának megőrzése. A bank jellegzetes tőkeszerkezete miatt a bankok tőkeellátottságára világszerte rendkívül szigorú követelmények vannak érvényben.

Az európai bankfejlődés tapasztalatait, a fokozott kockázatokat figyelembe véve fogalmazta meg a Bázeli Bizottság ajánlásait és jött létre 1988-ban a Bázeli Konvergencia Egyezmény, melynek nyomán az Európai Közösség országaiban növelték a bankok tőkekövetelményeit.

A magyar szabályozás (PIT) már 1991-ben igazodott az európai szabványokhoz. A törvény két oldalról fogalmazza meg az elégséges tőkenagyságot. (A prudens működéshez főződő tőkekövetelményeket később tárgyaljuk.)

A bank alapításánál a jegyzett tőke legkisebb összege kétmilliárd forint. Szakosított hitelintézet a rá vonatkozó külön törvényi szabályozással meghatározott jegyzett tőkével alapítható. Szövetkezeti hitelintézet legalább százmillió forint, pénzügyi vállalkozás legalább ötvenmillió forint jegyzett tőkével alapítható. Külföldi hitelintézet fióktelepe kétmilliárd forint dotációs tőkével létesíthető. (Fióktelep formájában működő pénzügyi intézmény esetében jegyzett tőke alatt dotációs tőkét kell érteni.)

A pénzügyi intézmény alapításakor (eltérően a más vállalkozásokra vonatkozó általános szabályoktól) a törvény által előírt legkisebb tőkét *kizárólag pénzben* lehet befizetni, ahogy a későbbi működés során a tőkeemeléseket is. Az alapításhoz szükséges tőke „tisztasága” érdekében az engedélyezéskor a Felügyelet azt is vizsgálja, hogy a jegyzett tőke befizetéséhez szükséges összeg az alapítók törvényes jövedelméből származik-e, valamint hogy az alapítóknek nincsenek-e kiegyenlítetlen köztartozásaik. Az alapítók, illetve a befolyásoló részesedéssel rendelkező tulajdonosok magatartását, üzletpolitikáját nagymértékben képesek befolyásolni a tőkéhez kötődő esetleges kötelezettségek mellett az egyéb tulajdoni, üzleti kapcsolataik, valamint a pénzügyi, egzisztenciális helyzetük is. Ezért a Felügyelet az alapítási engedély kiadása előtt köteles megvizsgálni ezeket a tényezőket is.

A hitelintézet alapítása esetében a HIT kétlépcsős engedélyezési eljárást vezet be. Az első lépcsőben az *alapítási engedélyt*, ennek birtokában pedig a *tevékenységi - működési engedélyt* kell beszerezni.

Tulajdonosok

A pénzügyi intézmények megbízható és stabil működésének a záloga a felelős és hozzáértő tulajdonosi magatartás, a megfelelő tulajdonosi irányítás és ellenőrzés. A törvény ezért a korábbiaknál nagyobb figyelmet szentel a tulajdonosokra vonatkozó szabályok előírásának. A tulajdonosokra vonatkozó szabályok nem tesznek érdemi különbséget természetes és jogi személy, belföldi vagy külföldi illetve az állam között. Bárki legyen tehát a tulajdonos azonos vagy azonos jellegű törvényi követelményeknek kell eleget tennie.

A tulajdonosi kör áttekinthetőségét, megismerhetőségét segíti elő az a rendelkezés, amely szerint a részvénytársasági formában működő pénzügyi intézmény részvényei- a szavazati jogot nem biztosító elsőbbségi részvények kivételével - *kizárólag névre szóló részvények lehetnek.*

A másik lehetséges szervezeti forma, a szövetkezet esetében ugyancsak ismert a tulajdonosi kör. Szintén a tulajdonosok megismerhetőségét, a törvényi előírások betarthatóságát szolgálja az a rendelkezés, amelyik részletesen szabályozza a pénzügyi intézményeknél a részvénykönyv naprakész vezetését, és az abban rögzítendő adatok körét.

Külön kiemeli a törvény a *befolyásoló részesedéssel* rendelkező tulajdonosokkal szembeni követelményeket. Ezek csak olyan természetes vagy jogi személyek lehetnek

- akik, (amelyek) független a pénzügyi intézmény óvatos, körültekintő és megbízható (prudens) működését veszélyeztető befolyástól, és biztosítani képes a pénzügyi intézmény megbízható, gondos tulajdonosi irányítását és ellenőrzését,
- akiknek, (amelyeknek) üzleti kapcsolatrendszerük és tulajdonosi szerkezete átlátható és, ezáltal nem zárja ki a pénzügyi intézmény fölötti hatékony felügyelet gyakorlását.

Befolyásoló részesedés pénzügyi intézményben csak a Felügyelet engedélyével szerezhető meg. Befolyásoló részesedésnek az számít, ha a tulajdonosi hányad, illetve a szavazati jogok legalább 10 százaléka egy kézben van, továbbá, ha a tulajdonos a döntéshozó, ügyvezető vagy a felügyelő testületek tagjainak legalább húsz százalékát kinevezheti vagy elmozdíthatja, valamint ha a pénzügyi intézmény működésére egyéb módon döntő befolyást gyakorolhat.

Megszűnt az a korábbi szabály, amely csak szakmai befektetőnek (hitelintézet, befektetési társaság) az államnak és az Országos Betétbiztosító Társaságnak tette lehetővé a pénzügyi intézményben az 15 százaléknál nagyobb tulajdon megszerzését.

A tulajdonosok testületeken, az igazgatóságon és felügyelő bizottságon keresztül irányítják és ellenőrzik a szervezetek tevékenységét.

b.) A banküzem prudens működése

A hitelintézetek alapvetően a betétesek által a rájuk bízott pénzével gazdálkodnak, vagyis azt adják kölcsönbe, vagy fektetik be ideiglenesen. Fontos szerepük, hogy a különböző futamidejű, nagyságú, és esetleg különböző devizákban megjelenő igényeket összehangolják a rájuk bízott forrásokkal. S mindezt úgy tegyék, hogy fenntartsák *azonnali fizetőképességüket - likviditásukat - valamint hosszú távú fizetőképességüket - szolvenciájukat*. A likviditás fenntartására irányuló kötelezettség azt jelenti, hogy a betéteseket és az egyéb hitelezőket mindig ki kell tudnia elégíteni, ha az ügyfél ezt a fennálló szabályoknak megfelelően jogosan kéri.

A *szolvencia* megőrzésének kötelezettsége azt jelenti, hogy a hitelintézetnek úgy kell működnie, hogy követeléseinek az összege haladja meg a fennálló kötelezettségeinek az összegét. A hitelintézet az idegen források bevonásának lehetősége miatt viszonylag hosszabb ideig képes működni akkor is, ha a szükségesnél kevesebb a tőkéje (inszolvens) feltéve, ha sikerül megőriznie a napi likviditását, ügyfelei bizalmát.

A hitelintézet a prudens működésre vonatkozó előírások betartásával úgy köteles a rábízott idegen és saját forrásokkal gazdálkodni, hogy folyamatosan fenntartsa az azonnali, és mindenkori fizetőképességét.

Prudens működést biztosító törvényi előírások:

- a tőkére vonatkozó szabályok (saját tőke, szavatoló tőke, a hitelintézetek tőkemegfelelése)
- a kockázatvállalás korlátozása (nagykockázat vállalásának korlátozása, tulajdonszerzéshez kapcsolódó kockázatvállalás korlátozása, befektetési korlátozások, ingatlanbefektetések korlátozása)

- a likviditás biztosítása (forrásgyűjtés, a lejáratú összhang és az azonnali fizetőképesség biztosítása)

A tőkére vonatkozó szabályok

A hitelintézetek alapítási feltételeinél már említettük, hogy a banknak minimálisan 2 milliárd forint jegyzett tőkével kell rendelkezniük.

A *saját tőke* összege nem lehet kevesebb az előírt legkisebb jegyzett tőke összegénél. Ha a hitelintézet saját tőkéjének összege az előírt legkisebb jegyzett tőke összege alá csökken a Felügyelet legfeljebb 18 hónapos türelmi időt adhat a saját tőke előírt szintre való emelésére.

A HIT – a bankok biztonságos működése érdekében – a jegyzett és befektetett tőkén kívül különböző célokat szolgáló tartalékok képzését írja elő. Azon tőkeelemek összességét, amelyek a bankoknál bekövetkező veszteségek fedezetéül szolgálnak, *szavatoló tőkének* nevezzük. A szavatoló tőke az alapvető és a járulékos tőkeelemek összege. Alapvető tőkeelemek: a jegyzett tőke, a tőketartalék, az eredménytartalék, a mérleg szerinti eredmény, az általános tartalék, és az általános kockázati céltartalék. Járulékos tőkeelemek: az értékelési tartalék, és az alárendelt kölcsöntőke.

A szavatoló tőke nem lehet kevesebb az engedélyezésnél előírt jegyzett tőke összegénél.

Tartalékok:

A törvény nem engedi meg a hitelintézet tulajdonosainak, hogy a teljes adózott eredményt osztalékként kiosszák, hanem arra kötelezi őket, hogy az adózás utáni eredmény 10 százalékát *általános tartalékba* helyezték. Az esetleges túltőkésítés elkerülése érdekében azonban a törvény lehetőséget ad arra, hogy a Felügyelet ideiglenesen mentesítse a hitelintézetet az általános tartalékképzés kötelezettsége alól, ha a tőkemegfelelési mutatója 12 százalék fölött van. Az általános tartalék csak a hitelintézet tevékenységéből eredő veszteség rendezésére használható fel.

A törvény kötelezi a hitelintézeteket, hogy rendszeresen és tételesen mérjék fel a különböző tevékenységükből eredő valószínűsíthető kockázatokat, rendszeresen értékelje és minősítse kinnlevőségeit, eszközeit és prognosztizálja a várható veszteségeket. A hitelintézet az eszközökkel összefüggésben felmerülő

hitelezési, befektetési kamat, árfolyam és ország kockázatokat, és az ezekből adódóan a kihelyezett eszközök *értékvesztését* veszi figyelembe. A hitelezési, befektetési és országgockázatok mértékével a bank *eredményét kell mérsékelni*, míg a kamat, árfolyam és minden egyéb kockázat fedezetére *kockázati céltartalékot* kell képezni, a várható veszteség mértékében.

Az előre nem látható, illetve előre nem meghatározható veszteségek fedezetére a hitelintézetek a mérlegfőösszegük 1,25 százalékáig *általános kockázati céltartalékot* is képezhetnek.

A hitelintézetek tőke megfelelése. A tőke megfelelési mutató

A hitelintézeteknél az alapításhoz fűződő tőke követelménye (2 milliárd forint) csak az egyik tőkefeltétel, a folyamatos prudens működéshez szükséges másik tőkefeltétel a banki tevékenység mértékéhez, nagyságához kapcsolódik. Ez a követelmény a *tőke megfelelési mutató* azt fejezi ki, hogy a hitelintézet összes eszközeinek, kihelyezéseinek finanszírozásában milyen mértékben kell részt vennie a saját tőkének. *A hitelintézetnek legalább 8 százalékos tőke megfelelési mutatót kell folyamatosan fenntartania.*

A tőke megfelelési mutató a korrigált szavatoló tőkének a korrigált mérlegfőösszeghez való aránya. A korrigált szavatoló tőke azon korrekciókat takarja, amelyek azt szolgálják, hogy olyan tőkeelemek ne képezzék részét a szavatoló tőkének, amelyek tényleges fedezetet nem jelentenek a veszteségekre.

Így az a sajátos helyzet áll elő, hogy a korrigált szavatoló tőkét kell használni, a tőke megfelelési mutató számításánál, míg a kockázatvállalási szabályok a szavatoló tőkéhez kötődnek.

A korrigált mérlegfőösszeg a kockázatnak megfelelő mértékben értékelt eszköztételek és mérlegen kívüli tételek összege. Az előírás meghatározza, hogy a bankoknak a tőke megfelelési mutató számításához eszközeiket és mérlegen kívüli tételeiket milyen szempontok alapján kell besorolniuk a teljes kockázati, közepes, alacsony, illetve kockázatmentes kategóriákba.

A mérlegen kívüli tételek közül közepes kockázatúak az éven belüli lejáratú garanciák, alacsony kockázatúak a megszerzett opciók.

Kockázatvállalás korlátozása

A törvénynek nem célja, hogy a hitelintézeteket teljes kockázatkerülésre kényszerítse, de az igen, hogy a kockázatokat előre feltáró, mérlegelő a lehető legkisebb szintre csökkentő működésre ösztönözze őket. A bankok ugyanis egyidejűleg három szempont, úgymint a *likviditás, a jövedelmezőség és a biztonság* figyelembe vételével végzik tevékenységüket. Ezeknek a feltételeknek nehéz egyszerre megfelelni, meg kell találni köztük az egészséges egyensúlyt.

Ezt szolgálja az az előírás, mely szerint a hitelintézet köteles a kihelyezések megalapozottságát, áttekinthetőségét, a kockázatok felmérésének ellenőrzését és csökkentését lehetővé tevő belső szabályokat kidolgozni és alkalmazni. Ezeknek tartalmazniuk kell az adóminősítés, a kintlevőségek minősítésének szabályait, az elfogadható fedezeteket és biztosítékokat, a kihelyezett hitelek nyomon követésének és a szerződési feltételek teljesülése ellenőrzésének módját.

Az ésszerű mértékű kockázatvállalást szolgálja az úgynevezett *„nagykockázat” vállalásának korlátozása*. A törvény nagykockázatnak tekinti, amikor egy ügyfél vagy ügyfélcsoport részére vállalt kockázat eléri a hitelintézet *szavatoló tőkéjének a 10 százalékát*. A törvényi korlátozás egyrészt azt jelenti, hogy az ilyen nagykockázatú kihelyezések *egy ügyféllel* (ügyfélcsoporttal) *szembeni, együttes* összege nem haladhatja meg a *hitelintézet szavatoló tőkéjének 25%-át*, másrészt a hitelintézet által vállalt *nagykockázatok együttes* összege nem lehet több, mint a *hitelintézet szavatoló tőkéjének nyolcszorosa*.

További kockázatcsökkentő korlátozások érvényesek a hitelintézet *tulajdonszerzésével* és *befektetésével* kapcsolatban. Így a hitelintézet nem nyújthat hitelt és nem vállalhat kockázatot saját kibocsátású részvény vagy más tagsági jogot megtestesítő értékpapír megszerzéséhez.

A befektetések mértékét illetően a korlátozások a hitelintézet szavatoló tőkéjéhez kötöttek. Így *egy vállalkozásban* a szavatoló tőke *15 százalékáig*, (kivéve más pénzügyi intézményt és vállalkozást), *az összes vállalkozásban lévő befolyásoló részesedés* a szavatoló tőke 60 százalékáig terjedhet. További korlátozás, hogy az egy vállalkozásban szerzett részesedése nem haladhatja meg a *vállalkozás jegyzett tőkéjének az 50 százalékát*. Hitelintézetnek *ingatlanba* való befektetése a szavatoló tőke 5 százalékáig terjedhet.

Végül a hitelintézet *összes befektetése* nem haladhatja meg a *szavatoló tőke egészét*.

Korlátozások érvényesek az úgynevezett belső hitelekre vonatkozóan is. együttes összege nem haladhatja meg a hitelintézet szavatoló tőkéjének a 25 százalékát. A törvény a hitelintézetek igazgatósági, felügyelő bizottsági tagjai, ügyvezetői, könyvvizsgálója és ezek közeli hozzátartozói, vagy az általuk ellenőrzött vállalkozások részére történő ún. belső hitel nyújtására szigorú korlátokat állít. Csak így biztosítható, hogy a fenti személyek és vállalkozások a bankokban fennálló befolyásukat ne használhassák ki különféle előnyök megszerzésére, amelyekkel esetlegesen fenyegethetik az adott hitelintézet működőképességét.

A likviditás biztosítása

Egy hitelintézetnek a rendelkezésére álló betétek és egyéb források hasznosítására a legfontosabb lehetőségek a *hitelezés*, a *bankközi pénzpiacra való kihelyezés* (akár egy napra is: overnight) és az *állampapír vásárlás*. A bankot a profitérdekeltsége is arra kényszeríti, hogy a rendelkezésére álló forrásokat minél jobban hasznosítsa.

A likviditási kockázat azt jelenti, hogy a banknak esetleg váratlanul felbukkanó betét-visszahívási igényekkel kell szembenéznie. Ez, különösen, ha ennek nagyságrendje a bank forrásaihoz képest jelentős, likviditási gondot okozhat. A banknak persze ilyenkor számos lehetősége van gyorsan forráshoz jutni (bankközi pénzpiac, értékpapír eladás, jegybank refinanszírozás). De ez adott esetben költséges lehet.

Mivel a hitelintézet folyamatosan köteles fenntartani likviditását, ezt a követeléseit és kötelezettségeit *lejárat*i időpontjainak és összegeinek megfelelő *összhangjával* kell elérnie. Erre belső szabályzatot és tervet kell készítenie.

c.) Belső irányítás, ellenőrzés

A vezető testületek (igazgatóság, felügyelő bizottság) működésére, illetve a szervezetek tagjaira a HIT számos előírást tartalmaz, amelyek egyrészt a tulajdonosi és vezetői tevékenység összefonódását gátolják, másrészt kizárják a lehetséges vezetők köréből, aki korábban tevékenységével fizetésképtelenséget okozott, vagy felelősség terheli más súlyos mulasztásban.

A hitelintézetek esetében az igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok, illetve a vezetők, az első számú vezető és helyettesei megválasztásához, kinevezéséhez a Felügyelet előzetes engedélye szükséges.

A tulajdonosi irányítás és ellenőrzés erősítését, aktívabbá tételét szolgálja az a rendelkezés, hogy az igazgatóságon belül a külső igazgatósági tagok számának mindig meg kell haladnia a belső (munkaviszonyban álló) igazgatósági tagokét. A tulajdonosi irányítás és a professzionális vezetés közötti egyensúly fenntartása érdekében azonban a törvény előírja, hogy az igazgatóságban legalább két belső tagnak kell lennie. Elsősorban a külföldi tulajdonban álló pénzügyi intézményeket érinti az a szabály, mely szerint az igazgatóságban legalább két olyan tagnak kell lennie, akik magyar állampolgárok, deviza-belföldiek és legalább egy éve magyarországi lakóhellyel rendelkeznek.

Az ügyvezetőkre vonatkozóan a törvény a korábbinál nagyobb követelményeket támaszt, részletesebb előírásokat tartalmaz; meg kell felelniük az általános követelményeknek, szakirányú felsőfokú iskolai végzettségre vonatkozó előírásoknak és szakmai gyakorlatoknak.

Összeférhetetlenségi szabályok a vezető beosztású bankárokra vonatkoznak, azért, hogy kiszűrjék a nehezen áttekinthető, a bank biztonságát akár kockára tevő összefonódásokat. A vezető állású személyeknek be kell jelenteniük a Felügyeletnél, ha egy másik pénzügyi intézmény igazgatóságába vagy felügyelőbizottságába választják őket, vagy ha ilyen tisztségük megszűnik, illetve ha vállalkozásban részesedésük van.

Bank és szakosított hitelintézet *belső ellenőrzési rendszert* működtet. A belső ellenőrzési tevékenységet a felügyelő bizottság irányítja. A HIT tartalmazza a belső ellenőrzés célját, szervezetét, feladatát, hatáskörét.

A belső ellenőrzés a bankvezetés fontos eszköze a hitelintézet törvényes, a belső szabályzatnak megfelelő működéséhez, az irányításhoz szükséges információk biztosításához.

d.) Felügyelet

A pénz és tőkepiac működésében időnként előfordult súlyos zavarok (1929-33 évi világgazdasági válság), s a pénzügyi intézmények tevékenységében rejlő kockázatok, továbbá a piacok és intézmények megbízható működéséhez fűződő

érdekek miatt hozták létre az egyes államok a különböző felügyeleti rendszereket. E rendszerekkel szemben követelmény általában a pénz- és tőkepiac zavartalan, eredményes működésének a biztosítása, az ügyfelek érdekeinek védelme, a piaci verseny fenntartása, elősegítése, a pénzügyi szervezetek törvényes működésének felügyelete, ellenőrzése.

Ennek megfelelően a felügyelet funkciói:

- A pénzügyi piacokra való belépés, az ott történő üzletszerű tevékenység *engedélyezése*. Az engedélyt a törvényi korlátok, figyelembevétele, a személyi és tárgyi feltételek megléte esetén adják meg.
- A már működő piaci szereplők folyamatos *ellenőrzése*, részben statisztikai és számviteli adatok alapján, részben helyszínen.
- *Jogérvényesítés*, vagyis szabálytalanságok, törvénytelen ségek esetén szankciók alkalmazása. Ez a figyelmeztetéstől a pénzbírságon, a felfüggesztésen keresztül a működési engedély visszavonásáig terjedhet.
- *Általános ügyfélvédelem*, ami az ügyfelek tájékoztatásának kötelezettségéből áll, hogy ne legyenek kiszolgáltatva a pénzügyi intézménynek.
- Annak figyelemmel kísérése, hogy a pénzügyi piacokra vonatkozó *szabályok megfelelően érvényesülnek-e*, illetve nincs-e szükség a törvények, vagy más előírások módosítására.
- Naprakész *nyilvántartás vezetése* a piac szereplőiről, a vezetőkről, a pénzügyi intézmények által végzett üzleti tevékenységekről, azok jellemző adatairól.
- *Nemzetközi kapcsolatok ápolása*.

Különböző európai országokban eltérő módon és különböző helyre van telepítve a bankok felügyelete. A francia és angol gyakorlatban a felügyelet a nemzeti banknál van, a német és az osztrák megoldás a kormányzathoz, a pénzügyminisztériumhoz telepíti a felügyeletet. Többségében különböző mértékű önállósággal rendelkező felügyeleti szervezetek működnek, vagy azt maga a pénzügyminisztérium látja el.

A felügyelet hitelintézetek esetén kiterjed azok leányvállalataira is ha azok hitelintézeti, pénzügyi vagy befektetési vállalkozási tevékenységet folytatnak.

A magyar felügyeleti rendszer fejlődése

A felügyeleti tevékenység szükségessége az 1987 évi átszervezés, a kétszintű bankrendszer indulása után vetődött fel. Végül a pénzügyintézetekről szóló 1991. évi LXIX. sz. törvény (PIT) hozta létre a Bankfelügyeletet a Kormány felügyelete alatt.

Ezzel párhuzamosan, a Budapesti Értéktőzsde újraindítása után jött létre az értékpapír törvény betartását ellenőrző szervezet, az Állami Értékpapír Felügyelet, amely 1994-ben kiegészül és Állami Értékpapír és Tőzsd felügyeletként működik tovább.

A két felügyeletet 1997-ben összevonják és az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet névvel, tevékenykedik tovább.

2000-ben létrejön az úgynevezett konszolidált magyar pénzügyi felügyelet. Az addig külön intézmény, az Állami Biztosítás-felügyelet és az Állami Pénztárfelügyelet is összeolvad az ÁPTF-fel és létrejön az egységes Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF).

e.) A pénzügyi intézmények számvitele és könyvvizsgálata; nyilvánosság, tájékoztatás

A pénzügyi intézménynek az üzletszerű tevékenységére vonatkozó nyilvántartásait a magyar számvitelre vonatkozó jogszabályok előírásainak betartásával kell vezetnie. A pénzügyi intézmény köteles az elfogadott és – a könyvvizsgálói záradékot is tartalmazó éves beszámolót, valamint az adózott eredmény felhasználásáról szóló határozatot a Felügyeletnek megküldeni.

A társasági törvény a részvénytársaságok – ezen belül a hitelintézet számára is – kötelezően előírja a mérlegeik auditását és könyvvizsgáló alkalmazását. A HIT a társasági törvényen túlmenően előírja, hogy hitelintézet esetében könyvvizsgálói feladatok ellátására csak akkor adható könyvvizsgáló részére megbízás; ha szerepel a Felügyelet által vezetett pénzügyi intézményi könyvvizsgálók névjegyzékében, ha a könyvvizsgáló nem rendelkezik a hitelintézetben tulajdonnal, kölcsöntartozással. Könyvvizsgálónak a vizsgálat eredményéről a pénzügyi intézménnyel egyidejűleg a Felügyeletet is tájékoztatnia kell, ha rendellenességet tapasztal.

A pénzügyi intézmény köteles az ügyfeleket közérthetően és egyértelműen tájékoztatni az általa nyújtott pénzügyi szolgáltatások igénybevételének feltételeiről,

valamint a feltételek módosulásáról. Köteles a pénzügyi intézmény az ügyfelek rendelkezésére bocsátani az általános feltételeket tartalmazó üzletszabályzatait. Az üzletszabályzatok mellett az ügyfélfogadásra nyitva álló helyiségekben hirdetményként kell közzétenni a szolgáltatási díjakat, kamatokat, késedelmi kamatokat. A hitelintézet köteles a betétest tájékoztatni az Országos Betétbiztosítási Alappal kapcsolatos őt, érintő lényeges kérdésekről, például a biztosított betéttípusokról, a biztosítás mértékéről. A folyamatos szerződések esetében legalább évente egy alkalommal, illetve a szerződés lejártakor, megszűntekor köteles egyértelmű, közérthető és teljes körű írásbeli kimutatást, számlakivonatot küldeni az ügyfélnek.

f.) Betétbiztosítás és intézményvédelem

A betétbiztosítás a betétesek védelmét szolgáló kötelező felelősségbiztosítás, amelynek díját a betétgyűjtő hitelintézetek fizetik. Célja a bizalomerősítés és, ezáltal a bankrendszerek stabilitásának elősegítése.

A bankok betétbiztosításának kötelező jellegét a következő okok indokolják:

- kötelezettségeikhez képest, kicsi a saját vagyonuk,
- a banknak nagyszámú, pénzügyekben járatlan betétessel szemben áll fenn kötelezettsége, a betétesek többsége nem ismerheti a bank pénzügyi helyzetét,
- a bank pénzzel kereskedik, vagyonát vesztett (inszolvens) bank is lehet látszólag fizetőképes (likvid), miközben már a betétesek pénzét „fogyasztja”,
- egy bank bukásának negatív hatása kiterjedhet az egész bankrendszerre, általános bizalmi válság alakulhat ki, ami a fizetési forgalom és a megtakarítások veszélyeztetése útján a gazdaság egészének működési zavarát okozhatja.

Országos Betétbiztosítási Alap

Magyarországon az Országos Betétbiztosítási Alapot (továbbiakban OBA) az Országgyűlés hozta létre 1993-ban, működését 1993 június 30-át követően kezdte meg.

1993. június 30-a előtt az állam korlátlanul garantálta a magánszemélyek takarékbetéteit. Eddig az ideig azonban semmilyen védelmet nem élveztek a vállalkozások, illetve a gazdálkodó szervezetek banki megtakarításai. Az állami garanciáról a betétvédelem biztosítási formájára való áttérés lényegében a hazai

gazdasági-pénzügyi rendszer privatizálódásával függ össze. A betétvédelem kedvezményezettje mindig is a magánszféra volt és ma is az. A lényegében csak lakossági betéteket védő állami garanciáról az általános érvényű betétbiztosításra való áttérést a betétesek oldaláról az indokolta, hogy a magánszféra időközben kitágult; ma már nem csak a lakosságot, hanem a gazdálkodó szféra nagy részét is átfogja.

A betétvédelem biztosítás formájára való áttérés a pénzügyintézetek oldaláról is indokolt volt. A bankrendszer privatizációjának velejárója, hogy a betétbiztosítást a szolgáltatás hasznélvezői, a pénzügyintézetek, illetve ügyfelek finanszírozzák. Ugyanakkor e szolgáltatás igénybevétele a betétet gyűjtő pénzügyintézetek számára kötelező - ily módon az OBA szolgáltatása a kötelező felelősség-biztosítás típusába sorolható - tekintettel a bizalom különleges szerepére a banki, közelebbről a betétgyűjtési üzletágban.

Az OBA törvényi szabályozása 1997. január 1-től beépült a HIT-be, azonban az OBA jogállása és az általa szolgáltatott kártalanítás lényegében nem változott. A HIT részletesen szabályozza az OBA intézményi felépítését és működési szabályait, különösen a biztosítási, kártérítési jogosultság és kifizetés szabályait.

A törvény hatálya kiterjed egyrészt minden olyan hitelintézetre, amely a Felügyeletről kapott engedély alapján betétet gyűjt, másrészt magukra a betétesekre. A törvény kötelezővé teszi a betétügylet végzésére felhatalmazott hitelintézetek számára az OBÁ-hoz történő csatlakozást. A tevékenységét csak a saját tagjai részére végző hitelszövetkezetekre nem terjed ki az OBA hatálya, de felügyeleti jóváhagyással létrejött a Hitelszövetkezetek Első Hazai Önkéntes Betétbiztosítási és Intézményvédelmi Alapja. A törvény a betétesek minél nagyobb védettsége érdekében az OBA mellett lehetővé teszi más önkéntes betét- illetve intézményvédelmi szervezetek létrejöttét is.

A takarékszövetkezetek – a betétesek fokozott védelme érdekében – megalapították az Országos Takarékszövetkezeti Intézményvédelmi alapot, az OTIVÁ-t.

Az OBA a tagintézeteinél elhelyezett betéteket biztosítja. Jelenleg minden betétgyűjtő hitelintézet tagja az OBÁ-nak. A tagság megszűnhet egyrészt kizárással, másrészt a tagintézet kilépésével, a betétvédelem azonban nem szenvedhet csorbát. Ezért a törvény úgy rendelkezik, hogy csak az a tagintézet léphet ki, amelynek nincs

biztosított betétállománya, kizárása esetén pedig az OBA korábban elhelyezett betéteket még legalább két évig biztosítja.

Az Alap által nyújtott biztosítás csak a névre szóló betétre terjed ki, de ennek már azért nincs jelentősége, mert 2000-tól Magyarországon is megszűnt az anonim betétek elfogadásának a lehetősége, igazodva a pénzmosás elleni nemzetközi fellépés követelményeihez.

Ha egy hitelintézettel szembeni betétkövetelés minden szűrőn átjut, akkor sem feltétlenül élvezzi az OBA védelmét. A törvény további két szempont szerint korlátozza, a kártérítésre való jogosultságot.:

Nem élveznek védeltséget: például azok, akik nem tartoznak a magánszférához, például az *állam és az államigazgatási, költségvetési szervezetek, a kizárólagosan állami tulajdonú cégek, önkormányzatok*. A „védtelenek” közé tartoznak továbbá azok, akiktől elvárható a pénzügyi befektetői szakértelem, a kockázatok mérlegelése, így a *hitelintézetek, biztosítóintézetek, befektetési alapok*. Végül azokra sem terjed ki a betétbiztosítás, akik ismerhették a csődbe ment hitelintézet helyzetét, esetleg aktív vagy passzív résztvevői is voltak a folyamatnak: *felügyelő-bizottsági tagok, az 5 százalékos feletti tulajdoni hányaddal rendelkező tulajdonosok, a vezetők* - ide tartoznak az ügyvezetők és az igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagok - valamint mindezen személyek közös háztartásában élő közeli hozzátartozói. Ezek az úgynevezett ügyféltiltási szabályok.

Az OBA biztosítása nem terjed ki az olyan betétekre, amelyekre a betétes a szerződés szerint, a szerződéskötés időpontjában elhelyezett azonos nagyságú és lekötési idejű betétekhez képest jelentősen magasabb kamatot vagy más vagyoni előnyt kap.

Kártalanítás fizetése az Alapból

Amennyiben a hitelintézet nem tud eleget tenni a betétesek igényének, vagyis a betétek „befagynak”, vagy például a bank az esedékes tartozásait 5 napon belül nem egyenlítette ki, illetőleg vagyona a hitelezők kiegyenlítésére nem elegendő és ezért a Felügyelet a tevékenységi engedélyét visszavonja, továbbá a bíróság felszámolást elrendelő végzése után 15 napon belül az Alap kártalanítási kifizetési kötelezettsége beáll, azt meg kell kezdeni. A lebonyolításra a törvény 3 hónapot ír elő, ami kérelemre meghosszabbítható.

Az OBA által fizetendő kártalanítás egy-egy pénzügyintézetnél betétes ügyfelenként 3 millió forintig terjedhet, amibe a tőke és a kamat egyaránt beletartozik, de az 1 millió forint feletti résznek csak a 90%-áig terjed. Ha a bank nem képes a kötelezettségéért helytállni, akkor először a tartozás tőkeösszegét fizeti ki az OBA, majd a 3 millió forintból fennmaradó összeget a kamatra számolja el. Ezért, ha valaki maximális biztonságra törekszik célszerű a 3 millió forintnál nagyobb összegeket - a várható hozamot is figyelembe véve - több hitelintézet közt felosztva elhelyezni.

A 3 millió forintos korlát szempontjából kulcskérdés, hogy ki (mi) számít egy jogalanynak, azaz jogosult betétesnek, továbbá az, hogy mikor nem kell összevonni betéteket a kártérítés mértékének megállapításakor.

Ami az első kérdést illeti, jogi személyek, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező társaságok a betétbiztosítás szempontjából egy jogalanynak számítanak, vagyis a pénzügyintézetnél bejelentett aláírók számától függetlenül betétjük csak 3 millió forintig van biztosítva.

Magánszemélyek és egyéni vállalkozók esetében - tekintve, hogy a HIT nem tesz közöttük különbséget, - lehetőség van közös betét nyitására is, melynek egy vagy több tulajdonosa van, vagy a tulajdonos egy vagy több személynek enged rendelkezési jogosultságot a betét felett. Ebben az esetben a betét annyiszor 3 millió forintig lesz biztosítva, ahány tulajdonos, illetve rendelkezésre jogosult személy szerepel, a hitelintézet nyilvántartásában. Elképzelhető például, hogy valakinek magánszemélyként van betétje annál a hitelintézetnél, ahol az általa jegyzett kft-nek számlája van. Ekkor már két külön betétesről van szó, ezért 3 millió forint külön-külön megilleti őt, mint magánszemélyt és a kft-jét.

A betétesnek azonban az OBA által kártalanításként ki nem fizethető követelése sem feltétlenül vész el, mert a bajba jutott hitelintézet felszámolási eljárásában ez is hitelezői igénynek minősül, és esetleg érvényesíthető.

Az OBA nem téríti meg a betétekre a jegybanki alapkamat fölötti kamatrészt. Ezt a korlátozást az indokolja, hogy a kártalanítás forrása a hitelintézetek által fizetett díj, és nem volna méltányos a többi visszafogottabb pénzügyintézettel megfizettetni egyes pénzügyintézetek hazardírozását.

Az OBA-nak az igénybejelentés és a kártérítési kifizetés kezdő időpontját és helyszíneit, a kifizetéssel megbízott hitelintézet nevét, a kifizetés módjait, legalább két országos napilapban közzé kell tennie.

Az Alapnak nem csak a kártalanításban, hanem a betétek befagyásának megelőzésében is van szerepe.

A Felügyelettel egyetértésben az OBÁ-nak joga van arra, hogy ha szükségesnek tartja, megvizsgálja egy hitelintézet könyvelését, számláit és nyilvántartását, és azokról további információkat kérjen. Az Alap a kártalanítás kifizetésének elkerülése érdekében köteles azt a megoldási módot választani, amely a betétesek és a hitelintézetek, valamint a központi költségvetés számára a legkisebb hosszútávú veszteséggel jár.

Az OBA jelentőségét, szerepének fontosságát támasztja alá, hogy az igazgatóságban a hitelintézetek két képviselőjén és az ügyvezetőn kívül helyet kap a Pénzügyminisztérium közigazgatási államtitkára, az MNB egyik alelnöke és a Felügyelet elnöke is.

Kártalanítási kifizetés esetén a betétesek követelése a kártalanítási összeg erejéig az OBÁ-ra száll át, az OBA pedig a felszámolási eljárás során remélheti kifizetéseinek legalább részbeni megtérülését.

Az Alap forrásai

Az Alaphoz csatlakozó hitelintézet – a Felügyelet működési engedélye kézhezvételét követő 30 napon belül – a *jegyzett tőkéjének fél százalékát* kitevő összeget köteles az Alapba egyszeri *csatlakozási díjként* befizetni.

A hitelintézeteknek, ezen felül éves díjbefizetési kötelezettségük is van, amelynek *alapja*, a biztosított betétek év végi teljes összege, *mértéke* azonban függ a biztosított betétek jellegétől, a hitelintézet és annak kötelezettségeire meghatározott minősítésétől, tevékenysége kockázataitól. Az éves *díj* azonban nem lépheti túl az előző év végi *biztosított betétállomány három ezrelékét*.

A hitelintézetek – a HIT alapján – *önkéntes betétbiztosítási*, illetve *intézményvédelmi alapot* is létrehozhatnak.

g.) Banktitok, üzleti titok

A bankoknak – a pénz és tőkepiacon folyó éles versenyhelyzetben – komoly érdekük fűződhet ahhoz, hogy az üzletvitelükre, üzleti kapcsolataikra, szerződéseikre stb. vonatkozó adatok ne kerüljenek nyilvánosságra. Az pedig az ügyfelek elemi érdeke, hogy a bankjukkal folytatott pénzügyi és hitelműveletekről, amelyek kapcsán

kénytelenek teljesen kitárulkozni a bank előtt, mások, illetéktelenek – hozzájárulásuk nélkül – ne szerezzenek tudomást. E szempontokra figyelemmel a HIT részletes szabályokat fogalmaz meg, amelyek – bizonyos szempontból - még a hitelintézetek biztonságos működését szolgáló rendelkezések közé sorolhatók.

A hitelintézeti törvény kétfajta titok fogalmat rögzít, melyeket jól megkülönböztet egymástól. Az egyik titokfogalom az *üzleti titok*, a másik pedig a *banktitok*. A kettő közötti különbség abban keresendő, hogy míg az üzleti titok a pénzügyi intézmény titka, addig a banktitok a pénzügyi intézménynél az ügyfélről rendelkezésre álló adatokat tartalmazza, tehát ebben az esetben az ügyfél titkáról van szó.

Az üzleti titok a pénzügyi intézmény tevékenységéhez kapcsolódó tény, információ, megoldás vagy adat, amelynek titokban maradásához a pénzügyi intézménynek méltányolható érdeke fűződik, és amelyet a pénzügyi intézmény üzleti titokká minősített, illetve amelynek titokban tartása érdekében a pénzügyi intézmény a szükséges intézkedéseket megtette.

Az üzleti titok megtartásának kötelezettsége nem csupán a pénzügyi intézet vezető állású személyére vonatkozik, hanem a pénzügyi intézmény tulajdonosára, illetve az abban részesedést szerezni kívánó személyre, valamint a pénzügyi intézmény alkalmazottjára is. Az üzleti titok megtartásának kötelezettsége azonban nem hátráltathatja, sem a felügyeleti tevékenységet sem a különböző állami szervek tevékenységét. Így az üzleti titoktartási kötelezettség nem áll fenn a feladatkörében eljáró Felügyelettel, Országos Betétbiztosítási Alappal, önkéntes betét-és intézményvédelmi alappal, az MNB-vel nemzetbiztonsági szolgálattal, Állami Számvevőszékkel, Gazdasági Versenyhivatallal, – és bizonyos korlátok között – a Kormányzati Ellenőrzési Irodával és vagyonellenőrrel szemben. Az eljárás alapját képező ügyre vonatkozóan az üzleti titok megtartási kötelezettség nem áll fenn a feladatkörében eljáró nyomozóhatósággal, ügyészséggel szemben, a folyamatban lévő büntetőeljárás keretében, valamint hagyatékkal kapcsolatos polgári ügyben, továbbá az csőd, illetve felszámolási eljárás, továbbá önkormányzati adósságrendezési eljárás keretében a bírósággal szemben.

A *banktitok* minden olyan, az egyes ügyfelekről a pénzügyi intézmény rendelkezésére álló tény, információ, megoldás vagy adat, amely az ügyfél személyére, adataira, vagyoni helyzetére, üzleti tevékenységére, gazdálkodására, tulajdonosi üzleti kapcsolataira, valamint a pénzügyi intézmény által vezetett

egyenlegére, forgalmára, továbbá a pénzügyi intézménnyel kötött szerződéseire vonatkozik.

A hitelintézeti törvény szigorúan meghatározza a banktitok fogalmát és azt is, hogy kik juthatnak hozzá. Összességében négy esetkörben teszi lehetővé a banktitoknak harmadik személy részére történő kiszolgáltatását.

Az *első esetkörbe* azok a lehetőségek tartoznak, amikor a pénzügyi intézmény ügyfele vagy annak törvényes képviselője a banktitok kiadását kéri vagy arra felhatalmazást ad.

A *második esetkör* a pénzügyi intézmény számára ad lehetőséget a banktitok feloldására, ha magának a pénzügyi intézménynek az érdeke szükségessé teszi ezt abból a célból, hogy az ügyféllel szemben fennálló követelését érvényesíthesse.

A *harmadik esetkörbe* tartoznak azok az intézmények és esetek, amelyben maga a törvény ad lehetőséget a banktitok megtartási kötelezettsége alóli felmentésre, miként az üzleti titok esetében.

A banktitokhoz való hozzájutás *negyedik esetkörében* a törvény kiemeli azokat az eseteket, amelyek a törvényalkotó szerint nem minősülnek a banktitok sérelmének, így kiadásuk sem sérti a banktitkot.

Mind az üzleti, mind pedig a banktitok birtokosa köteles a feladatkörében vagy megbízásának teljesítése során birtokába került üzleti és banktitkot megtartani időbeli korlátozás nélkül, azt feladatkörén kívül nem használhatja fel és törvényi felhatalmazás nélkül harmadik személynek nem adhatja ki.

Kérdések:

Hogyan csoportosítja a HIT a pénzügyi intézményeket?

Miért szükséges és mi a célja pénzügyi intézmények szabályozásának?

Melyek a szabályozás védvonalai?

A felügyelet funkciói?

Az Országos Betétbiztosítási Alap célja, feladata és működése?

Irodalom

1996 évi CXII törvény a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról

BKTE Pénzügyi Tanszék: Banküzemtan, 1994.

Magyar Gábor: Pénzügyi navigátor, 2002.

Botos Katalin: Elvesz(t)ett illúziók

VI. BANKMŰVELETEK

A hitelintézetek üzleti tevékenységét az igazgatóság által kidolgozott és a közgyűlés által elfogadott üzletpolitikai terv határozza meg. A pénzüzetek között folyó éles verseny a hagyományos (betét, hitel) üzletágban csökkentette profitjukat, azért tevékenységüket a bankszolgáltatások széles körére terjesztették ki. Megszűnt az a hosszú időn keresztül élt gyakorlat is, hogy nagy kereskedelmi bankok csak, vagy túlnyomórészt, nagyvállalkozások bankügyeit intézték. Ma már sokfajta banki szolgáltatással a lakosságot, az egyéni fogyasztót és a kisvállalkozót célozzák meg, s a verseny ezen a piacon a legerősebb.

A bankügyleteket *passzív, aktív, semleges és egyéb* bankműveletekre oszthatjuk. A passzív és aktív elnevezés egyben a műveleteknek a banki mérlegben való megjelenésére is utal. A passzív műveletek a mérleg jobb oldalán szerepelnek, mint a bank forrásai, egyben kötelezettségei, tartozásai (passzívái), a baloldalon az aktív műveletek jelennek meg, amelyek a bank számára követelések (aktívák).

A semleges és az egyéb bankműveletek esetében sem követelés vagy vagyonra szóló jog, sem tartozás nem keletkezik. Ezek fontosságát és arányát a jövedelemtermelésben játszott növekvő szerepük határozza meg. A bankszolgáltatások kiteljesedésével a semleges és az egyéb bankműveletek közül számos a passzív vagy az aktív banktevékenységre utaló jellemzőkkel is bír.

1. AZ ÜZLETI BANKOK MÉRLEGE ÉS FŐBB ÖSSZEFÜGGÉSEI

Az üzleti bankok mérlege bemutatja az adott bank vagyoni helyzetét, kötelezettségeit, követeléseit, eszközeit és forrásait, valamint üzleti eredményét készítésének fordulónapján. A bankmérleg mellett természetesen eredménykimutatás is készül, amely az üzleti bank jövedelmeit és ráfordításait veti egybe. A hitelintézeti mérleg napjainkban alkalmazott sémája a banktevékenység sajátosságainak és a különböző nemzetközi intézmények (pl. az Európai Unió, BIS stb.) ajánlásainak megfelelően alakult ki, s - aggregált változatában - a következő főbb tényezőket tartalmazza:

ESZKÖZÖK (AKTÍVÁK)	FORRÁSOK (PASSZÍVÁK)
<p>A.) Forgóeszközök</p> <p>I. Pénzeszközök</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Készpénz 2. Bankszámlapénz <p>II. Értékpapírok</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Váltók 2. Egyéb értékpapírok <p>III. Követelések</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pénzintézetekkel szemben 2. Ügyfelekkel szemben 3. Egyéb követelések <p>IV. Készletek</p> <p>B.) Befektetett eszközök</p> <ol style="list-style-type: none"> I. Befektetett pénzügyi eszközök II. Immateriális javak III. Tárgyi eszközök <p>C.) Aktív időbeli elhatárolások (Egyéb aktívák)</p>	<p>D.) Kötelezettségek</p> <p>I. Rövid lejáratú kötelezettségek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pénzintézetekkel szemben 2. Ügyfelekkel szemben 3. Értékpapír-kibocsátás 4. Egyéb kötelezettségek <p>II. Hosszú lejáratú kötelezettségek</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Pénzintézetekkel szemben 2. Ügyfelekkel szemben 3. Értékpapír-kibocsátás miatt 4. Alárendelt kölcsöntőke 5. Egyéb hosszú lejáratú kötelezettségek <p>E.) Passzív időbeli elhatárolások (Egyéb passzívák)</p> <p>F.) Céltartalékok</p> <p>G.) Saját tőke</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Alaptőke 2. Tőketartalék 3. Eredménytartalék 4. Általános tartalék <p>H.) Mérleg szerinti eredmény</p>
Mérlegfőösszeg	Mérlegfőösszeg

A mérleg két oldalának egyenlőségét az eredmény teremti meg, amely a források között nyereség esetén pozitív, veszteségkor pedig negatív előjellel kerül kimutatásra. A banktevékenység méretét a mérlegfőösszeg nagysága határozza meg. A banktevékenység minősítésében jelentősebb a szerepe a források és az eszközök, a passzívák és az aktívák belső szerkezetének és egymáshoz viszonyított megfelelésének. Így a bankmérleg belső összefüggéseit illetően nemcsak jegybanki és bankfelügyeleti (törvényi) előírásokat kell betartani, hanem az évszázados bankári

magatartás, az írott és íratlan szabályok követelményeit is. A bankmérleg választ ad arra a kérdésre, hogy az adott pénzüintézet miként gazdálkodik saját vagyonával (tőkéjével) és a reá bízott pénzeszközökkel.

2. A PASSZIV BANKMŰVELETEK

A passzív bankműveletek elnevezés a bankok tevékenységének kezdetétől származik, amikor a legfőbb ténykedésük a letétek kezelése volt. A letéttel valóban nem lehetett és lehet ma sem mást kezdeni, mint megőrizni, és ezért díjat szedni.

Passzívnak nevezzük mindazokat a műveleteket, amelyek a források mértékét és összetételét módosítják.

A passzív bankműveletek elsődleges célja olyan mértékű és szerkezetű források biztosítása az üzleti bankok számára, amelyek alapján képesek kielégíteni - mind nagyságát, mind pedig szerkezetét illetően- ügyfeleik hitel- vagy pénzigényét.

A forrásképzés főbb módozatai, tehát a következők:

- számlanyitás,
- betétgyűjtés, pénzalapok és alapítványok kezelése
- értékpapírok kibocsátása
- jegybanki refinanszírozási hitelek igénybevétele
- váltók viszontleszámíttatása, egyéb értékpapírok fedezete mellett igénybe vett hitelek
- bankközi hitelfelvételek
- nemzetközi közvetlen hitelfelvételek
- tőkeemelés: jegyzett tőke, tőketartalék-befizetés, befizetés eredménytartalékba
- alárendelt kölcsöntőke igénybevétele

Az üzleti bankok tehát forrásaikat betétek gyűjtése, hitelek igénybevétele, értékpapír-műveletek, valamint tőkeemelés és tartaléknövelés útján bővíthetik.

a.) Számlanyitás

A forrásszerzés leginkább elterjedt és méreteiben is a legjelentősebb módja a számlák nyitása és vezetése az ügyfelek részére, valamint betétek elfogadása azoktól. A gazdasági alanyok ugyanis tevékenységük során bevételekre tesznek szert, és kiadásokat teljesítenek, illetve bevételeik egy részét - rövidebb-hosszabb ideig - pénz formában tartják. A banki gyakorlatban kialakult a bankszámlák és a betétek megkülönböztetése, amely szerint az előbbieken bonyolódik le az ügyfelek pénzforgalmának jelentős hányada, míg az utóbbiaknak inkább megtakarítási jelleget tulajdonítanak.

A bankok és az ügyfelek kapcsolatát illetően eltérő a helyzet egyfelől a bankszámlák és a betétek, másfelől a folyószámlák között.

A bankszámlák és a betétek esetében mindig az ügyfelek és a bankok közötti közvetlen kapcsolatról (jogviszonyról) van szó, függetlenül attól, hogy ez önkéntes vagy valamilyen jogszabályi (jegybanki, bankfelügyeleti, cégbírószági, stb.) kötelezettségből adódik.

A folyószámla esetében a gazdasági alanyok egymás közti kapcsolata (jogviszonya) az elsődleges.

b.) Betétgyűjtés

A bankok igyekeznek különböző szolgáltatásokat kialakítani a megtakarítók számára, és a *betéti üzletág* keretében megszerezni, azokat a forrásokat, amelyekre hitelezési és egyéb aktív jövedelemtermelő tevékenységükhöz szükségük van. Mint már láttuk, a bankok saját tőkéje, az összes forráshoz viszonyított aránya miatt, inkább csak biztonsági tartalékul szolgál.

A betéteket különböző szempontok alapján csoportosíthatjuk, így a *tulajdonosa a lekötés módja, ideje, kamatozása és pénzneme* szerint.

A tulajdonos, vagyis a betételhelyező, személye alapján beszélhetünk

- a lakosság,
- gazdákodó szervezetek, vállalkozók

- költségvetési szervek, önkormányzatok, intézmények,
- társadalmi szervezetek,
- alapítványok,
- más bankok,
- központi bank,
- külföldi szervezetek, személyek

betéteiről.

A számlák megnyitásával keletkezett betéteken belül - a *lekötés módját* illetően - lehetnek.

- látra szóló betétek, amelyekhez a betéttulajdonosok azonnal, minden megkötés nélkül hozzájuthatnak
- a határidős betétek, amelyek feletti rendelkezés már korlátozott, azaz lekötési, illetve felmondási időhöz kötött, melyen belül
- a lekötött betét bármikor felvehető, de kamatkonzekvenciákkal jár,
- a felmondásos betét viszont csak az előre meghatározott lejáratkor vehető igénybe.

A *lekötés idejét* tekintve különbség tehető:

- a rövid-,
- a közép és
- a hosszú lejáratú betétek között

Rövid lejáratúnak az egy évet meg nem haladó, középlejáratúnak az 1-től 3-5 éves időre, hosszú lejáratúnak pedig az ötéves vagy ennél hosszabb időre lekötött betéteket nevezik.

A betétek kamatozás szempontjából lehetnek:

- állandó (fix),
- változó, lebegő és
- változtatható

kamatozásúak.

A fix kamatozás esetén az egész betéti futamidő alatt az eredetileg kikötött kamat érvényes.

Változó, vagy lebegő betétkonstrukciónál – általában hosszabb lejárat esetén – a bank valamely referencia a kamatlábhoz (pl. jegybanki alapkamathoz, piaci kamathoz), és előre meghatározott kamatperiódushoz köti a kamatot.

A változtatható kamatnál nincs előre megszabott kamatperiódus, a bank a változó piaci kamatok figyelembevételével dönt a kamat mértékéről.

Az ügyfelek nyithatnak számlát vagy elhelyezhetnek betéteket

- hazai és
- külföldi

pénznemben egyaránt.

A bankok és ügyfelek között a számlák és betétek megnyitásával szerződéses viszony keletkezik.

Bár funkcióik eltérőek, mégis a betétekéhez hasonló a szerepük az üzleti bankoknál elhelyezett pénzalapoknak és alapítványi pénzeknek. Mivel ezek általában hosszabb időszakra vonatkozó pénzkezelést igényelnek, a bankok igyekeznek tartós forrásként való megszerzésükre.

c.) Az értékpapírok kibocsátása

A forrásgyűjtés egyre terjedő módját az üzleti bankok saját értékpapírjainak kibocsátása jelenti. A bankok ugyanis a számlavezetéssel összekötött betétgyűjtés keretében a megtakarítók széles körét nem érik el. Az értékpapír kibocsátásával, és megvételének bárki számára való lehetővé tételével olyan ügyfelek válnak elérhetővé, akik, vagy amelyek egyébként nem kívánnak számlakapcsolatot létesíteni a bankkal.

A bankok - forrásszerzés céljából - általában részvények, kötvények és záloglevelek formájában bocsátanak ki értékpapírokat.

A legelterjedtebb változat a kötvény (bond), amely a forrásszerzésnek általánosan ismert eszköze.

A rövid lejáratú értékpapírok különböző elnevezése honosodott meg. A középlejáratú értékpapírok mögött általában a tartós forgóeszközök finanszírozását célzó források megszerzésének a törekvése húzódik meg, de az üzleti bankok újabban a gyorsan megtérülő (2-3 éves) befektetések számára is kibocsátanak

értékpapírokat. A hosszú lejáratú értékpapírok kibocsátásának célja a tartós befektetésekhez szükséges források előteremtése, továbbá a bankok ilyen módon oldják meg a tőkeemelés egy sajátos változatát, azaz az ún. alárendelt kölcsöntőke megszerzését.

A hosszú lejáratú források gyűjtésének ismert módja a *jelzáloglevél-kibocsátás*. A záloglevél olyan állandó kamatozású értékpapír, amelynek fedezetét ingatlanok zálogjogi leköttése teremti meg.

d.) Bankközi hitelfelvét

Bármilyen gondosan is tervezi és kezeli az üzleti bank saját likviditását, váratlan helyzetekben, vagy akár előre látható módon is szüksége lehet a saját forrásai kiegészítésére. Ennek egyik területe a bankközi pénzpiac, ahol a pénzigény találkozik más bankok pénzfeleslegének kínálatával.

A likviditási hiány áthidalása a hitelnyújtó és hitelfelvevő között *bankközi betét* formájában történik. Futamideje egy naptól akár hat hónapig is terjedhet, jellemzőek az egynapos bankközi betétek (overnight)

A kereslet és a kínálat viszonya alakítja az aktuális pénzpiaci kamatot.

e.) A váltók viszontleszámíttatása, az egyéb értékpapírok fedezete mellett igénybe vett hitelek

Amennyiben az üzleti bank birtokában (portfoliójában) vannak leszámított, megvásárolt váltók, úgy azok forgatással (más banknak való eladással), vagy jegybanki viszontleszámítással likviddé tehetőek. A váltó fedezetül is szolgálhat hitelfelvételnél, épp úgy, mint más értékpapír, avagy állampapír. Az értékpapír fedezete mellett lebonyolított hitelügyleteket *lombard hiteleknek* nevezzük

f.) A jegybanki refinanszírozási hitelek

Az üzleti bankok – amennyiben a bankközi pénzpiac, avagy a váltóvisszleszámítolási és lombard hitel lehetőség sem elegendő likviditásuk megteremtéséhez – a jegybankhoz fordulhatnak forrásaik kiegészítéséért. A

jegybank, – a II. fejezet 3/b pontjában már tárgyalt módon – a nyíltpiaci műveletek keretében, elsősorban *értékpapír visszavásárlási megállapodás* (aktív repo) vagy *deviza visszavásárlási megállapodás* (swap) útján áll a bankok rendelkezésére.

Lehetőség van rövid (egynapos) *áthidaló hitelek* felvételére is az átmeneti likviditáshiány esetén. Ha pedig az üzleti bank tartós, vagy súlyos likviditási gondokkal küzd, a jegybank, mint a *bankok végső menedéke*, szigorú hitelbírálat és magasabb kamat mellett, a banktól intézkedéseket kérve a likviditás helyreállítására áthidaló hitelt nyújthat.

g.) Nemzetközi hitelfelvét

Az üzleti bankoknak módjuk van közvetlenül is részt venni a nemzetközi hitelkapcsolatokban, mégpedig

- kötvénykibocsátás
- direkt (bank to bank) hitelfelvét vagy
- betételfogadás

útján.

A kötvénykibocsátás technikailag hasonló módon bonyolódik le, mintha belföldön történék. A kötvény rendszerint abban a valutában kerül kibocsátásra, amely piacon az értékpapírt el kívánják helyezni.

A közép- és hosszú lejáratú hitelezési tartományban a - kötvények mellett - rendszerint valamilyen projektfinanszírozás keretében történik a külföldi hitelek igénybevétele. Ezeket a hiteleket a bankok egy összegben vagy rulírozó hitelkeret formájában vehetik igénybe.

Gyakori - nemzetközi viszonylatban is - a bankok közötti betételhelyezés, amely tulajdonképpen a hitelnyújtás sajátos formájának is felfogható.

h.) A tőke emelése

A bankalapítás és a bankműködés feltételei tárgyalásánál láttuk, hogy a tőke nagyságával kapcsolatban milyen követelményeket támaszt a törvény. Ha a bank tevékenységének bővülésével, a mérleg-főösszeg növekedésével, a tőkenagyság

már nem elegendő, a tőke megfelelési mutató betartása, a biztonságos tőke nagyság elérése szükségessé teszi a saját tőke emelését.

A közgyűlésnek kell döntenie a tőkeemelés mértékéről és módjáról, a jegyzett tőke növeléséről, a tartalékok felhasználásáról, avagy alárendelt kölcsöntőke bevonásáról.

Ami a jegyzett tőke emelését illeti, az lényegében új részvények kibocsátását és elhelyezését jelenti.

A tőketartalék növelésének lehetséges módja az, ha a tulajdonos közvetlenül bocsát tőkét a bank rendelkezésére anélkül, hogy azt a cégbíróságon bejegyeztetné. A tulajdonos emelheti a tőketartalék mértékét az eredménytartalék terhére is. A bankok eredménytartalékokat képeznek az előző évek üzleti tevékenységéből származó eredményeiből. A bankoknak általános tartalékot is képezniük kell, arra az esetre, ha a kockázati tartalékok nem lennének elegendőek a megnövekedett kockázatokból adódó veszteségek fedezetére.

Az alárendelt kölcsön a tőkeemelés sajátos formája. Az ilyen kölcsön akkor tekinthető a saját tőke elemének és számítható be a szavatoló tőkébe, ha öt éven túli lejáratú és a hitelt nyújtó azzal a feltétellel adta, hogy a bank bevonhatja az adóssága, illetve vesztesége rendezésébe. Ilyen kölcsönt általában a bank meghatározó részesedésével, ellenőrző befolyással rendelkező tulajdonosai adnak.

Az üzleti bankok forrásai tehát az alapvető tőkeelemek (a jegyzett tőke, a tőke- és eredménytartalék, a mérleg szerinti eredmény), valamint a járulékos tőkeelemek (általános tartalék, alárendelt kölcsöntőke) bármelyikével vagy együttesen is növelhetők.

3. AZ AKTÍV BANKMŰVELETEK

A passzív bankműveletek révén a hitelintézetek ügyfelekkel kerülnek kapcsolatba, és forrásokra tesznek szert, amelyek a mérleg jobb, passzív oldalán jelennek meg és azt mutatják, hogy „honnan jött a pénz”. E forrásokat az aktív bankműveletek útján hasznosítják, amelyek a mérleg bal, aktív oldalán szerepelnek, s azt mutatják, hogy "hova ment a pénz"

Az aktív bankügyletek a rendelkezésre álló források kihelyezését, vagyis ügyfeleknek való átengedését jelentik. A kihelyezés számos formában történhet, az aktív műveletek főbb módozatai a következők:

- hitelnyújtás, hitelközvetítés,
- bankgarancia nyújtása, kezességvállalás
- pénzügyi lízing,
- követelések megvásárlása (váltó leszámítolás, faktorálás, forfetirozás),
- befektetési banki-, és értékpapír ügyletek, bankközi hitelezés
- nemzetközi hitelkihelyezés

a.) Hitelnyújtás, hitelközvetítés

A hitel legáltalánosabban elfogadott fogalmi meghatározása, hogy

- a hitelt nyújtó pénzeszközöket, árukat vagy szolgáltatásokat enged át ideiglenesen, kamatfizetés ellenében, illetve
- a hitelt felvevő idegen tőkét vesz igénybe meghatározott időre.

A hitelek a következőképpen csoportosíthatók:

- *hitelfolyósító szerint*: jegybanki, üzleti banki és egyéb hitelek
- *hiteladósok szerint*: vállalati, költségvetési (önkormányzati, közületi), lakossági, bankközi stb. hitelek
- *felhasználása szerint*: termelési és fogyasztási hitelek
- *megtérülése szerint*: árbevételből, jövedelemből és egyéb forrásból visszafizetendő hitelek
- *lejárat szerint*: rövid, közép- és hosszú lejáratú hitelek
- *a finanszírozott eszközök szerint*: beruházási (állóeszköz) és forgóeszközhitelek
- *fedezete szerint*: fedezettel nem bíró (nyílt vagy biankó) és fedezettel bíró hitelek
- *folyósítást illetően*: rulírozó vagy nem rulírozó hitelek
- *valutaneme szerint*: belföldi vagy külföldi pénznemben nyújtott hitelek

A hitel nyújtásához az ügyfeleknek megfelelő fedezettel vagy biztosítékokkal kell rendelkezniük. Ami a lejáratokat illeti, a rövid lejáratú hitelek nem haladják meg

az egy-, a középlejáratúak pedig a 3-5 évet. Hosszú lejáratúak viszont azok a hitelek, amelyeket ezt meghaladó időszakra helyeznek ki. A gyakorlatban leginkább az éven belüli és éven túli kategorizálást alkalmazzák.

A rövid lejáratú - éven belüli - hitelek egyik jellegzetes formája a folyószámlahitel, amikor a bankok ügyfelük pénzforgalmi számláján írják jóvá a nyújtott hiteleket, s azok a hitelszerződésben meghatározott ideig, keretszerűen, rulirozó jelleggel felhasználhatók. A hitel törlesztése ugyancsak a folyószámlára befolyt, illetve azon jóváírt összegekből történik. Jellemzően rövidlejáratúak, az export és import-ügyletek finanszírozására szolgáló hitelek a váltóleszámitással és az értékpapír-vásárlással kapcsolatos éven belüli lejáratú hitelek és a váltóleszámitással kapcsolatos hitelek.

A *közép- és hosszú lejáratú - éven túli - hitelek közé* a beruházási vagy projektfinanszírozási, valamint a nemzetközi pénzügyi szervezetekből kapott, a kormányközi és egyéb kölcsönök tartoznak.

A személyi hitelek esetében az üzleti bankok kiköthetnek biztosítékot vagy eltekinthetnek attól, míg a reálhitelek mögött mindig valamilyen speciális vagyonfedezet áll.

A reálhitelek a biztosítékok jellege szerint megkülönböztethetők

- a lombardhitel, amely kézizálog és értékpapír fedezete mellett nyújtható
- a cessziós hitel későbbi követelés megelőlegezésére szolgál, amelynek fedezete gyanánt az ügyfél a bankra engedményezi az adott ügylethez kapcsolódó követelését, bevételét,
- jelzálog (adóslevél, jelzálog kötelezvény) kikötése mellett nyújtott hosszúlejáratú hitelek.

A hitelnyújtással az üzleti bankok és ügyfeleik között szerződéses viszony keletkezik, mégpedig a hitel- és kölcsönszerződés keretében.

b.) Bankgarancia nyújtása, - kezesség vállalása

Hitelnyújtás esetén a hitelintézetek esetenként, – különösen ha a fedezet nem mutatkozik elégségesnek – garanciát, kezességet, óvadékot kötnek ki biztosítékul az ügyfélnek. Ezeket a biztosítékokat leginkább egy másik bank képes nyújtani.

Kialakult ugyanis a hitelintézeteknél az önálló garancia és kezességi üzletág, amely révén lehetőség van arra, hogy egy hitelnyújtó bank ügyfele egy másik banktól kérjen és kapjon *garanciát, vagy készfizetői kezességet*.

E két fogalom jogilag abban tér el egymástól, hogy a garancia keretében a banknak csak az általa megszabott feltételek keretében vállalt kötelezettségeiért kell helyt állnia. A készfizetői kezesség keretében – nemfizetés esetén – az adós azonnal a bankhoz fordulhat követelése teljesítéséért, tehát a kezesség járulékos kötelezettségvállalás. Egyszerű kezesség esetén a jogosult először a főadóst kísérli meg fizetésre készíteni, és csak ennek meghiúsulása esetén fordulhat a kezeshoz.

c.) A pénzügyi lízing

A pénzügyi lízing a hitelműveleteknek egyfajta meghosszabbítása a befektetések, beruházások, fejlesztések területére. Ezáltal a lízing a hitel sajátos módozata, vagyis hitelbérlet.

A pénzügyi lízing esetében az üzleti bankok vagy azok lízingcége, vásárolják meg a lízingbe vevők által megjelölt ingatlanokat vagy ingóságokat, abból a célból, hogy azokat a lízingbe vevőnek – határozott időre – használatába adja. A törvény szerint az eszközöket a lízingbe vevőnek kell könyveiben nyilvántartani, így

- viseli a kárveszély kockázatát,
- viseli a közvetlen terheket, ideértve a fenntartási és amortizációs költségeket is,
- jogosult a hasznok szedésére,
- jogosultságot szerez arra, hogy a szerződésben kikötött időtartam lejártával szerződésben kikötött maradványérték megfizetésével tulajdonába kerüljön a lízingelt eszköz.

A bankok rendszerint a lízingdíj egy részét a hitel visszafizetéseként, másik részét pedig kamatbevételeként kezelik.

A lízing előnye a bérbe vevőnél a tőke kiemelés, tehát elegendő tőke hiányában is folytathat gazdasági tevékenységet, ha ezzel rendszeres bevételre tesz szert. A lízingbe adók számára az üzlet fizetőképessé és jövedelmező bankkapcsolatot hoz létre.

d.) A követelések megvásárlása, megelőlegezése

A hitelkihelyezési lehetőségek sajátos módja, amikor az üzleti bankok követeléseket vásárolnak meg, azaz (a) váltókat leszámítanak (b) faktorálnak és (c) forfetíroznak.

Váltóleszámítás

A gazdasági alanyok egymás közti hitelezése nagyfokú biztonságot teremt a belföldi és a nemzetközi szállító-vevő kapcsolatokban egyaránt, mivel ezt egy olyan értékpapír, azaz a váltó testesíti meg, amelyet szigorú törvényes keretek védenek.

A váltók leszámításával az üzleti bankok hitelt nyújtanak ügyfeleiknek. A bankok számára ez egy kedvelt hitelnyújtási módozat, mert túlnyomó hányadában jövedelmező és viszonylag kis kockázattal járó ügylet. Ez természetesen csak abban az esetben igaz, ha a bankok a váltóbírálatnál (hitelbírálatnál) nagy gondossággal járnak el. Biztosnak kell lenniük abban, hogy a váltók kibocsátói és a forgatmányosok valóban fizetőképes gazdasági alanyok, továbbá azok az ügyletek, amelyeket közvetítenek reális adásvételen alapulnak. Ezen túlmenően a váltóknak meg kell felelniük a törvényes alaki kellékeknek és a valódiságnak.

Faktorálás

A faktorálás keretében a bankok vagy erre szakosított intézeteik megveszik ügyfelük rövidlejáratú követelését, és esedékességkor azt beszedik a fizetésre kötelezettől. A faktorálás lehet visszkereset nélküli, amikor a bank a szállítónak kifizetett összeget akkor sem követelheti vissza, ha a vevő végül is nem fizet, illetve visszkeresettel megállapodott, amikor az visszakövetelhető. Az üzleti bankok tehát részben vagy egészben a hitelezési kockázatot is átvállalják az eladóktól.

A bankok faktorálásért kamatot és jutalékot számolnak fel. A faktorálásnál az ügyfelek a benyújtás és a lejárat közötti időszakra jutó kamattal és jutalékkal csökkentett összeget kapják meg.

A faktorálásnál az ügyfél mentesül bizonyos – nyilvántartással és a követelés beszedésével kapcsolatos – adminisztrációtól és hitelkockázattól. Ugyankor azonnal hozzájut követeléséhez, igaz levonva belőle a bank által felszámított kamatot,

költséget és kockázati díjat. Ezért ez viszonylag drága finanszírozási forma, de meggyorsítja a pénzeszközök körforgását.

Forfetírozás

Míg a váltóleszámitás és a faktorálás a rövid lejáratú követelések megvásárlására, vagy meghitelezésére szolgál, addig a forfetírozás segítségével a bankok ügyfelei közép- és hosszú lejáratú, nagy összegű - belföldi és export-követeléseit vásárolják meg, a lejáratot jóval megelőzően. Ezeknek a műveleteknek a kockázata (politikai, árfolyam-, hitelezési stb.) lényegesen nagyobb, mint a rövid lejáratúaké, amely a kamat- és jutalékkondíciókban is megmutatkozik.

Forfetírozáskor a követelést a bank megvásárolja, így a szállító, exportőr a hitelben történt eladást készpénzes ügyletté alakítja át és felelőssége csak a termék minősége, átadása és a követelés szakszerű dokumentálása terén jelentkezik. A követelés megvásárlásakor a banknak ellenőriznie kell, hogy az adós megkapta-e az árut, vagyis az exportőr teljesítette-e szállítási kötelezettségét.

e.) Befektetések, értékpapírüzletek

A bankok üzletpolitikájának szerves részét képezik a különböző befektetések, mint forrásaik jövedelmező kihelyezésének egyik megjelenési formája. A bankok befektetéseinek túlnyomó hányada ügyfelek megtakarításainak ésszerű és jövedelmező kihelyezését jelenti. Ezért a befektetések rendszerint nemcsak jövedelmezőségi motivációkat fejeznek ki, hanem a tartós ügyfélkapcsolatok kialakítását is célozzák.

A bankok befektetéseinek jellege, iránya, illetve szempontjai különbözők lehetnek. Az egyik szempont a jövedelmezőség, amely célt általában értékpapírba, állampapírokba való befektetéssel érik el. Másik cél lehet az üzleti tevékenység szélesítése, a pénzügyi szolgáltatások bővítése. Ezért például befektetési, lízing, faktoring stb. cégbe fektethetnek be, vagy ilyen megvásárlásába, esetleg a biztosítási üzletág kiépítése, avagy más bankban érdekeltség megszerzése lehet az a mód, amellyel kiszélesítik a banki szolgáltatás kereteit.

Előfordul úgynevezett kényszerű befektetés is, amikor a bank valamely befagyott hitelkihelyezését – veszteség elkerülése, vagy csökkentése érdekében – befektetéssé, részvénnyé alakítja át az adott vállalatnál.

f.) Bankközi hitelkihelyezések

Az üzleti bankok nemcsak hitelt vesznek fel a bankközi pénzpiacról, hanem likviditási helyzetük függvényében - ott betétet is el-, illetve hitelt is kihelyeznek. A bankközi pénzpiac ugyanis a legalkalmasabb az igen rövid távú (napi) kihelyezésekre. A bankok jövedelmezősége szempontjából - nyilvánvalóan - nemcsak a likviditási hiány okoz veszteséget, hanem a bő likviditás is, hiszen feleslegesen köt le pénzeszközöket, nemhogy jövedelmet biztosítana, hanem költségnövekedéssel jár. Ez különösen akkor fordul elő, amikor a likviditási bőség készpénz formájában jelenik meg, azaz indokolatlanul magas készpénzkészlet alakul ki.

g.) A nemzetközi hitelkihelyezés

Amint a belföldi bankközi pénzpiacon, úgy a nemzetközi pénzpiacon is lehetőségük van a magyar bankoknak - nemcsak hitelfelvevőként, hanem – hitelnyújtóként, betét kihelyezőként is részt venniük.

A nemzetközi közvetlen bankhitelek nyújtásának kétféle változata terjedt el leginkább, az ún. technikai hitelek és a kettős deviza-adásvétel formájában lebonyolított hitelek.

Ami a technikai változatot illeti, az a hitelt nyújtók számára a felesleges lekötés elkerülését, a hitelt igénybe vevők részére pedig a likviditáshiány áthidalását teszi lehetővé.

A kettős deviza-adásvétel útján nyújtott hitelek tulajdonképpen határidős devizaügyletek, amelyek keretében az egyik bank meghatározott devizáért egy másik devizát vásárol, és egyúttal biztosítja magának azt a jogot, hogy meghatározott időn belül az üzletkötés időpontjában eladott devizát visszavásárolja. Az első adásvétel tulajdonképpen a hitelnyújtási, a második a törlesztési műveleteknek felel meg.

Főleg nemzetközi vonatkozásban terjedtek el a csoportos hitelnyújtás különböző formái.

Konzorciális hitelnyújtásról beszélünk, ha egy vagy két bank szervezésében több bank áll össze egy nagyszámú hitel kihelyezésére. *Szindikált* hitelről akkor

beszélünk, ha a pénzpiacon keresik meg a hitelnyújtásban érdekelt bankokat és azok lejegyzik azt a részt az egészből, amit vállalnak

4. A SEMLEGES ÉS AZ EGYÉB BANKMŰVELETEK

A semleges és az egyéb bankműveletek az ügyfelek számára nyújtott szolgáltatásokat ölelik fel, amelyek sok tekintetben minősítik is az üzleti bankokat és jelentős jövedelmet hoznak létre a felszámítható jutalékok és díjak által.

A semleges és az egyéb bankműveletek körébe tartozik:

- az ügyfelek pénzforgalmának a lebonyolítása
- a bankjegy-kereskedelem
- az ügyfélorientált bankári szolgáltatások nyújtása, úgymint
- a széfbérlet
- a letétőrzés és -kezelés
- a vagyonkezelés
- az adásvételi ügyletek, közvetítő tevékenység
- a bankügynöki tevékenység
- a bankári tanácsadás és bankszakértői szolgáltatás
- az egyéb szolgáltatások nyújtása (pénzváltás, a külföldi és a belföldi devizák és valuták közötti konverzió stb.)

a.) A pénzforgalom lebonyolítása

A semleges bankműveletek legfontosabb eleme a fizetési rendszer zavartalan működését kifejező *bel-* és *külföldi* pénzforgalom.

A pénzforgalom, más szóval fizetési forgalom a gazdasági élet szereplői között lebonyolított fizetések összessége, olyan pénzáramlás, amely követi és ezáltal kifejezi a főbb gazdasági folyamatokat. A pénzforgalom mérete, a terhelések és jóváírások, vagyis a fizetési forgalom két végpontja közötti pénzáramlás fontos információforrás a pénzügyi folyamatok elemzéséhez.

A pénzforgalom lebonyolításának feltételeit, lehetséges formáját és módját – mint a Magyar Nemzeti Bank feladatainál láttuk – a jegybank szabályozza.

A pénzáramlások három nagy területet foglalnak egységbe, úgymint

- a bankszámlapénz-,
- a készpénz-, továbbá
- a készpénzkímélő és helyettesítő

forgalmat.

A bankszámlapénz-forgalom

A belföldi jogi személyek, jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok, egyéni vállalkozók pénzeszközeit, ha jogszabály kivételt nem tesz, kötelesek, és készpénzben teljesíthető fizetések céljára szolgáló pénzeszközök kivételével, bankszámlán tartani, pénzforgalmukat bankszámlán lebonyolítani, s ennek érdekében bankszámlaszerződést kötni. Ugyancsak bankszámlát kell vezetniük a gazdasági tevékenységükkel kapcsolatos pénzeszközök tekintetében az általános forgalmi adó fizetésére kötelezett magánszemélyek és az egyéni vállalkozóknak is.

Bankszámla vezetésével bármely erre jogosult pénzüintézetet megbízhat a bankszámla vezetésére kötelezett.

A pénzüintézetek pénzforgalmi bankszámlát az üzletszabályzatukban meghatározott feltételek szerint nyithatnak. A vállalkozók és a pénzüintézetek között a kapcsolat a bankszámlaszerződés megkötésével jön létre. A bankszámla megnyitásával egyidejűleg a pénzüintézet közli az ügyfelet azonosító pénzforgalmi jelzőszámot. A bankszámlaszerződéssel a pénzüintézet vállalja, hogy a vele szerződő számlatulajdonos rendelkezésére álló pénzeszközöket kezeli és nyilvántartja, és azok terhére benyújtott, szabályszerűen kiállított pénzforgalmi megbízásokat teljesíti, a bankszámla javára és terhére írt összegekről, valamint a számla egyenlegéről értesítést küld.

A bankszámlapénz-forgalomban a pénztartozások kiegyenlítésének négy lehetséges módja van

- az átutalás
- a beszedési megbízás
- a keresztezett (vagy elszámolási) csekk, valamint

- az akkreditív (túlnyomóan a nemzetközi fizetési forgalomban) meghitelezés

Átutalás

A bankszámlák közötti elszámolás legelterjedtebb módja az átutalás. Ebben a számlatulajdonos (kötelezett) megbízza bankját, hogy bankszámlája terhére meghatározott összeget utaljon át a kedvezményezett (jogosult) bankszámlájának a javára.

Az átutalás alkalmazásakor tehát mindenkor a kötelezett kezdeményezi tartozásainak kiegyenlítését.

Beszedési megbízás

A beszedési megbízás, közismert szóval inkasszó, az a fizetési forma, amellyel a jogosult (szállító stb.) kezdeményezheti a fizetés teljesítését. A beszedési megbízással a kedvezményezett megbízza a számlavezető bankját, hogy számlája javára (és a kötelezett számlája terhére) követelését szedje be és írja jóvá.

A beszedési megbízásnak kétféle változata ismert:

- a határidős és
- az azonnali (prompt) inkasszó.

A *határidős inkasszónál* a fizetés csak bizonyos idő (kifogásolási idő) eltelte után követi a megbízás benyújtását, mivel a fizetőnek – a megállapodásuknak megfelelően – meg kell győződnie a szállított áru mennyiségéről és minőségéről. Kifogásai megtételére általában nyolc munkanap áll rendelkezésre.

A *prompt inkasszó* azonnali fizetésre ad lehetőséget.

Keresztezett (vagy elszámolási) csekk

A csekknek fokozatosan kialakult a kizárólag a bankszámlák közötti forgalom lebonyolítására szolgáló változata: a keresztezett (vagy elszámolási) csekk. Az üzleti bankok a csekk összegét nem készpénzben fizetik ki a bemutatónak, hanem számláján írják jóvá.

Akkreditív (okmányos meghitelezés)

Az akkreditív egyfajta *fizetési ígéret*, biztosíték a szállító számára a vevő bankjától, hogy meghatározott feltételek teljesítése esetén követelését, a vevő megbízása alapján kifizeti.

Ez a fizetési mód különösen akkor kap jelentőséget, ha a vevő és az eladó nagy távolságban van egymástól, s emiatt, valamint a jelentős értékek és a vevő fizetőképessége ismeretének hiánya miatt sok a kockázati tényező.

Az akkreditív nyitás és fizetés menete:

A vevő – a szállító feltételének megfelelően – megbízást ad a bankjának, hogy számlájáról vagy a bank hiteléből különítse el a várható számla összegét, vagyis nyissa meg az akkreditívet, és erről értesítse a szállítót, vagy annak bankját. Ez egyben fizetési ígéret arra, hogy amennyiben a szállító teljesíti a kötelezettségét és azt, megfelelő okmányokkal igazolja, a bank a vevő helyett fizet.

A fizetések nagyobb biztonsága érdekében az akkreditív alkalmazására egységes nemzetközi szabályok érvényesek, amelyek az abban részt vevő felekre kötelezőek.

A készpénzforgalom

A készpénzt (bankjegyet és érmét a jegybank bocsátja ki, illetve hozza forgalomba a hitelintézetek útján. Így általában a szükségleteknek, a pénzforgalom által igényelt mennyiségnek megfelelő bankjegy kerül forgalomba.

A készpénzforgalom, a különböző készpénzkímélő- és helyettesítő eszközök használatának erőteljes elterjedése miatt a pénzforgalmon belül – arányában – visszaszorul. Jelentősége azonban a kiskereskedelemben, a szolgáltatások terén és a lakosság egymás közötti forgalmában számottevő.

A készpénzkímélő és helyettesítő forgalom

„A pénzforgalom - jelentőségében egyre növekvő - részét képezi a készpénzkímélő és-helyettesítő fizetési módok bevezetése és alkalmazása. A készpénz kímélésének vagy helyettesítésének az tekinthető, ha a készpénz a ki- vagy a befizetés során csak az egyik oldalon jelenik meg valós, fizikai formájában, a másik oldalon már egy ettől eltérő, készpénz nélküli fizetési módozatról (terhelésről vagy jóváírásról) van szó. Ezért nagyon fontos megkülönböztetni egymástól a bankszámlapénz- és a készpénzkímélő forgalmat, mert ugyan a bankszámlapénz is készpénz nélküli, azaz láthatatlan, de mindkét oldalán, azaz a terheléseknél és a

jóváírásoknál is az. Ezzel szemben, a készpénzkímélő és helyettesítő módozatok alkalmazását mindig megelőzi vagy követi a készpénzmozgás, azaz egyik lábával a készpénz, a másikkal a bankszámlapénz talaján áll.” * (lj. * Huszti Ernő: Banktan)

Ez a közkeletű meghatározás annyiban kiigazításra szorul, hogy a készpénzhelyettesítő eszközök között számontartott hitelkártyák és betéti típusú bankkártyák – mint látni fogjuk – széles körben felhasználhatók oly módon fizetésre, hogy a forgalom egyik oldalán sem játszik szerepet készpénz, tehát *készpénz nélküli* forgalmat bonyolítanak le a vevő és az eladó számlája között.

A csekk

A mai modern értelemben vett készpénzhelyettesítők közül elsőként a csekk terjedt el. A csekk az üzleti életben, továbbá a lakossági, valamint az idegenforgalomban egyaránt jelentős szerepet kapott. Az alapvető különbséget az jelenti, hogy az üzleti életbe inkább csak a számlán való jóváírásra jogosító keresztezett (elszámolási) csekkek terjedtek el, míg a lakossági csekkek elsősorban a készpénzfelvétel lehetőségét biztosítják, a nemzetközi fizetési forgalomban használatosak, pedig valamennyi csekkfunkciót betöltik.

A csekknek a nemzetközi fizetési forgalomban való alkalmazására kialakult sajátos változatait (a) a külföldre és külföldről szinte kizárólag a bankok rendeletére szóló, valamint (b) az utazási csekkek képviselik.

Az utazási csekkek alkalmazását az a tény tette szükségsszerűvé, hogy még a teljes konvertibilitású valutával rendelkező országok jegybankjai is meghatározták a kivihető készpénzmennyiség felső határát. A fix összegről szóló, előrenyomtatott csekkek a nemzetközi utasforgalomban a készpénz szerepét töltik be. Az utazási csekkek alkalmazásának további gyakorlati előnyét a nagyobb biztonság jelenti.

A csekk tehát a passzív bankműveletekhez kapcsolódó konstrukció, azaz csak a banknál számlával, elsősorban csekkszámlával rendelkező ügyfél kaphat csekket.

A garantált vagy bankári csekk kibocsátása a csekkforgalom további egyszerűsítését és könnyítését célozta, mivel bizonyos összeghatárig a csekket kibocsátó bank akkor is teljesíti a kifizetést, vagy a jóváírást, ha a csekkszámlán erre nincs kellő fedezet.

A bankkártyák

A csekkforgalom mellett párhuzamosan kifejlődtek a modernebb és automatizált készpénzkímélő és helyettesítő módozatok, azaz a bank- ezen belül a hitel- és betétkártya rendszerek.

A különböző kártyarendszerek ugyancsak gyorsan elterjedtek, sokat segítettek - és segítenek - a fizetések egyszerűsítésében. Ez a rendszer valóban megkönnyíti a fizetési forgalmat, viszont költséges számítástechnikát és szerteágazó kiszolgáló, ún. terminálrendszert igényel, ami azonban később, a forgalmi költségek lényeges csökkenésével térül meg. A hitel- és betétkártyák általánossá váltak a belföldi és a nemzetközi forgalomban egyaránt.

Az üzleti bankok - és a nagy kibocsátó rendszerek nemzetközi szabványoknak megfelelő kártyákat hozhatnak forgalomba.

Mivel a kártyát elektronikus funkciókkal is kombinálják, a kártyát mágnescsíkkal látják el az ISO szabványai szerint, amelyek a mágnescsík, valamint a sávok elhelyezésére vonatkoznak.

A kártyán a legszükségesebb információk:

- a kibocsátó bank neve,
- számlatulajdonos neve,
- számlaszám,
- a kártya érvényességének ideje,
- a számlatulajdonos aláírása,
- a kártyaszám

A kártyák jellegüket illetően, lehetnek

- betéti típusúak (Debit Card), amelyek a kártyaszámlán lévő fedezet erejéig használhatók fel,
- hitelkártyák (Credit Card), azaz a kártyabirtokos hitel igénybevételével jut a kártyához, és azt a hitelkeret mértékéig használhatja fel, a hitelkeret azonban rulírozó is lehet, tehát rendszeresen feltölthető a kártyaszerződésben meghatározott mértékig,
- vegyes típusúak (Mixed Card), amikor ugyan alapjában az elkülönített kártyaszámlán lévő fedezet határozza meg a felhasználás mértékét, de bizonyos arányú túlköltekezésre (overdraft) is mód van, ezt azonban a

kártyakibocsátó már - a piaci kondícióknak megfelelő kamatozású - hitelként kezeli.

A kártyák lényeges funkciói:

- a készpénz felvételi,
- fizetési,
- hitel és
- járulékos szolgáltatási

funkciók.

A *készpénzfelvétel* pénzkiadó automatákból (ATM) történik, amelyek ma már nagy sűrűséggel és általában éjjel-nappal állnak a készpénzt igénylők rendelkezésére.

A *fizetési funkció*ról akkor beszélünk, amikor a kereskedő vagy szolgáltató a kártyát elfogadja számla kiegyenlítésére, mert rendelkezik olyan (POS) terminállal, amely alkalmas a fizetés lebonyolítására.

A *hitelfunkció* keretében a hitelkártya kibocsátója garantálja a kártyát fizetésül elfogadónak, hogy a számla ellenértékét a hitelkeret erejéig kifizeti. A hitel igénybevétele – bankonként eltérő ideig – 30-45 napig kamatmentes, tehát vonzó fizetési mód.

A bankok közötti versenynek köszönhetően a kártya használatához különböző jellegű *járlékos szolgáltatást* is kapcsolnak. Ilyen lehet például egy biztosítási csomag, vagy bizonyos előnyök szállodafoglalásnál, repülőtereken stb.

b.) Elektronikus fizetések

A bankok sokáig nem tartoztak a fejlett technológiát alkalmazó ágazatok közé. Egyes közgazdászok szerint a huszadik században alig változott a "banküzem technológiája". Ezt a megállapítást cáfolja most az a tény, hogy az elektronikus adatfeldolgozás betört a bankok területére is. Egyesek már készpénz nélküli társadalomról beszélnek.

A csekkel történő fizetés több fejlett országban is jelentős mértékben növekedett, nem csupán a fizetések értékösszege, hanem darabszáma is. Ezt kezdetben kézzel, majd gépi úton, illetve elektronikus számítógépekkel dolgozták fel.

Az Egyesült Államokban, ahol naponta több millió darab csekket kellett feldolgozni, eljutottak ahhoz a következtetéshez, hogy a fizetési forgalom racionális le bonyolításának egyetlen módja az elektronikus fizetési és átutalási forgalom, s a csekket igyekeznek minél jobban visszaszorítani.

Az elektronikus fizetéseknek a következő formáit használják.

Elektronikus számla-jóváírási rendszer

Az Egyesült Államokban 1972-ben kezdték meg működésüket az első automatizált kliringházak, amelyeket az idők során több is követett. Ezek megbízóiktól a fizetési megbízásokat mágnesszalagon kapják meg. Az automatizált kliringházak lehetővé tették az elektronikus számlajóváírások (EFT credits) vagy másképpen fogalmazva, az előzetes felhatalmazás alapján történő számlajóváírások végrehajtását.

A fizetés módja a következő: a munkáltató, nyugdíjintézet vagy más fizető mágnesszalagon közli a bankkal a fizetés adatait, a munkabér vagy egyéb fizetés összegét, a kedvezményezett megnevezését, bankját, számlája számát. Ezek után a bank megterheli a fizető számláját, majd az összeg, on-line, közvetlen vonalon megjelenik a kedvezményezett bankjánál, ahol jóváírják számára a fizetést.

E jóváírási rendszer az USA-ban eleinte az állami szervek bérkifizéseinél ért el nagy népszerűséget, mivel egyre nőtt az állami szervek által eszközölt kifizetések darabszáma. Ma már Magyarországon is széles körben működő rendszer.

Elektronikus számlaterhelési rendszer

Az elektronikus számlaterhelési rendszer (EFT debit systems), vagy másképpen az előzetesen jóváhagyott számlaterhelési rendszer, azt jelenti, hogy a magánügyletek rendszeres fizetési kötelezettségeit számlájuk terhére a bankok közvetlenül teljesítik. Ezek a kötelezettségek közüzemi, biztosítási díjak, házvásárlási, illetve személyi hitelek törlesztő részletei, szolgáltatási díjak stb. lehetnek.

Az elektronikus terhelési rendszer előnye, hogy kényelmes, kiküszöböli a csekkel kapcsolatos költségeket, továbbá azt, hogy a fizető nem veszíti el ellenőrzési lehetőség kötelezettsége felett, bizonyos esetekben akár le is tilthatja a fizetést. A kedvezményezett számára előnyt jelent, hogy e rendszer megtakarítja számára a csekkel, postával stb. kapcsolatos költségeket.

Magyarországon elsőként az OTP által bevezetett átutalási betétszámlarendszer, illetve ehhez kapcsolt szolgáltatások alkalmasak a teljes elektronizálásra, de ma már más pénzügyintézetek is végzik ezt a fajta szolgáltatást.

A bankközi elektronikus elszámolások szervezetei

A bankok létrehozták az egymás közötti elszámolás elektronikus szervezeteit. Az egyik legismertebb a CHIPS (Clearing House Interbank Payments System), amelyet 1970-ben New Yorkban alapítottak a klíringházrendszer tagbankjai, az egymás közötti elszámolások lebonyolítására. A későbbiekben a CHIPS a nemzetközi pénzügyi rendszer lényeges elemévé vált. Az ilyen rendszer a bankok közötti napi pénzforgalom gyors lebonyolítását szolgálja.

A nemzetközi fizetések megkönnyítését szolgálja az észak-amerikai és európai bankok által 1977-ben alapított SWIFT Társaság (Society of Worldwide Interbank Financial Telecommunications), amelynek elsődleges feladata a nemzetközi telekommunikációs kapcsolat megteremtésével és az üzenetek továbbításával a fizetések gyors lebonyolítása.

A bankközi klíring és elszámolás Magyarországon

Mint azt a II. fejezetben tárgyaltuk, a pénzforgalom fenntartásáért, szabályozásáért az országos fizetési és elszámolási rendszer működéséért a Magyar Nemzeti Bank felelős. Csak olyan hitelintézet kaphat működési engedélyt, amely képes kapcsolódni a bankközi pénzforgalmi elszámolási rendszerhez. Ez teszi lehetővé a fizetési megbízások azonnali (VIBER) vagy másnapi teljesítését, és a bankok között keletkező tartozások és követelések elszámolását, kiegyenlítését.

A pénzforgalmi megbízások banki és bankközi feldolgozásának néhány fontos technikai, alaki és tartalmi feltétele van. A pénzforgalmi jelzőszám azonosítja a számlatulajdonos, a számlavezető bank és a harmadik személyek számlával kapcsolatos bármely aktusát.

A GIRO Elszámolásforgalmi Központ Rt. bankközi tranzakció feldolgozása is ezen jelzőszámrendszeren alapul.

A giroelszámolás fogalma alapvetően a bankok között kölcsönösen fennálló számtalan követelés és tartozás összesítését és elszámolását jelenti, amelynek eredményeként valamennyi bank nettó tartozik/követel egyenlege megállapítható. A következő táblázat szemléletesen mutatja a klíring folyamatát.

	A bank	B bank	C bank	Összesen
			Tartozik	
A banknak		100	300	
B banknak			900	
C banknak	300	500		
Összesen	500	600	1200	2300

	A bank	B bank	C bank	Összesen
			Követel	
A banktól		200	300	
B banktól	100		500	
C banktól	300	900		
Összesen	400	1100	800	2300
Egyenleg	100	500	-400	0

Az elszámolás végeredménye szükségszerűen mindig nulla, hiszen a követelés mindig tartozást keletkeztet, a tartozás pedig követeléssel párosul. Az elszámolás azt jelenti, hogy a klíring során megállapított nettó banki tartozások és követelések kiegyenlítést nyernek, azaz a kereskedelmi bankok jegybanknál vezetett számláin a tartozásokat vagy követeléseket terhelik, vagy jóváírják.

c.) A bankjegy-kereskedelem

A bankjegy-kereskedelem alatt más országok valutáival történő, bel- és külföldi bankok közötti adásvételi üzemeket értjük. Általában országos fiókhálózattal rendelkező bankok foglalkoznak üzletszerűen valutakereskedelemmel, ezáltal biztosítják ügyfeleik valutaigényének kielégítését, s egyben üzleti spekulációs tevékenységet is folytatnak.

d.) Bankári szolgáltatások nyújtása

Bankári szolgáltatásoknak nevezik az üzleti bankok azon tevékenységét, amelyek az ügyfelek kulturáltabb kiszolgálását, biztonságának növelését, döntéseik elősegítését és kellő információkkal történő ellátásukat segítik elő.

Széfbérlet

A bankok legrégebbi szolgáltatásainak egyike ügyfelek értékeinek biztonságos megőrzése. A rekeszekben elhelyezett érték biztonságáért a bankok teljes felelősséget vállalnak. A biztonság érdekében a páncélrekeszek két kulccsal nyithatók, amelyek egyike az ügyfélnél van, a másikat a bank őrzi.

Letétek őrzése és kezelése

Az üzleti bankok iránti bizalom olyan értékek letétbe helyezésében is megnyilvánul, amelyek (1) méreteiket illetően páncélrekeszekben (széfkben) nem helyezhetők el vagy speciális őrzést nem igényelnek, továbbá (2) hatósági előírások, bírói döntések, bűncselekményekből származó tárgyak és értékek esetében, illetve őrzésük azok gyanúja miatt válik szükségessé.

Az első csoportban szereplő letétek természetesen az ügyfelek tulajdonát képezik, az üzleti bankok csak azok megőrzésére vállalkoznak, igény esetén rendszerint ugyanabban a fizikai formában - vissza is szolgáltatják az ügyfélnek.

A második csoportba az ún. hatósági letétek tartoznak, amelyek őrzését rendszerint a jegybankok vagy erre felhatalmazott bankok látják el. Ilyenek a bűnügyi, gyámügyi, hagyatéki, adóügyi, vagyonelkobzási, zárolt stb. letétek, illetve a letétbe helyezett értékes talált tárgyak, a gyanú tisztázásáig vagy bizonyításáig, a tulajdon igazolásáig, illetve a jogosultság valódiságának megállapításáig.

Az üzleti bankok ügyfelek megbízása alapján elvállalják *vagyon kezelését* vagy végrendelet végrehajtását. Ez a fajta, vagyis a személyes vagyonkezelés elsősorban kiegészítő, jutalékos tevékenység, amelytől a bankok az ügyfelek megtartását, esetleg tartós kapcsolatok kialakulását remélik.

Az üzleti bankok számára jövedelmezőbb az ún. *testületi vagyonkezelés*, amelynek során jogi személyek, nyugdíjalapok, stb. bízzák meg a bankot követeléseik beszedésével, kötelezettségeik teljesítésével, esetleg a napi ügyek intézésével.

Adásvételi ügyletek, közvetítő tevékenység

A bankok - ügyfelek megbízásából - különféle adásvételi ügyleteket bonyolítanak le, gazdasági és pénzügyi kapcsolatok kialakításában közvetítő szerepet töltenek be. Ebben különösen külföldi hálózatai és kirendeltségei nyújthatnak jelentős segítséget.

Bankügynöki tevékenység

A bankügynöki tevékenység fő területe az ügyfelek megbízásából végrehajtott értékpapír-vásárlás és eladás.

A bankügynöki tevékenység egyik gyakori módja, amikor a bankok forgalmazzák - hálózatukon keresztül - az ügyfelek által kibocsátott kötvényeket, esetleg más típusú értékpapírokat.

Bankári tanácsadás és bankszakértői szolgáltatás

Az üzleti bankok ügyfelei mindinkább igénylik a bankári tanácsadás legkülönbözőbb formáit, nemcsak az aktuális üzletekre, hanem a stratégiára, az üzletpolitikára és a marketingtevékenységre vonatkozólag is.

Egyre több igény jelentkezik az ügyfelek részéről a vállalkozás portfóliójának alakítása, az értékpapírokkal kapcsolatos szakértés, az értékpapírpiacot befolyásoló gazdasági jelenségek, továbbá a partnerkeresésben való segítségnyújtás, valamint a versenytárgyalások szakszerű lebonyolítása terén.

Kérdések

Mutassa be az üzleti bankok mérlegét és a mérleg fő összefüggéseit!

Melyek a bank passzív műveletei és milyen célt szolgálnak?

Sorolja fel a banki forrásképzés lehetőségeit!

A betéteknek milyen fajtái vannak, melyek ezek jellemzői?

Mikor veszi igénybe az üzleti bank a refinanszírozási hitelt, a bankközi hitelt, és egyéb hitelfajtákat? Ismertesse a hitelfelvételek lényegét!

Milyen módon tudja a bank tőkét emelni?

Mi az aktív bankműveletek lényege és milyen főbb módzatai vannak?

Mi a hitel és milyen szempontok szerint csoportosítható?

Pénzügyi lízing fogalma és felhasználásának területe.

Mi a váltó, mi a különbség faktorálás és forfetírozás között?

Milyen bankműveletek tartoznak a semleges és egyéb bankműveletek körébe?

Melyek a fizetések lebonyolításának módjai, valamint ezek jellemzői?

Melyek a készpénzkímélő és helyettesítő fizetési módok és ezek jellemzői?
Melyek a bankári szolgáltatások és mi ezek lényege?
Az elektronikus fizetések milyen formáit és milyen elszámolási szervezeteket ismer?

Irodalom

Bódy László: Banküzemtan
Fehérvári Erzsébet: Bankmarketing
Fogarás István: Banküzemtan
Gellért Andor: Banküzletek
Husztai Ernő: Banktan
MNB füzetek, Műhelytanulmányok

VII. BIZTOSÍTÁSGAZDASÁGTAN

1. A BIZTOSÍTÁS MINT KOCKÁZATKEZELÉS

1.1. A kockázat fogalma

A kockázat fogalmának több, különböző tartalommal bíró meghatározása használatos a szaknyelvben és a köznyelvben egyaránt. Kiindulópontjuk azonban közös, amennyiben a kockázatot a gazdasági alanyok döntéseit, cselekedeteit, magatartását kísérő információhiányra vezetik vissza.

A kockázat gazdasági kategória. Tágabb értelemben azt az eshetőséget jelöli, hogy tevékenységünk tervezett és tényleges eredménye eltérhet egymástól. Ez a meghatározás nem szűkíti le a kockázatot a kedvezőtlen eltérés (veszteség) esélyére, hanem a kedvező eltérés (nyereség) esélyét is magában foglalja - a gazdasági alany kockázati helyzetét valójában ez a teljes (tágabb) értelmezés tükrözi vissza. A gyakorlatban ugyanakkor egy ennél szűkebb tartalmú megfogalmazás honosodott meg: a kockázat a várttól eltérő, kedvezőtlen eredmény (veszteség) esélyére korlátozódik.

1.2. A kockázatkezelés fogalma

Kockázatkezelésen a kockázatok viselőinek a kockázatokkal kapcsolatos magatartását értjük.

A kockázatkezelés tudatosan végigvitt, átgondolt menete magában foglalja

- a kockázati helyzet elemzését,
- a kockázat kezelésére, csökkentésére irányuló döntés meghozatalát,
- a megfelelő módszer kiválasztását, és
- a döntés gyakorlati megvalósítását.

Ez utóbbi a lehetőségek közötti választást jelenti a kockázatok piacán, vagyis azt, hogy a vagyon- és a jövedelembiztonság mely forma (vagy formák együttes) alkalmazásával teremthető meg. A választás meghatározó szempontja a kockázat

viselője részéről a gazdálkodás (életvitel) biztonságának költsége. Ez a döntési folyamat ugyanakkor nem mindig ilyen mértékben tudatos, részletes, s a lépések sorrendje is változhat. Gondoljunk csak arra, hogy éppen a biztosítás esetében - pl., egyéni életbiztosítás kötésére irányuló beszélgetés során - az ügynök érvelése kelti fel az ügyfél érdeklődését és irányítja figyelmét a saját kockázati helyzetére. Nyilvánvaló, hogy a kockázatok kezelésének tudatossága, szempontjai, az egyes fázisok súlyozása a kockázatviselők különböző csoportjainál más és más.

A döntés során különböző lehetőségek adóttak:

- a kockázatok tudatos vagy spontán vállalása, mint az egyik szélsőség; azzal, hogy a tudatos kockázatvállalás párosulhat saját pénzeszközök egyidejű tartalékolásával,
- a kockázatok teljes „kiiktatása” a kockázathordozó tevékenység mellőzésével, mint a másik szélsőség,
- prevenció, vagyis a kár megelőzésére, a kockázat megszüntetésére (mérséklésére) irányuló magatartás, mely magában foglalja az előidéző tényezők (okok) és a veszélyeztetett érdek (emberek egészsége, vagyontárgyai, környezete stb.) szférájába történő beavatkozást,
- a kockázat szerződéssel történő áthárítása; ennek egyik formája a biztosítóra mint intézményes kockázatviselőre történő kockázatáthárítás a biztosítási szerződés értelmében,
- a megelőzéssel rokon koncepcióra épül a kárenyhítés, amely egy megkezdődött károsodási folyamat lassítását vagy megállítását, ezáltal a veszteség mérséklését jelenti (pl. mentés, oltás, orvosi rehabilitáció).

A felsorolt - végső soron egyazon cél érdekében alkalmazott - módszerek jellege, részben közvetlen hatása (és nem csupán a két szélsőséges lehetőség) jelentős különbségeket tükröz. A *prevenció* jelentőségét elsősorban az adja, hogy emberéletet, egészséget, anyagi javakat ment meg, hatása túlnő a közvetlenül érintett személy, család, gazdaság keretein. A megelőzést olyan jogszabályok, szabványok, normák írják elő, melyek magukban foglalnak lényeges biztonsági szempontokat. Ismeretesek ilyen jellegű ajánlások is (pl. egészségügy terén egyes szűrővizsgálatok, szállítmányozásnál a csomagolás). Hasonlóképpen jelentős szerepe lehet a szankcióknak is.

A *kompenzációra* épülő megoldások, így a biztosítás szerepét az emeli ki hogy a megelőzés lehetőségei végesek. A kockázatáthárítás különböző, döntően pénzübeni formái elsősorban üzemgazdasági megoldásaikban és intézményi háttérükben különböznek egymástól (pl. a társadalombiztosítás és a magánbiztosítás intézményei, módszerei).

Elméletileg a kockázatok valamennyi típusához a kockázatkezelés valamennyi módszere kapcsolódhat. A gyakorlatban az egyes kockázattípusokhoz kapcsolódó módszerek kiegészíthetik, esetleg kiválthatják, vagy éppen feltételezhetik egymást. Erre jó példa lehet, ha eredményes kármegelőzéssel a kockázat csökken és így a biztosítási fedezet is mérsékelhető, Ennek ellenkezőjére példa az, ha a kockázati helyzet romlása (pl. a gépjárműlopás) a különböző riasztóberendezések alkalmazásának biztosítási szerződéskötési feltételként történő előírását vonja maga után.

Az állam nemcsak a kockázatviselés, hanem (mint kockázatviselő) a kockázatkezelés arányait is befolyásolja: él a kármegelőzés által elérhető kockázatcsökkentés és különböző kompenzációk lehetőségével, de pl. közvetlenül nem vagy csak korlátozottan alkalmazza a biztosítás intézményét. Magatartása közvetlenül kihat a biztosítási kockázatvállalás lehetőségeire (pl. a nyugdíj- és az egészségbiztosításban, vagy a kiugróan nagy veszélyt hordozó elemi károknál, mint a földrengés, árvíz stb.).

2. A BIZTOSÍTÁS FUNKCIÓJA

Minden biztosítás (a kockázat valamelyik fajtájához, valamilyen mértékéhez kapcsolódva), mint a kockázat kezelésének egyik megoldása funkcionál. Ezért is indokolt, hogy (a biztosítás fogalmának, módszereinek részletes tárgyalását megelőzően) a kockázatok-kockázatviselés-kockázatkezelés témakörrel való szoros kapcsolata miatt érintőlegesen foglalkozzunk a biztosítás lényegével.

A következőkben nem a biztosítás fogalmát, hanem csupán céljának és módszerének azon lényegi vonásait határozzuk meg, amelyek a biztosítás valamennyi formája és módszere, illetve különféle intézményi megoldásai esetében helytállóak.

A biztosítási tevékenység lényege az, hogy az egyedileg bizonytalan kockázatok és azok pénzügyi kihatása – a kockázatkiegyenlítődésk alapján – összességében becsülhető, így pénzfedezetük mértéke is kiszámítható.

A biztosítás

- egyrészt valamely speciális (pénzbeni, veszélyhelyzetből keletkező, jövőbeni és bizonytalan) pénzszükséglet fedezése,
- másrészt (a hasonlóan veszélyeztetettek között megvalósuló) a kockázatok kiegyenlítődéskére épülő, a kölcsönösségen alapuló módszer.

A biztosítási törvény (Bit) a veszélyközösség fogalmát úgy határozza meg, hogy az „azonos vagy hasonló kockázatnak kitett személyek csoportja”.

A biztosítási ügylet tárgya egy láthatatlan, absztrakt haszonnal bíró áru, a *biztosítási védelem*. A biztosító alaptevékenysége ennek a nem anyagi szolgáltatásnak az értékesítése. A biztosító a kockázatvállalás ellenértékeként matematikai-statisztikai számításokon alapuló díjat kér, a díjfizetés ellenében kötelezettséget vállal arra, hogy a feltételekben foglalt esemény bekövetkezésekor teljesít. A szerződő (biztosított) díjfizetés ellenében biztosítási védelmet vásárol, egyidejűleg az őt fenyegető kockázatot a biztosítóra hárítja. Ez a kockázatáthárítás részben vagy egészben mentesíti őt a váratlan bevételkiesés vagy nem tervezett ráfordítás zavaraitól; tevékenységébe, életvitelébe fix összegű ráfordítás ellenében tervszerűséget visz. Esetében tehát a biztosítás egy kockázatkezelési döntés eredménye.

3. A BIZTOSÍTÁSI MÓDSZEREK ALAPFORMÁI

A biztosítási módszerek alapformáit - részben az intézményi háttérre is utalva- több szempont szerint csoportosíthatjuk, így megkülönböztethető

- a kölcsönös és kereskedelmi (díj) biztosítás módszere,
- a kár- és a kockázatfelosztás módszere.

a) *A kölcsönösségen alapuló biztosítás* klasszikus formája esetében a veszélyeztetettek kezdeményezik a veszélyközösség, vagyis a biztosítási intézmény létrehozását, melynek őik maguk egyben tagjai is lesznek. Ez az egybeesés természetesen meg határozza érdekviszonyaikat (kockázatviselői pozíciójukat) is.

A *kereskedelmi* (díj) biztosítás részben ettől eltérő célokat és módszert követ, az egymástól elkülönülő biztosító és biztosított kapcsolatát értelemszerűen más érdekviszonyok jellemzik.

b) A *kárfelosztási (felosztó- kirovó) rendszer* keretében a biztosítási időszakban ténylegesen felmerülő kár összege kerül felosztásra a közösség tagjai között. Hagyományos formájában a kár összegét csak annak bekövetkezése után az időszak végén, gyűjtik össze. formájában előre beszedik. Mindkét megoldás közös vonása, hogy a kockázatarányosság követelményét figyelmen kívül hagyja, a veszélyközösség a közös teherviselés talaján áll, a díjak gyakran változhatnak, a tartalékképzés nem követelmény. A kockázat és a kárviselők köre azonos, annak a körülménynek, hogy a járulék előzetesen vagy utólag kerül-e befizetésre, nincs meghatározó szerepe.

A *kockázatfelosztás* rendszerének kialakulását a valószínűségszámítás törvényszerűségeinek felismerése tette lehetővé. Alkalmazásával mód nyílt a tényleges múltbeli káralakulás alapulvételével a jövőben várható károk bekövetkezésének valószínűsítésére. Ez már a mai értelemben vett biztosítás, amelynél a biztosító a valószínűségszámítás segítségével határozza meg a fizetendő díjat.

A kockázatfelosztás egyik formája - a *tőkefedezeti rendszer* - a *nyugdíjbiztosítás* kárterjedelem számításának módszere, átmenet a felosztó-kirovó és a várományfedezeti rendszer között. Itt a veszélyközösség által felhalmozott pénz annyi, amennyi a nyugdíjba vonulók nyugdíjához, vagyis a már eddig bekövetkezett nyugdíjazások miatt fennálló kötelezettségek fedezéséhez szükséges (az éppen nyugdíjba vonuló tag nyugdíja úgy biztosítható, hogy a részére folyósítandó nyugdíjjáradék fedezéséhez elégséges mértékű tőkét kap).

A *várományfedezeti rendszer* lényege, hogy a biztosított által aktív korában felhalmozott (egy elkülönített betétszámlán kamatozó) pénz képezi a járadék folyósításához szükséges tőkét.

Az említett módszerek egyben a történeti fejlődés sorrendjét is jelentik, emellett több országban - így nálunk is - az aktuális jogi szabályozás a biztosítás fogalmának rögzítésével meghatározza az intézmények különböző formái által alkalmazható módszereket is.

Az Európai Unió szabályaihoz hasonlóan a biztosítóintézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló 1995. évi XCVI. törvény (a továbbiakban: Bit.) csak a

kockázatfelosztást ismeri el a hatálya alá tartozó biztosítók bármely jogi formája által alkalmazható módszerként. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a kölcsönösség talaján álló és a kereskedelmi biztosítók tevékenységének módszertani bázisa közel azonos. *A különbség* alapvetően a *társadalombiztosítás* és az *életbiztosítás*, különösen pedig a *nyugdíjbiztosítás rendszerében nyilvánul meg*.

Magyarországon a nyugdíjbiztosítás a hatályos jogi szabályozás értelmében 1997. szeptember 2-től vegyes rendszerűvé vált azáltal, hogy a *felosztó-kirovó és a várományfedezeti rendszer kombinációja* valósul meg. Az állam a szolgálati idő alatt fizetett járulék alapján a nyugellátás kifizetését továbbra is a felosztó kirovó rendszer alapján valósítja meg, aki azonban a szolgálati idejének egy részében magán nyugdíjrendszer keretében is fizet tagdíjat, annak számára a nyugdíj egy része várományfedezeti rendszerben kerül kiszámításra. Az utóbbi forma intézményi letéteményesei a nyugdíjpénztárak.

4. A BIZTOSÍTÁS GAZDASÁGI SZEREPE

A biztosítás lényege a kockázatnak díj ellenében a biztosítóra való áthárítása, mely az egyedileg bizonytalan, összességében becsülhető pénzszükséglet fedezését a kockázatok kiegyenlítődére építve valósítja meg. Jelentőségét az adja, hogy általa a gazdasági élet szereplőinek kockázatai megszüntethetők illetőleg mérsékelhetők, a vállalatok, a lakosság számára a kockázat tervezhető költséggé alakul. Erre az alapvető magángazdasági funkciójára épülnek az egyén szempontjából ugyancsak lényeges járulékos funkciók, így pl. a biztonsági tartalékok képzésének feleslegessé válása, a hitelképesség javulása.

A nemzetgazdaságban betöltött szerepe, fejlődésének mozgatórugói is ebből vezethetők le:

- az elsődleges kár lokalizálásával a gazdasági élet egészét és egyes szereplőit nem vagy kisebb mértékben fenyegetik zavarok, a gazdaság működése kiegyensúlyozottabbá válik,
- a biztosítás a gazdaság egészének tökeellátottságát kedvezően befolyásolja, mivel különösen az előre fizetett díjak és a biztosítástechnikai tartalékok képzésének és befektetési szabályainak sajátosságai következtében a biztosítás jelentős tőkekoncentrációt hoz létre,

- javítja a technikai fejlődés feltételeit, a technikai fejlődéssel járó csúcskockázatok biztosítási fedezetén keresztül kedvező feltételeket teremt az innovációs képesség és készség kibontakoztatására,
- ösztönzi az észszerű kockázatvállalást, ezáltal a kockázatkezelés különböző módszereinek (különösen pl. a károk megelőzésének) kombinációját,
- a széles körű és hatékony biztosítási védelem mentesíti az államot és különböző közcélú forrásokat váratlan kiadásoktól.

A biztosításgazdaság működése és a gazdaság egésze közötti kapcsolatot általánosságban és összességében az jellemzi, hogy a biztosítás

- feltételezi a gazdaság bizonyos fejlettségi szintjét,
- a továbbiakban azonban a fejlődést maga is ösztönzi,
- rendkívül gyorsan alkalmazkodik a bővülő kereslethez, mind az intézmények száma, mind a működési formáik és kapcsolataik, mint az üzleti kínálatuk terén.

A gazdasági konjunktúra a biztosítás számára mindig kedvező, a gazdasági hullámvölgyek idején pedig általában éppen az általa nyújtott vagyon- és jövedelembiztonság miatt irányul rá fokozott figyelem. A gazdasági válságokat más ágakhoz képest kevesebb veszteséggel vészeli át és a kilábalás is gyorsabb.

A biztosításgazdaság fejlettségének mérésére és a nemzetközi összehasonlításra különböző mutatók használatosak, így pl.

- az egy főre jutó díjbevétel,
- a bruttó díjbevétel és a GDP hányadosa,
- a bruttó biztosítási díjbevétel a lakossági jövedelem %-ában,
- az 1 fő aktív keresőre jutó személybiztosítás (db)
- különböző telítettségi (biztosítottsági) mutatók,
- az 1 fő biztosításban foglalkoztatottra jutó díjbevétel.

Általában elmondható, hogy magasabb gazdasági fejlettség a biztosítottság magasabb szintjét is jelenti, valamint, hogy a biztosítás magasabb fejlettségi szintje az életbiztosítások magasabb arányával jár együtt.

5. A BIZTOSÍTÁS GAZDASÁGI SÚLYA

A biztosítás lehetőség, melyet - bármely gazdaság talaján - a kockázatviselők vagy azok egy része igénybe vehet (esetleg igénybe kell vennie). Jelentősége piaci, ésszerű kockázatvállalást igénylő és ösztönző gazdasági közegben teljesebben kiigazán. Fokozódik szerepe akkor, amikor a gazdaságban a kockázat decentralizáltan jelenik meg, vagyis az állam, mint kockázatviselő háttérbe szorul, illetve háttérben marad. Ezzel magyarázható a biztosításnak a tervgazdaság rendszerében és a piacgazdaságban képviselt eltérő súlya.

A XX. század első felének fejlődése az európai országokban sok hasonló vonással bírt, a biztosításgazdaság növekvő nemzetgazdasági jelentőségétől kezdve a háború okozta pusztítás és bizalomvesztés megoldandó problémájáig, a II. világháborút követően azonban az eltérő társadalmi rendszerek talaján a biztosításügy fejlődése is eltérő irányt vett.

A piacgazdaságokban a biztosítás látványos fejlődésének intézményi hátterét - a jogi forma többfélesége mellett is - a lényegi elemeket tekintve nagyfokú közeledés jellemezte. Ezt a folyamatot az egységes jogi szabályozás is gyorsította. A hagyományosan és folyamatosan piaci viszonyokra épülő gazdaságokban a II. világháborút követően a biztosítás igen gyors gazdasági fejlődést ért el olyan közegben, amelyben nagyok voltak a kockázatok, jelentős a biztosítók versenye és a kockázatkezelés kényszerűen is tudatos magatartásformává vált.

A tervgazdasági modell alapján fejlődő országokban a gazdasági növekedés jelentős állami kockázatvállalás mellett, a gazdaság szereplőinek egy része számára hosszú ideig lényegében kockázatmentesen ment végbe. Az időszak a biztosítás szempontjából ellentmondásosan értékelhető. Ezekben az országokban abszolút monopóliummal bíró állami biztosítók jöttek létre, melyek sajátos szabályok alapján működtek, és csak néhány ponton mutattak hasonlóságot a piacgazdaságok közületi (állami) biztosítóinak működéséhez.

A piacgazdaságra történő áttérést követően valamennyi érintett országban alapvetően megváltozott a biztosítás intézményi rendszere is. Bár az egyes országok a biztosítási piac építésében is különböző modelleket követtek, az állam biztosítási monopóliuma mindenütt megszűnt.

6. A BIZTOSÍTÁSI PIAC

6.1. A biztosítási piac fogalma, szereplői

A biztosítási piac a kereslet és kínálat találkozási helye.

A piac működését a biztosítás, mint termék (szolgáltatás) sajátosságai nagymértékben befolyásolják. A (leendő) ügyfelek esetében számolnunk kell az esetleg még fel nem keltett szükséglet létezésével, és gyakran az ügyfelek részéről jelentkező bizalmatlansággal is. Elmondható, hogy a biztosítás a gazdaság azon területei közé tartozik, ahol jellemzően a kínálat ösztönzi a keresletet (ennek ellenkezőjére lehet példa, amikor a kereslet az önmaga által óhajtott kínálatot is megteremti biztosító egyesület alapításával).

A biztosítók részére az előzőekből is megfogalmazódó követelmény, hogy a kínálat állandóan kezdeményező pozícióban legyen. Emiatt a piacot - bizonyos kivételektől eltekintve - állandó túlkínálat jellemzi. Lényegében előbb történik az értékesítés, mint a termék előállítása, a díjak helyessége csak később igazolódik be. A kivételeket azok az esetek képezik, amikor egy biztosító meghatározott kockázatok vállalásától - általában vagy csak bizonyos területeken - tartózkodik (pl. gépjármű casco biztosítás fedezeti körébe tartozó kockázatok nem vállalása a fővárosban vagy nagyvárosokban).

A piac működése több paraméterrel jellemezhető, így

- a működő intézmények számával, méretével és jogosítványaival,
- a közvetlen és a biztosításközvetítőkön keresztül létrejövő szerződésállomány arányával,
- a verseny intenzitásával,
- az állami beavatkozás mértékével és módszereivel (kötelezettségek, tilalmak, adók stb.),
- a szerződő felek szerződéskötési szabadságával, annak mértékével, korlátaival, (pl. beszélhetünk-e kötelező biztosítás esetén szabad biztosító választásról),
- a felügyeleti jogi szabályozás és gyakorlat jellegével.

A kereslet és a kínálat sajátosságait vizsgálva célszerű a piacot tovább bontanunk, pl.

- ágak, ágazatok,
- területi hatály (belföldi és nemzetközi piacok,)
- ügyfélcsoportok [ún. nagy ügyfelek és a tömegüzletben érintett kis (magán)ügyfelek] szerint.

Ezeknek a részpiacoknak számos, csak rájuk jellemző sajátosságai vannak.

6.2. A biztosítási piac keresleti oldalának szereplői

Azokat az ügyfeleket, amelyekkel (akikkel) a biztosító üzleti kapcsolatban áll, vagy annak kialakítására törekszik, különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk. A gazdaságban elfoglalt hely alapján *magánháztartásokról, magánszemélyekről, a gazdálkodó szervezetekről, és a költségvetési (közületi, állami) szervezetekről* beszélhetünk.

A biztosításra irányuló keresletet a döntés környezetét (az életvitel közvetlen közegét) jelentő feltételek (különböző normák, szokások, életvitel, magatartási szabályok stb.), valamint emellett adottságok (pl. a biztosítási szerződéskötés lehetősége, a biztosítás díja, egyéb javak ára, a rendelkezésre álló információk, tapasztalatok, hozzáállás, jövedelem) befolyásolják. Az egyén közvetlen döntése olyan tulajdonságok függvényében alakul, mint kockázatérzékenység, kockázattal szembeni averzió, biztonsági preferencia stb., azzal, hogy ezek a tulajdonságok eltérően jelentkeznek a magánszemélyek és a vállalkozások esetében. A háztartások vagyonszerzési védelemre irányuló kereslete a tapasztalatok szerint növekvő vagyon és növekvő díj mellett csökken.

A vállalkozások különböző formáinál a keresletet a csődvalószínűség, adózási szempontok stb. is befolyásolják. A kockázattal szembeni averzió a vállalatok, vállalkozások magatartását kevésbé befolyásolja, mint a magánügyfelek esetében. A döntés mindig átfogó és a kockázatkezelés egészére irányul, a vállalat tényleges kockázati helyzetét veszik figyelembe, vagyis a kockázatok lehetséges kimenetelét és a vállalat egészére gyakorolt együttes hatását.

6.3. A magyar biztosítási piac kínálati oldala

A biztosítási piac nem csak a szabályozottságát illetően, de szereplőit is tekintve igen összetett területe a piacgazdaságnak. A „fogyasztókkal” szemben, illetve mellett a biztosítási piac több szereplője található: mindenekelőtt a biztosítók, amelyek országonként eltérő formában tevékenykedhetnek (általánosnak mondható, hogy a részvénytársasági forma mellett valamilyen kölcsönösségi alapon működő biztosító is működhet), de igen fontos szerepük van a biztosításközvetítőknek is, valamint a piac egyéb szereplőinek. A következőkben a magyar biztosítási piac szereplőit tekintjük át, kitérve a piac sajátos befolyásolóira, a különböző állami intézményekre, mindenekelőtt a Felügyeletre is. Mellőzzük a biztosító szövetkezet szabályainak a bemutatását, mivel ilyen biztosító szövetkezet nem létezik a magyar biztosítási piacon. Itt ismertetjük röviden a kínálati és a keresleti oldal közötti közvetítő szerepét betöltő, a biztosításközvetítőkre és a biztosítási szaktanácsadókra vonatkozó szabályokat is.

a) A biztosító részvénytársaság

A hazai biztosítási piac legismertebb résztvevői a biztosító részvénytársaságok. Esetükben nem csak a Bit., hanem a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény rendelkezéseit is alkalmazni kell.

A biztosító részvénytársaság az engedélyezett élet- és nem-életbiztosítási ágon belül a *biztosítási tevékenységet teljes körűen végezheti*. A többi részvénytársasághoz képest különleges szabályok érvényesülnek a biztosító részvénytársaság esetében, így pl. csak névre szóló részvényt bocsáthat ki, a Bit. által megkövetelt jegyzett tőkéjén belül, a pénzbeli hozzájárulás legkisebb mértéke hetven százalék, illetve a nem pénzbeli hozzájárulásban nem szerepelhetnek a számvitelről szóló 1991. évi XVIII. törvény szerinti immateriális javak. A Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete /továbbiakban Felügyelet) engedélye szükséges a biztosító részvényeinek megszerzéséhez, ha az által - a korábban megszerzett részvények figyelembevételével - a megszerzett részesedés eléri, vagy túlhaladja a jegyzett tőke tíz százalékát (befolyásoló részesedés) vagy annak egész számú többszörösét.

b) A biztosító egyesület

Annak ellenére, hogy régi hagyományokkal rendelkeznek és egyes országokban ma is jelentős súllyal vannak jelen, a biztosító egyesületek Magyarországon kevésbé ismertek, piaci részesedésük csekély.

Az egyesület fogalmát a Ptk. 61.§-a és az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény 3.§-ának (1) bekezdése azonos módon határozza meg: az egyesület olyan önkéntesen létrehozott, önkormányzattal rendelkező szervezet, amely az alapszabályában meghatározott célra alakul, nyilvántartott tagsággal rendelkezik és céljának elérésére szervezi tagjai tevékenységét. A Bit. 17.§-a tartalmazza: a biztosító egyesület olyan önkéntesen létrehozott, kölcsönösségi alapon működő szervezet, amely *kizárólag tagjai részére, nyereségérdekeltség nélkül, a tagsági hozzájárulás ellenében*, a biztosítási feltételekben meghatározott biztosítási események bekövetkezése esetében, biztosítástechnikai elvek alapján, előre meghatározott szolgáltatást nyújt.

A biztosító egyesülettel kapcsolatban - figyelemmel mindenekelőtt a jelenleg hatályos jogi szabályozásban rögzítettekre - a következő alapelvek emelhetők ki:

- a) kölcsönösségi alapon folytatott biztosítási tevékenység, amikor a tagi, biztosított és a biztosítói minőség egybeesik,
- b) nyereségérdekeltség hiánya, amelynek értelmében az esetleges eredmény visszakerül a biztosítottakhoz, tagokhoz,
- c) tagsági hozzájáruláson és nem biztosítási díjon alapuló biztosítási tevékenység,
- d) biztosítóként való működés, vagyis, hogy a biztosító egyesület is biztosító, a különös, csak rá vonatkozó szabályok mellett a biztosítókra általában alkalmazandó szabályok is irányadók rá,
- e) a biztosító egyesület működését, illetve szerveződését illetően négy alapelv érvényesül:
  - ea) demokratizmus, amely megnyilvánul, pl. abban, hogy a szervezeten belüli hatalom a tagok kezében van, melyet a közgyűlés vagy küldöttközgyűlés útján gyakorolnak, illetve megmutatkozik a tagok közötti egyenlőség követelményében,
  - eb) az alapítás és a csatlakozás terén megnyilvánuló szabadság (önkénység),

- ec) a biztosító egyesület külső kapcsolataiban megmutatkozó függetlenség,
- ed) a tagok közötti szolidaritás.

c) A külföldi székhelyű biztosító magyarországi fióktelepe

A biztosítási szektor sajátosságainak megfelelő különleges szabályok meghozatalára született meg a Bit-et módosító 1997. évi CXLVIII. törvény, amely fióktelepek tevékenységének engedélyezését a piacra lépni szándékozótól általában megköveteltek túlmenően – további feltételek teljesítéséhez köti.

A Bit. 43/A.§-ának (2) bekezdése - többek között a fióktelepek ügyfeleinek védelmében - előírja, hogy a Bit. egyéb rendelkezéseiben rögzítettek kivül a fióktelepek esetében az engedélyezésnek még milyen feltételei vannak. A feltételek között található a *pénzmosással*, illetve az *adatvédelemmel* és az *adatkezeléssel* kapcsolatos megfelelő szabályozás a kérelmező székhelye szerinti államban, igen fontos garanciális szabály az is, hogy az engedélyezés előfeltétele a kérelmező székhelye (főirodája) szerinti ország felügyeleti szerve és a Felügyelet közötti együttműködési megállapodás. E megállapodás keretében rendezendők a felügyeleti hatóságok közötti együttműködés egyes kérdései, így pl. a külföldi vállalkozásra vonatkozó információk cseréjének folyamatosságát biztosító mechanizmus.

d) Biztosításközvetítők

A biztosítási piacon nem csak biztosítókkal, hanem biztosítási alkuszokkal (brókerekkel), illetve más biztosításközvetítőkkal is találkozik az ügyfél.

A biztosításközvetítőkre vonatkozó alapvető szabályokat a Bit. tartalmazza (31-38.§). Mint azt a törvény rögzíti, a biztosításközvetítői tevékenység a biztosítási szerződés létrehozására közvetlenül irányuló rendszeres üzletszerű tevékenység. A biztosításközvetítők két csoportját különböztethetjük meg, annak függvényében, hogy melyik fél (a biztosító vagy a szerződő) megbízásából járnak el a szerződés létrejötte érdekében. Ugyanakkor valamennyi biztosításközvetítő a két fél között helyezkedik el, közöttük - mint azt elnevezésük is mutatja - közvetítenek.

da) A biztosítási alkusz

A részvénytársaságként vagy ötmillió forint törzstőkével rendelkező korlátolt felelősségű társaságként működő *biztosítási alkusz (bróker)* nem a biztosító, hanem az ügyfél (a szerződő) megbízásából jár el. Feladata az, hogy a megbízója számára legmegfelelőbb biztosítási terméket keresse meg a biztosítási piacon és működjön közre a biztosítási szerződés létrejötte érdekében.

Az alkusz - amely csak a Felügyelet engedélyével tevékenykedhet - igen különleges kapcsolatban áll a két érintettel: az ügyfél megbízásából és annak érdekében kell eljárnia, azonban ezért a tevékenységéért nem tőle, hanem attól a biztosítótól kap díjazást, amellyel az ügyfél megköti a biztosítási szerződést.

A biztosítási alkusz a biztosítási szakmai szabályokat mindenkor megtartva köteles eljárni. E kötelezettsége elmulasztásáért (alkuszi műhiba elkövetéséért) felelősséggel tartozik (pl. téves tanácsadás, szabálytalan díjkezelés vagy a nyilatkozatok késedelmes továbbítása esetén).

A biztosítási alkusz szolgáltatásait elsősorban abban az esetben szerencsés igénybe venni, ha egyrészt a biztosítottat érintő kockázatok megismerése és a kezelhetővé tételükhöz szükséges eszközök megkeresése is fontos (risk management), másrészt, ha a biztosítóknak a biztosítási piacon fellelhető termékei közül a legmegfelelőbb kiválasztása a feladat.

db) A biztosítási ügynök és a vezérügynök

A biztosítási ügynök nem az ügyfél, hanem a biztosító oldalán lép fel a biztosítási szerződés létrehozása érdekében (a biztosítóval kötött megbízási szerződés vagy a biztosítóval létesített munkaviszony alapján). A biztosító ügynökeként természetes személy is eljárhat, de jogi személy is (pl. utazási iroda, pénzügyintézet). A biztosítási ügynök megbízotti minőségében való károkozásáért a biztosító felel.

A biztosítási ügynökök körén belül megkülönböztethetjük a vezérügynököt, akinek a biztosító teljes körű felhatalmazást adott mindannak a jogkörnek az ellátására, amely a biztosító üzletviteléhez szükséges (pl. a szerződés megkötése, a biztosítási kötvény kiállítása, a biztosítási díj átvétele).

e) A biztosítási szaktanácsadó

A biztosítási szaktanácsadó megbízási szerződés alapján, díj ellenében nyújt a biztosítási tevékenységgel összefüggő szaktanácsot. A biztosítási szaktanácsadó nem végezheti a biztosításközvetítők feladatát, tehát biztosítási szerződést nem közvetíthet. Tevékenysége csak a szaktanácsadásra korlátozódhat.

Biztosítási szaktanácsadói tevékenységet csak az végezhet, aki rendelkezik a Felügyelet engedélyével.

f) A biztosítók szakmai érdekképviselői szervezetei

Hasonlóan a gazdasági élet más területein tevékenykedő vállalkozásokhoz, a biztosítók is létrehozták saját érdekképviselői szervezeteiket.

1990 őszén alakult meg a Magyar Biztosítók Szövetsége, amely alapvetően a biztosító részvénytársaságokat fogja össze, de biztosító egyesület is tagja lehet.

A biztosító egyesületek egy része 1996 végén létrehozta saját érdekképviselői szervezetét, a Magyarországi Nonprofit Biztosító Egyesületek Szövetségét.

6.4. A biztosítási verseny sajátosságai

A biztosítási piacon jelentkező verseny alapvető formái a szabályozás elveivel és gyakorlatával függnek össze.

A biztosítási piacon folyó verseny alapvető formái

- a termékverseny,
- a szolgáltatási verseny,
- a díjverseny és
- az üzleti verseny, amely a szerződéskötések mennyiségében nyilvánul meg.

a) A termékverseny lényegében az eltérő tartalmú szerződéstípusok értékesítésében ölt testet, szoros összefüggésben a termékfejlesztés intenzitásával.

b) A díjverseny az azonos vagy közel azonos tartalmú termékek esetében érvényesül.

c) A szolgáltatási verseny a termék szolgáltatási eleméhez kapcsolódóan, az ügyfél kényelmét, tájékozottságát, időbeosztását segíti, a figyelmes és racionális ügyintézésével.

7. A BIZTOSÍTÁSGAZDASÁGTAN ÁLTALÁNOS SAJÁTOSÁGAI

7.1. A biztosítási védelem elvei

A makrogazdasági összefüggések, valamint a biztosítási üzem működésének gazdaságtani szabályai és sajátosságai mellett a biztosításgazdaságtan további lényeges területét a *biztosítási védelem* kialakításának elveit és gyakorlatát foglalja össze.

A biztosítás-gazdaságtan ismert rendszerezési szempontjai szerint megkülönböztetjük egymástól a *kárbiztosítást* és az *összebiztosítást*.

A kárbiztosítás körébe tartozik a *vagyon* és a *felelősségbiztosítás*. Az összebiztosítás jellegzetes területe az *életbiztosítás*, míg a *baleset- és betegbiztosítás* egyaránt visel kár- és összebiztosítási elemeket.

Ez az elhatárolás a biztosítási szükségletekből, és azok kielégítésének különböző formáiból indul ki és azokhoz igazodik.

Ennek értelmében a kár és összebiztosítás között fennálló különbség a biztosítási fedezet jellegében tükröződik, amennyiben

- a kárbiztosítások konkrét szükséglet kielégítést valósítanak meg. A biztosító a biztosítási esemény bekövetkezése után a bizonyíthatóan bekövetkezett vagyoni kárt téríti meg (ún. kártalanítási elv),
- az összebiztosítások a biztosított által előzetesen becsült (absztrakt) szükségletet fedezik. A biztosítási esemény bekövetkezése után a biztosító a biztosított által előre megállapított összeget fizeti ki, amelynek a „káresemény” anyagi következményeivel esetleg csak nagyon közvetett kapcsolata van.

A kár- és az összebiztosítások egyfajta összekötő kapcsot jelentenek egyrészt az ügyfelek (absztrakt és konkrét) szükségletei, másfelől különböző biztosítástechnikai megoldások között. Ez a „kettősség” megnyilvánul a kockázat áthárításának (átvállalásának) egyes lépéseinél, így a termék felépítésénél, a díj

kiszámításánál, az értékkövetési eljárásnál stb., de a munkafolyamatok különböző fázisaiban is tetten érhető.

7.2. A biztosítási védelem tartalma, összetevői

A biztosítás, mint termék az immateriális (nem anyagi) javak egyike, számos csak rá jellemző, más termékektől elhatároló ismérvvvel rendelkezik. Mint absztrakt haszonnal bíró láthatatlan áru a szerződéskötés a szerződőnél nem idéz elő a más termék megvásárlását kísérő élményt. Mindemellett a biztosítás köztudottan bonyolult jogi és matematikai alapokon nyugszik, lényegét tekintve az ügyfelek nagy része jelentős információhiánnyal küzd.

A biztosítási termék egésze elméletileg a védelem tartalmát jelentő

- kockázati ügylet,
- megtakarítási ügylet, valamint
- (a lebonyolításban megtestesülő) szolgáltatási ügylet.

a) A *kockázati ügylet* - melynek keretében a biztosított áthárítja kockázatát a biztosítóra - a biztosítás középponti eleme. A biztosító az egyedileg bizonytalan, összességében becsülhető pénzszükséglet fedezését a biztosítási közösségben és az időben történő kockázatkiegyenlítődés alapján valósítja meg. Erre épül a biztosítási védelem nyújtására irányuló kötelezettség vállalása. Ez az az eleme a biztosítási védelemnek, amelyhez a különböző (absztrakt és konkrét) biztosítási szükségletkielégítés kapcsolódik, vagy másként, amelyhez a biztosítási esemény bekövetkezése után a kár megtérítése, vagy az előre megállapodott összeg kifizetése tartozik.

b) A *megtakarítási ügylet* a biztosítás néhány területén (így elsősorban az életbiztosításban) a kockázati ügylet kiegészítője, melynek különböző formái több ponton is hasonlóságot mutatnak a bankügyletekkel.

c) A *szolgáltatás* kifejezés több lehetséges jelentéssel is használatos a biztosításban, így pl.

- a biztosítás maga, mint pénzügyi szolgáltató tevékenység,
- a biztosítás által nyújtott védelem, mint szolgáltatás,
- a biztosítási teljesítés (kártérítés) mint szolgáltatás,
- maga a biztosítási tevékenység, mint munkafolyamatok összessége.

A szolgáltatási ügylet mindazon előkészítő és végrehajtó tevékenység összessége, melyek a kockázati és megtakarítási ügylet szabályos és eredményes megvalósulását szolgálják. Egy részük közvetlenül ügyfélkapcsolatban, másrészük az ügyféllel történő közvetlen kapcsolatfelvétel nélkül, a biztosítón belül vagy a biztosítók, biztosítók és bankok stb. között realizálódik.

7.3. A kockázat fogalmának tartalma a biztosításban

A kockázat fogalma alatt – a biztosító szempontjából – a biztosítható és biztosítással fedezett (biztosított) kockázatokat értjük, amely visszavezethető (sok egyéb mellett) a biztosítónál természetesen hiányzó információkra.

A gyakorlatban kockázatnak hol a veszélyt, mint kiváltó okot (jég, tűz, törés, lopás, fizetéképtelenség stb.), hol a veszélyeztetett érdeket (pl. épület, gépjármű), hol magát a biztosítási eseményt (baleset, haláleset, üzemszünet stb.) nevezzük.

A biztosító által átvállalt (fedezett) kockázat - a feltételek értelmében - mindig a kedvezőtlen kimenetel által előidézett gazdasági hátrány egészét vagy annak egy részét jelenti. A veszély fenyegethet vagyont (vagyontárgyat, vagyoni érdeket) vagy személyt, más megközelítésben vagyoni és jövedelmi kockázatokról beszélhetünk.

A kockázatok közelebbi meghatározása az ún. kockázati (veszély) körülmények segítségével történik. Ezekkel pontosítja információit a biztosító. A veszélykörülmények a biztosított kockázat értékét azáltal befolyásolják, hogy közöttük és a biztosított káreloszlás között mennyiségi összefüggés áll fenn. *A kockázati (veszély) körülmények objektív és szubjektív formáit* különböztetjük meg:

- az objektív veszélykörülményeket az emberi magatartástól való függetlenség, az emberek (életkor, nem stb.) és a tárgyak (pl. építési mód) tulajdonságaitól való függőség jellemzi,
- szubjektívnek (alanyinak) nevezzük azokat a kockázati (veszély) körülményeket, amelyek emberek képességeivel, magatartásával (pl. mint gépjárművezető) befolyásolhatók.

A biztosított kockázat abszolút bizonytalanságáról beszélünk akkor, amikor az esemény bekövetkezésének ténye, mértéke, időpontja egyaránt bizonytalan, a relatív bizonytalanság az esemény bekövetkezésének időpontjára korlátozódik.

7.4. Kockázatáthárítás - biztosíthatóság - kockázatkiegyenlítődés

A gazdasági alanyok mint kockázatviselők a kockázatot egymásra átháríthatják. Az áthárításnak számos jogi formája van, pénzbeni ellenértékét pedig ugyancsak több tényező befolyásolja. A döntésnek így különböző (alapvetően gazdaságossági) motivációi vannak.

A biztosítás a kockázatáthárítási lehetőségek egyike, melynek keretében a szerződő (biztosított) egy valószínű kárt hárít a biztosítóra, amely szerződésben kötelezi magát a pontosan körülhatárolt teljesítésre.

A biztosítási ügylet lényege

- a biztosító szempontjából a biztosítási védelem nyújtása,
- a szerződő (biztosított) szempontjából a biztosítási védelem igénybevétele.

A termék értékesítése során a *biztosító* felméri a biztosítás kockázatát, kiszámítja a várható ráfordításait, működési költségeit, összegezi a vállalandó kötelezettségeinek egészét és az *ügyfél kockázati helyzetének megnyugtató megoldására, az adott helyzetben anyagi biztonságának megteremtésére, a szolgáltatás számára kedvező feltételeinek elérésére törekszik.*

A felek akkor döntenek a biztosítás mellett, ha az számukra előnyös, vagyis

- ha a *biztosított* számára kockázati helyzetének javulását, biztonságának fokozódását eredményezi, azzal, hogy ezeket az előnyöket nagyobbra értékeli annál a hátránynál, amit számára a díjkiadás jelent,
- ha a *biztosító* számára a kockázat átvállalásáért kapott díj (az állomány egészének várható káralakulását figyelembe véve) kedvező.

Hosszú időn keresztül elméleti viták tárgya volt az a kérdés, hogy mit kell érteni a *kockázat biztosíthatóságán*. Elégé uralkodó nézet volt, hogy a biztosíthatóság feltétele a nagyszámú, homogén kockázatot tömörítő kockázati közösség létrehozása. Ez a nézet a nagy monopolisztikus szervezetek melletti érvelés céljait is szolgálta. Ma már a tapasztalatok és a gyakorlat is kialakította azokat a szabályokat, amelyek szerint minden olyan kockázat biztosítható, amelyre a biztosított hajlandó megfizetni azt a díjat, amit a kockázat átvállalásáért a biztosító kér, és amelyre egyáltalán bárhol és bármikor biztosítási védelem jött létre.

A kockázat biztosíthatósága végső soron mind a biztosítók, mind a szerződő (biztosított) oldaláról - kockázatkezelési magatartásuk keretében hozott - döntés függvénye. A kockázatok biztosíthatóságának nincsenek általánosan érvényes objektív kritériumai, a két fél döntését sokkal inkább szubjektív várakozásaik befolyásolják (pl. adott díjat a biztosított nem tud vagy nem hajlandó fizetni, illetve ilyen összegű díjért a biztosító nem tud vagy nem akar kockázatot vállalni).

A kockázatokra vonatkozó lényeges - hagyományosan a biztosíthatóság feltételének tekintett - követelmények a következők:

a) A véletlenség, előre nem láthatóság követelménye

A biztosító teljesítését kiváltó körülmények véletlenszerűek (bekövetkezésükben, időpontjukban, nagyságukban bizonytalanok) legyenek, az esemény bekövetkezését a szerződő (biztosított) szándékosan, vagy gondatlan magatartással ne befolyásolja. A véletlenszerűség, mint követelmény ugyanakkor ellentmondásos. A gondatlan, illetve szándékos közrehatás biztosítói megítélése országonként eltérhet és általában jogpolitikai megfontolások függvénye. A gondatlanság köréből elsősorban az ún. enyhe gondatlanság esetei fedezhetők. A biztosított részéről megnyilvánuló szándékosság vagy súlyos gondatlanság vagyonbiztosításnál a biztosító mentesülését vonja maga után, a felelősségbiztosításnál a visszakövetelés lehetőségét teremti meg.

b) Az egyértelműség követelménye

A feltételek, a biztosítási esemény, valamint az egyes eseményekhez kapcsolódó teljesítés meghatározása egyértelmű, vitamentes legyen.

c) A mérhetőség követelménye

Az egyedi kockázatra vonatkozó elégséges mértékű információ álljon rendelkezésre a biztosítási díj kiszámításához. Gyakorlatilag a biztosító számára éppen a viszonylagos információhiány növelheti meg a kockázatot olyan mértékben, hogy az ennek vállalásáért elméletileg indokolt díj a gyakorlatban nem kérhető. Az elmúlt évek tapasztalatai ugyanakkor bizonyítják, hogy a biztosítónak egyre

gyakrabban kell jelentős mértékű információhiány mellett új kockázatot vállalnia és a kockázatkiegyenlítődés megvalósulását elérnie. Ezek fedezése a biztosítótól is rugalmas, dinamikus szemléletmódot, valamint a kockázatmegosztás és kockázatporlasztás (az együttbiztosítás, a viszontbiztosítás) módszereinek alkalmazását követeli meg.

d) A kockázatok függetlenségének követelménye

Az egyik kockázat kárbekövetkezési valószínűségét egy másik kockázathoz kapcsolódó kár bekövetkezése ne növelje, mert ellenkező esetben a kívánt kockázatkiegyenlítődés nem jön létre, hanem éppen a kockázat egyidejű halmozódása, vagy láncolatban egymárról a másikra történő terjedése következik be.

A biztosító szubjektív döntési szempontjai közé soroljuk stratégiai céljait, pillanatnyi helyzetét, döntési szabadságát, meglévő biztosítási állományát, összetételét az új kockázatok beillesztése szempontjából, a kockázatmegosztás lehetőségét stb.

A szerződő (biztosított) szempontjai közül lényeges az a hátrány, amit a számára túl magas díj miatt érzékel, pl. a kárbekövetkezés igen alacsony gyakorisága (ritka kárelőfordulás), a lehetséges kár igen alacsony mértéke (elhanyagolható, „leírható” veszteségek), a kis összegű károk magas gyakorisággal történő bekövetkezése miatt.

A biztosítási állomány nagyszámú kockázatból tevődik össze, amely a közösség összes kárának valószínűségi eloszlásával jellemezhető. A közösségben végbemenő kockázatkiegyenlítődést az egyes kockázatokhoz kapcsolódó káralakulás (kis és nagy károk, kármentesség) kiegyenlítődése eredményezi.

A közösségben végbemenő kockázatkiegyenlítődés permanens folyamat, amely nem szakad meg egy-egy számbavételi időszak végével. Az időbeni kockázatkiegyenlítődés több egymást követő időszakban valósul meg.

A gyakorlatban a kockázatok időbeni kiegyenlítődésének olyan állományok esetében van nagy jelentősége, amelyeknél az összes káreloszlás szórása erős. Ismert példája az elemi károk, a légi közlekedés kárai, melyeknek bekövetkezését az alacsony gyakoriság és a magas kárnagyság jellemzi.

7.5. A biztosítási díj

A *biztosítási díj a biztosítási védelem ára* a biztosító és a szerződő között létrejövő megállapodásban. A díj számítására, alkalmazására, a díjfizetés egyes kérdéseire, a díj nyilvántartására stb. részben jogszabályi előírások vonatkoznak, más részük a társaságok belső döntései körébe sorolható.

A díj számítása a számvitel által rendelkezésre bocsátott múltbeli tényleges ráfordításokon alapuló jövőbeni várható ráfordítások meghatározását jelenti. A *biztosítási díj a kockázati, a megtakarítási és a szolgáltatási ügylet ellenértékét egyaránt magába foglalja*. Összességében a díjlemek a biztosító ráfordításainak egészére, azon belül egyes elemeire kell, hogy fedezetet nyújtsanak.

A piacon alkalmazott díj a számított díjtól attól függően térhet el, hogy hatósági (korlátozottan hatósági) vagy társaságonkénti díjmegállapításról beszélünk-e. Az első esetre nálunk sokáig a gépjármű felelősségbiztosítás díjszabása volt példa. Utóbbi esetben a társaság díjpolitikája dönti el, hogy a tényleges díj a számítottal azonos, azt meghaladó lesz-e, vagy alatta marad. A díjliberalizálás folyamata a hatósági díjmegállapítás teljes vagy részleges megszüntetését jelenti.

A bruttó díj általában a különböző ráfordítások fedezetére szolgáló következő elemekből tevődik össze:

- *Nettó (tiszt) kockázati díj*; a károk várható értékének fedezésére,
  - + Biztonsági pótlék; a biztosító biztosítástechnikai kockázatának fedezésére,

- *Bruttó kockázati díj*; a teljes kárszükséglet fedezésére,
  - + Takarékdíj; a megtakarítási ügylet fedezésére,
  - + Költségpótlék a működési költségek fedezésére,
  - + Nyereségpótlék; feltételes díjlem,
  - + Biztosítási adó pótléka; a biztosítási díj forgalmi adó jellegű (feltételes) eleme.

Bruttó biztosítási díj

a) A *kockázati díj* funkciójából adódóan a díj központi eleme. A kockázati díj a biztosító részéről átvállalt kockázat ellenértéke, mely a biztosító teljesítésének, a károk várható értékének, az ún. kárszükségletnek fedezésére szolgál.

A biztosítási események okára, mértékére és gyakoriságára vonatkozó valószínűség a statisztikák segítségével állapítható meg. A múltbéli tényadatok alapján lehet következtetni az események jövőbeni bekövetkezésére, azok mértékére és gyakoriságára. Minél átfogóbbak a rendelkezésre álló információk, annál nagyobb biztonsággal vonhatóak le következtetéseket az események jövőbeni alakulására.

A kockázati díjnak olyan mértékűnek kell lennie, hogy fedezze a biztosítási események bekövetkezésével előreláthatólag várható teljesítési kötelezettségeket.

Az egyes biztosítási ágakban, ágazatokban a díjszámítás a rájuk jellemző (alapvetően a kár- és az összegbiztosítás eltéréseit kifejezésre juttató) sajátosságokkal érvényesül.

Az összegbiztosítás gyakorlatát legnagyobb mértékben alkalmazó *életbiztosítás* esetében a biztosítási esemény bekövetkezése egyidejűleg a biztosítási összeg egészére irányuló igényt is jelenti. Miután részösszegek figyelembevétele nem indokolt, a kockázati díj kizárólag a kárgyakoriságtól és a biztosítási összegtől függ (életbiztosítás esetében a biztosítási összeg és a halandósági valószínűség szorzata).

A *kárbiztosítás* díjszámításánál ezzel szemben a bekövetkező károk nagysága jelentős szerepet kap. A díjak különböző paraméterek szerint történő differenciálása a kockázatarányos díjazás megvalósulását szolgálja. A kockázati díj az átlagkár és a kárgyakoriság szorzatából adódik.

b) A *biztonsági pótlék*nak, mint a bruttó kockázati díj elemének elsődlegesen szintén kárfedezeti funkciója van. A biztonsági pótlék a biztosító által viselt - a kockázati díj számításának sajátosságaiból adódó - bizonytalanság, a biztosítástechnikai kockázat ellensúlyozására szolgál. Funkciója az, hogy az esetleges nem várt kedvezőtlen káralakulás fedezéséhez hozzájáruljon. Amennyiben a biztosító által vállalt teljesítések fedezéséhez nem kerül felhasználásra, a nyereség egyik forrása.

c.) A *takarékdíj* elnevezésű díjelem funkcionálisan csak a biztosítások egy részéhez kapcsolódik. Az életbiztosítások leggyakoribb formájánál a biztosítási összeg kifizetése vagy a lejárat előtt bekövetkező halál, vagy a megállapodott életkor elérésének időpontjában válik esedékessé. Ennek megfelelően ezen biztosítási fajták

díjainak felépítése a haláleseti biztosítási összeg forrásául szolgáló kockázati díj mellett az elérés esetén kifizetésre kerülő biztosítási összeg forrását, az ún. takarékdíj hányadot is tartalmazza.

d) *A költségpótlék* a biztosító ráfordításainak meghatározó jelentőségű és súlyú eleme. A biztosító ráfordításai - a biztosítási teljesítések fedezését célzó kockázati költségek mellett - *a szolgáltatási tevékenység ráfordításait* is magukban foglalják. A költségpótlék a biztosító szolgáltatási tevékenységéhez kapcsolódó ráfordítások fedezésére hivatott - bruttó díjban foglalt - díjelem. A költségek azokat a ráfordításokat jelentik, amelyek a biztosító egészének működésével, illetve az állományokkal, azok meghatározott csoportjaival vagy egyes szerződésekkel kapcsolatban felmerülnek.

A biztosítási szolgáltatások többsége élők munkaráfordítás, kisebb mértékben a szolgáltatás infrastrukturális háttérének (ingatlanok, gépek, berendezések, anyagok) megteremtésével járó ráfordítás.

A kárrendezési költségek alakulása a gyakorlatban a kárelőfordulás mértékétől és jellegétől függ.

A költségnyereség, mely a tényleges költségalakulásnak a díjkalkulációban tervezett költségpótlékkal szembeni kedvező különbségéből adódik, a kockázati nyereség mellett a társaság üzemgazdasági nyereségének lényeges eleme.

A felsorolt ún. feltétlen díjelemek mellett a díjnak ún. feltételes elemei is vannak.

e) *A biztosítási adó* a díj forgalmi adó jellegű eleme, amely a biztosítási díj, illetve a biztosítási összeg százalékában (ezrelékében) kerül rögzítésre, és amelyet a biztosító adó formájában - a rá érvényes szabályozás részeként - befizet.

f) *A nyereségpótlék* önálló díjelemként történő kalkulálása és annak mértéke mindig eseti díjpolitikai döntés függvénye.

g) *A díjszámítási*, illetve ráfordítási modellek figyelmen kívül hagyhatják vagy figyelembe vehetik azt a ténytet, hogy a biztosítóhoz érkező befizetések és az általa eszközölt kifizetések esedékessége eltér. A gyakorlatban ez a kamathozam díjelemként történő megjelenítését jelenti.

7.6. A szolgáltatási ügylet

A szolgáltatási ügylet mindazon tevékenységek összességét jelenti, melyek a szerződő felek közötti szerződés megvalósulását szolgálják.

A munkafolyamatok köréből kiemelhetjük a kockázatbírálást és a kárrendezést. A *kockázatbírálás* az az önkéntes biztosítások esetében felmerülő biztosítástechnikai munkafázis, amely az átvállalandó kockázatokat (a veszély nemeket és veszélykörülményeket egyaránt figyelembe véve) abból a szempontból vizsgálja, hogy azok elfogadás esetén a biztosító állományaiba illesztve hogyan érintik a kockázatkiegyenlítődést. Ebben a folyamatban születik döntés a felajánlott kockázat elfogadásáról vagy elutasításáról.

A *kárrendezés* az a munkafázis, amely a kár bejelentésétől a kártérítés (teljesítés) biztosító által eszközölt kifizetéséig, illetve a kárigény elutasításáig, tehát a kárügy lezárásáig tart. Magában foglalja indokolt esetben a kártartalék képzését és a viszontbiztosítókkal történő elszámolást is. A közvetlen ügyfélkapcsolatot feltételezi az igényjogosultság elbírálása, a szükséges okmányok beszerzése, szemle megtartása stb. Ezek a lépések már erőteljesen magukon hordozzák az összeg- és a kárbiztosítások különbözőségeit.

8. A BIZTOSÍTÓ BIZTONSÁGOS MŰKÖDÉSÉT SZOLGÁLÓ ESZKÖZÖK ÉS INTÉZMÉNYEK

8.1. A biztosítástechnikai tartalékok

A biztosítástechnikai tartalékok a biztosítók működésének a biztosítás sajátosságaival összefüggő - a vállalt kötelezettségek teljesítésének tartósan fennálló - garanciáját jelentik. Fogalmilag a biztosítástechnikai tartalékok az év zárásakor a befolyt díjból a következő években esedékes teljesítésekre elkülönített részt jelentik.

Közvetlen célját, jellegét, képzésének módját tekintve a tartalékok egyes fajtái között jelentős különbségek lehetnek. Bizonyos egyszerűsítéssel a következő főbb csoportok képezhetők:

- kockázati típusú tartalékok, melyek a díjfizetés egyenletessége, illetve a káralakulás egyenetlensége közötti időbeni feszültséget hivatottak áthidalni,
- a későbbi, csak időpontjában bizonytalan, de tényében biztos kötelezettségek teljesítését fedező (döntően életbiztosítási) tartalékok,
- a biztosítók elszámolási rendjével összefüggésben alkalmazott technikai jellegű, az éves eredmény megállapításához kapcsolódó díjátvitel, illetve kártartalék.

Mint azt a jogszabály megállapítja a biztosítástechnikai tartalékot a biztosítónak olyan mértékben kell képeznie, hogy az a viszontbiztosításba nem adott kockázatokból származó kötelezettsége folyamatos és tartós teljesítésére előreláthatóan fedezetet nyújtson.

Életbiztosítások esetében - a tiszta kockázati életbiztosítások és a haláleseti kockázatot is tartalmazó biztosítások kockázati részének kivételével - a biztosítástechnikai tartalékokat a viszontbiztosításba adott kockázatokra is meg kell képezni. Együttbiztosítás esetén a biztosítástechnikai tartalékokat az együttbiztosításban résztvevők kockázatvállalásukból eredő kötelezettségeiknek megfelelő mértékben képezik.

A tartalékokat biztosítási ágazonként kell a mérleg fordulónapjával képezni.

8.2. A biztosító fizetőképessége

A biztosítóval szemben támasztott fizetőképességi követelmény lényegében azt jelenti, hogy a biztosítónak a körülmények rendkívül kedvezőtlen alakulása esetén is rendelkeznie kell a kötelezettségei teljesítéséhez szükséges saját forrással. Ezt a forrást a biztosító szavatoló tőkéjének nevezzük.

A *szavatolótőke* olyan, kötelezettségekkel nem terhelt saját tőke, amely annak a hiánynak a kiegyenlítésére szolgál, amely a beszedett díjak és a biztosítástechnikai tartalékok együttes elégtelensége esetén lép fel.

A biztosítónak a biztosítási szerződésből eredő kötelezettségei mindenkori teljesíthetősége érdekében az általa folytatott üzleti tevékenység terjedelmének megfelelő minimális szavatoló tőkével kell rendelkeznie. A szavatoló tőke megállapításának módját a Bit. tartalmazza.

A Bit a minimális szavatolótőke számításának módját az EU szabályainak alapulvételével, biztosítási ágként határozta meg.

A minimális szavatoló tőke egyharmada képezi a biztosító biztonsági tőkéjét, amennyiben ez nagyobb, mint a jogszabály által előírt minimális biztonsági tőke.

A minimális biztonsági tőke a tevékenység megkezdésekor és folytatásakor felvállalt kockázatokból adódó kötelezettségek teljesítésére szolgáló tőkerész.

Mértéke

- nem-életbiztosítások esetében a művelt biztosítási ágazat kockázatának súlyosságától függően kockázati csoportonként kerül meghatározásra (biztosító részvénytársaság esetén 150-350 millió forint),
- életbiztosítás esetében (biztosító részvénytársaságnál) 250 millió forint.

Szanálási terv készítésére kötelezhető a biztosító, ha szavatoló tőkéje nem éri el a jogszabályban meghatározott minimális értéket, és közgyűlés sem döntött a feltöltés két évet meg nem haladó ütemezéséről. A szanálási terv a szükséges minimális szavatolótőke fedezetének pótlására vonatkozik.

8.3. A biztosítástechnikai tartalékok és a biztonsági tőke befektetésének szabályai

A biztosítók, tevékenységük jellegéből adódóan – hasonlóan a hitelintézetekhez – ügyfeleik pénzével gazdálkodnak, tehát fokozott a felelősségük rájuk bízott pénz értékének megőrzéséért, adott esetben gyarapításáért, tehát vállalt biztosítási kötelezettségük teljesítéséért.

A Bit részletes követelményeket támaszt a biztosítókkal szemben az általuk kezelt tőke és a tartalékok befektetéseire vonatkozóan. E követelmények, illetve szempontok, amelyek esetenként egymással is ütközhetnek, a *biztonság*, a *jövedelmezőség* és a *likviditás*.

A *biztonság* követelménye fontosságát tekintve első helyen áll, különösen jelentős a közismerten hosszú szerződéses kapcsolatra épülő életbiztosításoknál.

A *jövedelmezőség* a befektetéssel tartósan elérhető hozam követelményét jelenti, mely részben közvetlenül a biztosító eredményét javítja, részben pedig módot nyújthat a biztosítottak számára történő egyre általánosabban igényelt nyereség kifizetésére, díjvisszatérítésre, esetleg a díj mérséklésére.

A *likviditás* követelménye a biztosító teljesítési kötelezettségeivel függ össze; a biztosító állandó fizetőképességét fogalmazza meg.

A befektetésekre a Bit-ben megfogalmazott *általános követelmények* a következők:

- a biztosító eszközeit a szervezeti forma és a művelt biztosítási ág figyelembevételével úgy kell befektetni, hogy a befektetések a biztosító

- mindenkori likviditásának megőrzése mellett egyidejűleg a lehető legnagyobb biztonságot és jövedelmezőséget teljesítsék,
- a befektetés biztonsága érdekében egyidejűleg több befektetési formát kell választani, és az adott befektetési formán belül a befektetési kockázat megosztásával kell elősegíteni a kockázat mérséklését,
  - a matematikai tartalékon kívüli biztosítástechnikai tartalékok pénzeszközeinek befektetésénél elsődleges szempont a likviditás,
  - a más társaságban, vállalkozásban való részesedés mértéke bejelentési kötelezettséghez, valamint százalékban rögzített felső határhoz kötött,
  - a biztosítástechnikai tartalékok és a minimális szavatoló tőke kevés kivételtől eltekintve csak belföldön fektethető be.

A jogszabály az általános követelményeken túl - az összetételt is figyelembe véve – határozza meg a befektetésre vonatkozó szabályokat. A Bit. a következők szerint szabályozza azt, hogy a biztosítástechnikai tartalékok és a biztonsági tőke mely eszközökbe fektethető be:

- a) egyéves vagy annál rövidebb lejáratú állampapír, illetve minden olyan egyéves vagy annál rövidebb lejáratú értékpapír, amelyben foglalt kötelezettségek teljesítéséért az állam készfizető kezességet vállal és a Magyar Nemzeti Bank belföldi jegybankképes értékpapírnak minősíti,
- b) egy évnél hosszabb lejáratú állampapír, illetve minden olyan egy évnél hosszabb lejáratú értékpapír, amelyben foglalt kötelezettségek teljesítéséért az állam készfizető kezességet vállal, és a Magyar Nemzeti Bank belföldi jegybankképes értékpapírnak minősíti,
- c) a Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott belföldi értékpapír,
- d) pénzügyi betétszámlán lekötött pénzösszeg, vagy pénzügyi kibocsátású értékpapírt és hitelviszonyt megtestesítő okirat,
- e) tőzsdén jegyzett részvény,
- f) tőzsdén nem jegyzett részvény,
- g) gazdálkodó szervezet által kibocsátott értékpapír,
- h) helyi önkormányzat által kibocsátott értékpapír,
- i) nyugdíj- és egészségbiztosítási önkormányzat által kibocsátott értékpapír,
- j) közüzemek által kibocsátott értékpapír,
- k) értékpapíralap által kibocsátott befektetési jegy,

- l) ingatlan, ingatlanalap által kibocsátott befektetési jegy,
- m) biztosítottak nyújtott életbiztosítási kötvénykölcsön,
- n) külön jogszabályban meghatározott jelzáloglevél,
- o) készpénz, számlán elhelyezett pénzösszeg.

Az arányokra vonatkozó szabályok értelemszerűen a matematikai tartalékok esetében a legszigorúbbak:

- a matematikai tartalék és a biztonsági tőke fedezetéül szolgáló pénzeszközök összegének legalább 30 %-át az a), b), és c) pontokban meghatározott eszközökbe kell fektetni,
- ugyanezen eszközöknek csak meghatározott, limitált százaléka lehet a felsorolt egyéb formák valamelyikében befektetve,

8.4. A kockázatok megosztása

Bármilyen nagy és tőkeerős egy biztosító intézet, a sok átlagos kockázatú és egymást jól kiegyenlítő kockázat mellett előfordulnak különösen nagyértékű vagyontárgyak, amelyek igen nagy kockázatot hordoznak. Ezek – még ha kis valószínűséggel is bekövetkező – károsodás esetén megrendíthetik a biztosító helyzetét. Például egy nagy tengeri kereskedelmi hajó és teljes rakománya, vagy egy tengeri olajfúró torony elpusztulása – egy biztosító által történt biztosítás esetén – nem biztos, hogy a biztosító helyt tud állni a teljes kárért.

Ilyen helyzet elkerülése érdekében a biztosítók viszontbiztosítás keretében megosztják a vállalt kockázatot, természetesen a biztosítási díj megosztásának arányában. A kockázat megosztásának módozatait kockázatporlasztásnak nevezik.

Egy másik módja a kockázatporlasztásnak az úgynevezett állományegyesítés (pool). Ennek az a lényege, hogy amennyiben egy-egy biztosító adott állománya (pl. a lakásbiztosítás) nem elég nagy ahhoz, hogy a nagy számok törvénye érvényesüljön, az aránytalan kockázat kivédésére egyesítik az adott biztosítási ágazat állományát. Mind a bevételeket, mind a kiadásokat közösen számolják el, a nyereséget pedig egymás között megosztják.

Kérdések:

Mi a kockázatkezelés fogalma?

Mi a biztosítás gazdasági szerepe, a biztosítás helye a kockázatkezelés rendszerében?

Melyek a biztosítási módszerek alapformái?

Kik a magyar biztosítási piac legfontosabb szereplői (biztosítók, biztosításközvetítők)?

Mi a biztosítási díj szerepe, mik a bruttó biztosítási díj elemei?

Mi a biztosítás, mint szolgáltatási ügylet?

Melyek a biztosító biztonságos működését szolgáló legfontosabb intézmények?

IX. AZ ÉRTÉKPAPÍR

1. AZ ÉRTÉKPAPÍRRÓL ÁLTALÁBAN

Az értékpapír lényegét az adja, hogy valamely jogot testesít meg, inkorporál. Az értékpapír ezzel lehetővé teszi azt is, hogy a benne megtestesülő jog az értékpapír által dologként működjön, illetőleg cseréljen gazdát. Jogi szempontból annak feltétele, hogy valamely okirat (vagy más módon – pl. dematerializált formában, elektronikus jelként – létező adat) értékpapírnak minősüljön az, hogy kibocsátását külön jogszabály tegye lehetővé, amely tartalmazza az értékpapír kellékeit is.

1.1. Az értékpapírok csoportosítása a bennük megtestesülő jog szerint

1.2. Hitelviszonyt, pénzkövetelést megtestesítő értékpapírok

A pénzkövetelésről szóló értékpapír kiállítója (kibocsátója) feltétlen és egyoldalú kötelezettséget vállal arra, hogy ő maga vagy az értékpapírban megnevezett más személy az értékpapír ellenében meghatározott pénzüsszeget szolgáltat az értékpapír jogosultjának. E körbe tartozik a váltó, a csekk, a kötvény, a kincstárjegy, a letéti jegy, a jelzáloglevél. Ezeket a papírokat közgazdasági terminológiával hitelviszonyt megtestesítő értékpapíroknak nevezik (a tőkepiaci törvény – amelynek hatálya alá nem mindegyik értékpapír tartozik az itt felsoroltak közül – is ezt a kifejezést használja). A hitelviszonyt megtestesítő értékpapíroknál mindig a kibocsátó, mint adós és a tulajdonos, mint hitelező állnak egymással jogviszonyban. Előbbi személye a futamidő alatt végig azonos, utóbbié azonban az átruházások következtében változhat.

1.2.2. Tulajdonjogot megtestesítő értékpapírok

A dologi tulajdonjogról kiállított papírok körébe a közraktárjegy (közraktári jegy) tartozik, amely a közraktárban elhelyezett áru tulajdonjogát testesíti meg. Ez két egymástól elválasztható részből – árujegyből és zálogjegyből – áll.

Csak a két rész együttes birtoklása jogosít a közraktárban elhelyezett áru (amelynek tulajdonát az értékpapír megtestesíti) kiszolgáltatásának igénylésére. A zálogjegy funkciója, hogy átruházásával (forgatásával) kölcsön vehető fel az áru fedezete mellett, így ez a rész önmagában pénzkövetelést testesít meg, aminek fedezeteképpen zálogjogot biztosít a közraktárban elhelyezett árun. Az árujegy pedig önállóan csak a zálogjegy által korlátozott tulajdonjogot testesít meg az árura.

1.2.3. Tagsági jogot megtestesítő értékpapírok

A tagsági viszonyt megtestesítő értékpapír alaptípusa a részvény. A részvény tulajdonosa a részvényt kibocsátó részvénytársaság résztulajdonosa, tagja. A tagsági viszony egyrészt vagyoni, másrészt döntéshozatali jogosultságokkal jár.

1.2.4. Más jogról kiállított értékpapírok

A más jogról kiállított értékpapírok csoportjába az eddigi kategóriákba be nem sorolható értékpapírok tartoznak. Ilyen például a kárpótlási jegy, amely a kárpótlási törvény alapján értékpapír, de sem hitelviszonyt, sem dolog tulajdonjogát, sem pedig tagsági jogot nem testesít meg. A kárpótlási jegyben az a jog testesül meg, hogy az állam azt bizonyos esetekben köteles fizetőeszköz gyanánt elfogadni.

1.3. Az értékpapírok csoportosítása más szempontok szerint

1.3.1. Bemutatóra és névre szóló papírok

Bemutatóra szól az értékpapír, ha nem tartalmazza a jogosult személyének megjelölését vagy tartalmazza ugyan, de bemutatási záradékkal van ellátva. Ez utóbbi – ami a gyakorlatban nemigen fordul elő - azt jelenti, hogy az értékpapír tartalma szerint az értékpapír kötelezettje nemcsak a megjelölt személynek, hanem az értékpapír bármely bemutatójának köteles teljesíteni. Minden más értékpapír névre szóló. A gyakorlatban ma már szinte kizárólag névre szóló értékpapírokkal találkozhatunk, nem utolsósorban a pénzmosás megelőzésével kapcsolatos szigorítási törekvéseknek köszönhetően. A dematerializált részvény például csak névre szóló lehet, márpedig 2002-től

nyilvános forgalomba csak dematerializált részvény hozható. A zártkörű rt. részvényei pedig csak névre szólóak lehetnek.

Annak, hogy egy értékpapír bemutatóra vagy névre szól, elsősorban az átruházás szempontjából van jelentősége. A bemutatóra szóló értékpapírt annak birtokba adásával lehet átruházni. A névre szóló értékpapírnál különbséget kell tennünk aszerint, hogy nyomdai úton előállított vagy dematerializált papírról van szó. Előbbi esetben az átruházás forgatmányozás útján történhet.

A nyomdai úton előállított névre szóló értékpapír tulajdonosának neve vagy az értékpapíron első tulajdonosként kell, hogy feltüntetve legyen vagy a forgatmányok megszakítatlan láncolata igazolja jogosultságát (az utolsó forgatmány lehet üres).

1.3.1.1. A forgatmány

A forgatmány az értékpapír hátoldalára (vagy a toldatra) rávezetett átruházó nyilatkozat. Tipikus szövege a következő: „Ezt az értékpapírt (részvényt) átruházom .....-ra. (dátum helye, aláírás)”

A forgatmány lehet teljes és üres. Teljes forgatmányról akkor beszélünk, ha az átruházó nyilatkozat tartalmazza az átruházás jogosultjának személyét (nevét). Ilyenkor tehát az előbbi szövegben a pontok helyére az új tulajdonos neve (cégneve) kerül. Pontos szövegére nincs kötelező előírás, de mindenképpen ki kell fejeznie az átruházó átruházási szándékát. Dátumozni sem kötelező, ennek ellenére szokták.

Az üres forgatmány ettől abban különbözik, hogy itt nincs megjelölve az új tulajdonos személye (a fenti szövegű nyilatkozatban tehát kipontozva marad), sőt, maga a szövegszerű nyilatkozat sem követelmény: üres forgatmánynak minősül az átruházó pusztá aláírása is a megfelelő helyen (hátlap vagy toldat). A gyakorlatban gyakori a pusztá aláírásból álló forgatmány, ugyanígy az a megoldás is, hogy az ismertetett vagy ahhoz hasonló szöveggel már eleve nyomdai úton egy-két esetleg több biankó forgatmánnyal látják el az értékpapírt, amelyet az aktuális átruházó aláírhat.

A forgalom tárgyát képező forgatmányköteles értékpapíroknál a gyakorlatban szinte kizárólag üres forgatmánnyal találkozhatunk, a KELER például – a gyűjtőelvű (sorszám alapján az értékpapírokat meg nem különböztető) tárolás

miatt – nem is vesz lététbe olyan forgatmányköteles papírt, ahol az utolsó forgatmány teljes.

Az üresre forgatmányozott értékpapír birtokosa a forgatmánnyal három dolgot tehet: - semmit. Ez a legtipikusabb eset, hiszen ez nem akadályozza annak, hogy az értékpapírt tovább értékesítse.

Kitöltheti, akár a saját, akár más személy nevére. Itt az előbbi a jellemző, újabb üres forgatmánnyal, vagy más személy nevére szóló teljes forgatmánnyal láthatja el. Így is átruházható az értékpapír, bár ez a gyakorlatban ritkán fordul elő, hiszen az újabb üres forgatmánnyal a e körben általában senki nem veszi hasznát.

1.3.2. Megjelenési forma szerinti csoportosítás

Az értékpapírok lehetnek fizikailag (okirati formában) létezők vagy dematerializáltak. Utóbbi esetben az értékpapírokat nem kell és nem is lehet kinyomtatni, azok értékpapírszámlákon, elektronikus jelként jelennek meg (a bankszámlapénzhez hasonlóan, azzal a különbséggel, hogy a dematerializált papírt nem lehet fizikaivá tenni). Ilyenkor az átruházás értékpapírszámlák terhelésével és jóváírásával történik.

A fejlődés iránya egyértelműen a dematerializáció felé mutat. Átmeneti formaként léteznek immobilizált értékpapírok is, amelyek jogi értelemben véve fizikai papíroknak minősülnek, a gyakorlatban viszont dematerializált papírok módjára viselkednek. Ezek csak kevés (jellemzően egy) összevont címlet formájában kerültek kinyomtatásra, s rögtön a kibocsátáskor bekerültek az értéktárba. Mivel a váltócímletek legyártására már csak a magas költségek miatt sem kerül sor, az immobilizált papírok szintén csak számlaterhelés és jóváírás formájában forognak.

1.3.3. Csoportosítás homogenitás szerint

Homogén az értékpapír akkor, ha egy sorozaton belül minden egyes egyedi értékpapír teljesen azonos jogokat testesít meg, beleértve ezen jogok gyakorlásának idejét (pl. hitelpapíroknál a lejáratit időt) is. Ellenkező esetben inhomogén papírokról beszélünk. Homogén értékpapír a részvény, s általában a kötvény és a kincstárjegy, a befektetési jegy, a jelzáloglevél és a kárpótlási jegy. Inhomogén papír tipikusan a váltó és a közraktárjegy, hiszen ezeknél

minden papír egyedi kondíciókkal kerül kibocsátásra. A szervezett értékpapír-forgalomba csak a homogén papírok képesek bekapcsolódni, ennek következtében a tőzsdképességnek is feltétele a homogenitás. Mivel az inhomogén papíroknál csak egyedi ügyletekről, s nem a papír piacáról beszélhetünk csupán, tehát ezek az értékpapírpiacnak nem részei, a továbbiakban csak a homogén papírokról lesz szó.

2. AZ ÉRTÉKPAPÍRPIAC ÉS SZEREPLŐI

2.1. Tőzsdék és OTC piacok

Az értékpapírpiac a (homogén papírokkal zajló) értékpapírforgalom színtere. Legkoncentráltabb formája az értékpapírtőzsde, amelynek feladata az oda bevezetett értékpapírok iránti keresletnek és kínálatnak, ezáltal pedig az érintett papíroknak a koncentrációja. Itt megjegyzendő, hogy ma már gyakorta előfordul, hogy egy adott papír több (országbeli) tőzsdén egyidejűleg van jelen, így ezt a feladatot több tőzsde együttesen látja el bizonyos papírok vonatkozásában. Ez a helyzet például a hazai vezető részvények többségével, amelyek a Budapesti Értéktőzsdén kívül egy vagy több külföldi ország tőzsdéjén, esetleg tőzsdén kívüli piacán is forognak.

Koncentrált piac működhet tőzsdén kívüli formában is, sőt, vannak olyan papírok is, amelyek egyidejűleg szerepelnek a tőzsdén és valamely azon kívüli szervezett (OTC – over the counter) piacon is. Ilyenek hazánkban az állampapírok: a nyilvánosan forgalomba hozott államkötvények a Budapesti Értéktőzsdére bevezetésre kerülnek ugyan, forgalmuk nagy része azonban – hazai és külföldi – OTC piacokon zajlik.

2.2. Az értékpapírpiac szereplői

Az értékpapírpiac szereplőit három fő csoportra oszthatjuk: a kibocsátók, a befektetők és a közvetítők csoportjára. Az értékpapírpiac a tőkeallokációt részben oly módon valósítja meg, hogy az ott (a befektetőknél) megjelenő tőkét a közvetítő szféra segítségével oda csoportosítja át, ahol a várakozások szerint sikerül azt hatékonyan felhasználni (a kibocsátókhöz). Az értékpapírpiacnak ezt a részét, amikor a tőke a befektetőtől a kibocsátó felé áramlik, nevezzük elsődleges piacnak: itt az értékpapírpiaci művelet mindig

valamely új értékpapír kibocsátásában ölt testet. Nem kevésbé fontos terület azonban a másodlagos értékpapírpia, amelynek már közvetlenül nem szereplője a kibocsátó: itt a már korábban kibocsátott értékpapírok adásvétele zajlik. Itt tehát a tőke befektetőtől (egy másik) befektetőhöz kerül, természetesen ugyanúgy (de itt nem a tőke fogadója által kibocsátott) értékpapír ellenében. A közvetítő szektor ennek a piacnak is fontos része, hiszen két befektető között ugyanúgy szükség van közvetítőre, mint a kibocsátó és befektető között.

A befektetők csoportján belül természetesen szubjektív alapon megkülönböztethetünk hosszú és rövid távú befektetőket, utóbbiakat spekulánsoknak is szokás hívni. (Ez a felosztás azonban már csak azért sem lehet egzakt, mert egy vérbeli spekuláns már azt is hosszú távú befektetőnek nevezheti, aki a tőzsdenyitáskor vett papírját zárásig nem adja el, míg egy intézményi befektető spekulánsnak mondhatja az egyéves távlatban gondolkozókat is.) A befektetők motivációja azonban időhorizonttól függetlenül a minél magasabb hozam elérése, amin nem változtat az sem, ha ezt haszonszerzésre való törekvésnek hívjuk.

A közvetítői szektoron tágabb értelemben nem kizárólag az adásvételek tényleges közvetítését végző cégeket kell érteni, amelyeket egyébként befektetési vállalkozásoknak, befektetési szolgáltatóknak (köznyelvben: brókercégeknek) nevezünk. Ide tartozónak tekinthetünk ugyanis olyan szervezeteket is, amelyek más módon segítik elő az értékpapírforgalmat: ilyen például maga a tőzsde, vagy az elszámolóház és értéktár.

A hazai szabályozás mellett a befektetési szolgáltatók nemcsak a közvetítői szektorhoz, de többségükben egyidejűleg a befektetők csoportjába is tartoznak, azáltal, hogy tevékenységükbe egyaránt beletartozik a bizományosi és a saját számlás tevékenység. Ez azt jelenti, hogy miközben ügyfelek számára közvetítenek, saját kockázataikra is – megbízójukhoz hasonlóan – kötnek ügyleteket. Érdekkonfliktust ez azért okozhat leginkább, mert a befektetési szolgáltatók egy harmadik szerepet is vállalnak: a pénzügyi tanácsadóét. A befektetési szolgáltatóknak, mint közvetítőknek a motivációja ugyanis kettős. Kisebbrészt megegyezik a befektetőkével, nagyobbbrészt azonban attól eltérő: a jutalékbevétele maximalizálására irányul. Ez utóbbi pedig minél magasabb forgalom mellett érhető el. Emiatt keletkezhet

érdekkonfliktus: a befektetési szolgáltatók jobban érdekeltek abban, hogy ügyfeleik nagy forgalmat bonyolítsanak le, mint hogy jó hozamot realizáljanak („nyerjenek”), ezért tanácsadóként bármire szívesen rábeszélnek az ügyfelet, lényeg, hogy minél gyakrabban adjon-vegyen. A könnyebb érthetőség kedvéért álljon itt egy szakmai körökben közismert vicc: a bróker azt tanácsolja ügyfelének, adja el „A” részvényét és vegyen „B” részvényt, mire az ügyfél azt feleli, ő éppen fordítva gondolta, „B” részvényt adna el és „A”-t venne az árán. Mire a bróker: „az sem rossz ötlet...”

Más kérdés, hogy hosszú távon akkor számíthatnak a befektetési szolgáltatók nagy forgalomra, ha az ügyfelek megtalálják számításaikat a piacon.

Az elsődleges piacot tekintve a befektetési szolgáltatók az új kibocsátások volumenének fokozásában érdekeltek. Itt abban jelentkezhethet érdekkonfliktus, hogy ők az alacsony kibocsátási árakban érdekeltek. mert így kelendőbbek az új papírok. Ezzel növelhető ügyfélkörük és korábbi ügyfeleik elégedettségi szintje is. Ezért gyakorta – tanácsadóként – a kibocsátót igyekeznek mértéktartó árazásra, különböző kedvezmények nyújtására rábírní: nekik ez semmibe nem kerül.

Sajátos szereplője az értékpapírpiacon az állami ellenőrzés, amely hatósági úton (jelenleg a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete útján) valósul meg.

3. Főbb értékpapírfajták és piacuk sajátosságai

A piacképes (homogén) értékpapírok három alaptípusa a kötvény, a részvény és a befektetési jegy. A következőkben ezek főbb tulajdonságait, jellemzőit vesszük sorra. A kötvénynél elmondottak vonatkoznak a kincstárjegyekre és a jelzáloglevelekre is, mivel ezek közgazdasági jellegüket tekintve nem különböznek a kötvénytől.

3.1. A kötvény

A kötvény névre szóló, hitelviszonyt megtestesítő értékpapír, amelyben a kibocsátó (az adós) kötelezi magát, hogy az ott megjelölt pénzösszegnek az előre meghatározott kamatát vagy egyéb jutalékait, valamint az általa vállalt esetleges szolgáltatásokat, továbbá a pénzösszeget a kötvény mindenkori

tulajdonosának (a hitelezőnek) a megjelölt időben és módon megfizeti, illetőleg teljesíti. A nyilvánosan forgalomba hozott kötvényeket ma már szinte kivétel nélkül dematerializált formában bocsátják ki. A kötvény átruházásával a kötvényből eredő valamennyi jog átszáll az új kötvénytulajdonosra. A kötvényátruházáshoz fűzött bármilyen feltétel, illetőleg a részleges kötvényátruházás semmis.

3.1.1. A mai magyar kötvénypiac struktúrája

Jelenleg a hazai kötvénypiacon az állampapírok vannak túlsúlyban, illetőleg a jelzáloglevelek piaca nőtte ki magát az utóbbi időben ehhez képest kicsi, de önálló piaci szegmenssé. Neves cégek (bankok, közismerten stabil vállalatok – pl. MOL) is egyre sűrűbben vannak be forrást kötvénykibocsátás útján, ezen kötvények azonban többnyire végbefektetőkhez kerülnek, így másodpiaci szerepük marginális. A különböző társaságok által kibocsátott, bank vagy egyéb jó fizetőképességű szervezet garanciájával nem bíró kötvények nyilvános piaci elhelyezése nehéz, az ilyen, piacon lévő kötvények másodlagos piaca nem megfelelően működik. Ennek fő oka, hogy nincs Magyarországon fejlett, széles körben elfogadott adósminősítési rendszer, így a nagy nyilvánosság számára ezen papírok kockázata megítélhetetlen. Meghatározó piaci szerepük miatt az állampapírokat vizsgáljuk meg részletesebben.

3.1.2. Az állampapírpiac fő jellemzői

3.1.2.1. Az állampapírok fajtái, kibocsátásuk módja

A jelenleg forgalomban lévő állampapíroknak három fő csoportját különböztetjük meg: a kincstári takarékjegyet, a kincstárjegyeket és az államkötvényeket. A kincstárjegyek futamideje maximum egy év, a nyilvános kibocsátású államkötvényeké pedig 15 évig terjed.

A kincstári takarékjegy kifejezetten a kisbefektetők, a lakosság számára szánt, nem homogén, nem piacképes értékpapír, így részletes vizsgálatát mellőzzük. A kamatozó kincstárjegy a hazai gyakorlatban elsősorban a lakosságot, míg a (nem kamatozó) diszkontkincstárjegy az intézményi befektetőket veszi célba. A kamatozó kincstárjegyet jegyzési eljárással kibocsátják ki.

Az államkötvények két fő csoportja a fix és a változó kamatozású kötvényeké. Előbbi előre rögzített kamatfeltételek mellett teljesíti a kifizetéseket, utóbbinál pedig a kamat változik, csak a számítás módja rögzített. Az újabb kibocsátású fix kamatozású kötvények évente (a régebbiek félévente) fizetnek kamatot.

A változó kamatozású kötvények kamatát rendszerint valamely mutatószámhoz kötik: ilyenek például az aukciókon kialakult diszkontkincstárjegy-hozamok, azok valamely időszakra vonatkozó átlaga, valamint a KSH fogyasztói árindex (inflációs ráta). (A jelzáloglevelek és a vállalati kötvények körében a kamat BUBOR-hoz vagy ÁKK referenciahozamhoz kötésére is találunk példát.) A báziskamatot, amely az említett mutatókból kerül számításra, kamatprémium egészítheti ki. A kamatfizetés a jelenleg piacon lévő nyilvánosan kibocsátott változó kamatozású kötvényeknél évente vagy félévente történik. A változó kamatozású államkötvények szerepe a fixekhez képest periférikus, újabban kizárólag fix kamatozású államkötvényeket bocsátanak ki.

A diszkontkincstárjegyeket és az államkötvényeket aukciós technikával bocsátják ki. Jelenleg hetente kerül sor három hónapos, kéthetente pedig hat és tizenkét hónapos futamidejű diszkontkincstárjegy aukciójára, míg államkötvényekből kéthetente tartanak általában két (ritkábban egy) sorozatra aukciót.

Az aukciókon az ún. elsődleges állampapír-forgalmazók vehetnek részt (tehetnek ajánlatot), más befektetők az ő közvetítésükkel juthatnak az állampapírokhoz. Az aukción az ajánlattevők ár és mennyiség megjelölésével nyújtják be ajánlataikat. Az ajánlatokat a kibocsátó számára legkedvezőbbtől (a legmagasabb ár-, azaz a legalacsonyabb hozamszinttől) kezdődően rendezik sorba, s az értékesítendő mennyiség erejéig ebben a sorrendben elégítik ki az igényeket.

Aki alacsonyabb hozamszinten nyújtja be ajánlatát, azt kockáztatja, hogy viszonylag kedvezőtlen feltételekkel juthat a papírhoz (az elfogadott ajánlatokat mindig az ajánlatban szereplő hozamszintnek megfelelő vételáron elégítik ki). Aki magasabb hozamszinten pályázik, annak rizikóját vállalja, hogy nem jut számára papír.

Minden kiemelt futamidőből (6 hónap, 1, 3, 5, 10, 15 év) egy sorozatot aukcionálnak (az adott futamidőben éppen aukcionált sorozatot nevezik a futamidő benchmark vagy referencia papírjának), azt viszont egymás után több alkalommal, s amikor létrejött a kívánt sorozatnagyság, új sorozatot dobnak piacra. Kivételt képez a 3 hónapos diszkontkincstárjegy, amiből minden héten új sorozat kerül az aukcióra. (Ebből következően a többi papírnál a futamidők csak körülbelül értendők.) A benchmark-papírok fontos szerepe, hogy ezek másodpiaci árfolyama alapján állapítja meg az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) naponta az ún. referenciahozamokat. Referenciahozamot 3 és 6 hónapos, valamint 1,3,5,10 és 15 éves futamidőre tesznek közzé. A referenciahozam az adott futamidőhöz tartozó hozamszint, amelyet úgy állapítanak meg, hogy több forgalmazótól bekérnek vételi és eladási ajánlatokat, s ezekből képzik egy algoritmus segítségével a mutatót.

3.1.2.2. Az állampapírpiac működése, az elsődleges forgalmazói rendszer

Az állampapírpiac hatékony működésének feltétele a likvid másodlagos piac. (A likviditás azt jelenti, hogy nagyobb mennyiséget lehet adni-venni anélkül, hogy ez lényegesen változtatná a piaci árat.) Ennek hiányában az elsődleges értékesítés is sokkal nehezebb, hiszen csak végbefektetőkre építhet. Minél likvidebb a másodlagos piac, annál hosszabb lejáratú papírokat lehet kibocsátani, hiszen a befektetők annál biztosabbak lehetnek papírjuk lejárat előtti könnyű értékesíthetőségében.

1996-tól bevezetésre került a hazai állampapírpiacra - egyes külföldi országokban alkalmazott gyakorlat mintájára - az elsődleges forgalmazói (primary dealer) rendszer. A rendszer az abban résztvevő elsődleges forgalmazók kezébe helyezi a vezető szerepet az elsődleges és a másodlagos piacon egyaránt. Az elsődleges forgalmazók az elsődleges piacon kivételezett helyzetben vannak: kizárólag ők vehetnek részt közvetlenül az állampapír-aukciókon, s akik őket bízzák meg ezzel, azoktól jutalékot kérhetnek. Cserébe vállalniuk kell a papírok másodpiaci „gondozását”. Ez azt jelenti, hogy a köztük és az Államadósság Kezelő Központ (ÁKK) között kötött szerződésben meghatározott keretek között (meghatározott maximális árréssel, a forgalomban lévő, a rendszerbe tartozó papírok meghatározott hányadára) folyamatos kétoldali árjegyzést kell végezniük. Az árjegyzés színtere jelenleg

a tőzsde, ahol 9 és fél 11, valamint délután fél 2 és 3 óra között kell árat jegyezni. A benchmark-papírokra mindegyik forgalmazónak 200 milliós tételre, a többi fix kamatozású papírra papíronként három forgalmazónak 100 milliós tételre. Az elsődleges forgalmazók számára követelmény továbbá, hogy az aukción értékesített állampapírok bizonyos százalékát (éves átlagban) megvásárolják.

A kisbefektetők számára a kifejezetten nekik szánt konstrukción (kamatozó kincstárjegy) túlmenően az ÁKK a minden megyeszékhelyen megtalálható értékpapírpénztárában közvetlenül is értékesít diszkontkincstárjegyeket és államkötvényeket napi árfolyamon. Itt azonban viszonylag széles árrések mellett lehet adni-venni a papírokat, ugyanakkor a teljes állampapírpiaci paletta elérhető és a naponta közzétett árak biztosítják, hogy (ellentétben egyes primary dealerekkel) a kisbefektetők egységes, tétel nagyságtól és a befektető hozzáértésétől független árfolyamokon vehessenek és eladhassanak állampapírokat.

3.2. A részvény

A részvény tagsági jogot megtestesítő értékpapír, a modern értékpapírpiac egyik fő instrumentuma. Tulajdonosa a részvénytársaság résztulajdonosa, mégpedig olyan arányban, ahogyan részvényeinek névértéke a részvénytársaság alaptőkéjéhez (jegyzett tőkéjéhez) aránylik.

A részvénytársaság alaptőkéjét (jegyzett tőkéjét) tehát az általa kibocsátott részvények névértékének összege alkotja. Ahogy a részvény névértéke sem mond semmit annak árfolyamáról, ugyanígy az alaptőke sem árul el sokat a cég tényleges vagyonáról. Számviteli értelemben a cég tényleges vagyonát a saját tőke mutatja, ami tulajdonképpen a részvénytársaság könyv szerinti értéke. A részvények piaci megméréstetése során azonban a saját tőke esetleg támpont lehet, de nem meghatározója a részvények árfolyamának. A kereslet-kínálat törvényei szerint szabadon alakuló árfolyam ettől többnyire jelentősen eltér. Ennek egyik fő oka, hogy maga a könyv szerinti érték sem biztos, hogy „reális”, mert pl. az eszközök piaci értéke jelentősen eltérhet a könyv szerintitől. Elég, ha arra gondolunk, hogy az ingatlanok gyakorta felértékelődnek a piacon, ugyanakkor a könyvvitelben amortizálni kell őket, tehát fokozatosan leértékelődnek. (Felértékelni lehet, de nem kötelező.)

Ugyanígy a követelések valós értéke a behajthatatlanság veszélye esetén lényegesen eltérhet a számviteli értékeléstől. Az árfolyam és az egy részvényre eső saját vagyon eltérésének másik lényeges oka, hogy az árfolyamban tükröződnie kell a részvénytársaság jövőbeni gazdálkodásával kapcsolatos várakozásoknak is. Erről a számvitel nem vesz, nem is vehet tudomást, miként az ugyancsak árfolyamalakító makrogazdasági és pszichológiai tényezőkről sem.

Ha a részvények piaci árfolyamát beszorozzuk a kibocsátott részvények darabszámával, a részvénytársaság kapitalizációját kapjuk. Ezt gyakran a részvénytársaság piaci értékének nevezik, bár ezt a megközelítést fenntartásokkal kell kezelni, annál inkább, minél kisebb forgalom mellett alakul ki a részvények árfolyama. Abból ugyanis, hogy pl. néhány tucat részvény konkrétan valamilyen áron gazdát cserélt (még ha mindez a tőzsdén történt is), nem szabad arra a következtetésre jutnunk, hogy ez az esetileg kialakuló egységár az irányadó az összes részvény értékelésére. Lehet, sőt gyanítható ugyanis, hogy nagyobb tételben – akár felfelé, akár lefelé – jelentősen eltérő áron forognának a papírok.

Fontos szabály, hogy a részvények névértéken aluli kibocsátása semmis, ami azt szavatolja, hogy a társaság megalakulása pillanatában az alaptőke megegyezzen a minimális vagyonnal.

3.2.1. Részvényesi alapjogok

A főbb részvényesi jogok két csoportra bonthatók: vagyoni és nem vagyoni jogokra. A legfontosabb vagyoni jog az osztalékhoz való jog. Osztalék akkor jár a részvényeseknek, ha annak kifizetésére van fedezet (a társaság nyereséges illetőleg rendelkezik eredménytartalékkal), tehát a saját tőke meghaladja az alaptőkét, és ha a közgyűlés osztalékfizetés mellett dönt. Nem támasztható tehát osztalékigény a részvénytársasággal szemben pusztán a fedezet megléte alapján.

Ugyancsak vagyoni jog a likvidációs hányadhoz való jog: a részvénytársaság bármilyen okból való jogutód nélküli megszűnése (végelszámolás, felszámolás) esetén a hitelezők kielégítése után fennmaradó vagyont a részvényesek között kell – főszabályként részvényarányosan – felosztani. A gyakorlatban persze sem a végelszámolás nem jellemző, sem az, hogy egy

esetleges felszámolási eljárás befejeztével maradjon még a részvényesek közt felosztható vagyon.

A nem vagyoni jogok a részvénytársaság ügyeibe való beleszólással kapcsolatosak. Legfontosabb a szavazati jog, amely a társaság közgyűlésén gyakorolható. A közgyűlésen való részvétel, felvilágosítás kérés, észrevétel és indítvány tételének joga is e csoportba tartozik. A szavazati jog – ide nem értve az egyes részvényfajtáknál később tárgyalandó korlátozásokat – annyiban korlátozható, hogy névre szóló részvényeknél az alapszabály meghatározhatja az egy részvényes által gyakorolható szavazati jog legmagasabb mértékét.

3.2.2. Részvényfajták

A részvények fő szabályként azonos tagsági jogokat biztosítanak, de a társasági törvény megengedi eltérő tagsági jogokat biztosító részvények kibocsátását is. Ez utóbbiakat nevezték régebbi – de ma is használható – terminológiával speciális részvényfajtáknak. Az alap-részvényfajta, ami nem rendelkezik semmiféle – a továbbiakban ismertetésre kerülő – specifikummal, a törzsrészvény. Sok részvénytársaság alaptőkéje áll kizárólag törzsrészvényekből.

3.2.2.1. Az elsőbbségi részvények

Az elsőbbségi részvény, mint neve is mutatja, azért speciális, mert a többi részvényfajtahoz (leginkább a törzsrészvényhez) képest valamiben előnyt (elsőbbséget) biztosít tulajdonosának. Az előny (elsőbbség) tárgya szerint az elsőbbségi részvények négy alfaja ismeretes: az osztalékelsőbbségi, a likvidációs hányadhoz fűződő elsőbbséget biztosító, a szavazatelsőbbségi, valamint a zártkörűen működő részvénytársaság részvényeire elővásárlási jogot biztosító részvény. Az elsőbbségi részvények ezen „alfajait” részvényosztályoknak nevezzük. Elsőbbségi részvények kibocsátására az alaptőke feléig van lehetőség.

3.2.2.1.1. Az osztalékelsőbbségi részvény

A legelterjedtebb elsőbbségi részvény az osztalékelsőbbségi részvény. Lényege, hogy tulajdonosa a többi részvényt (minden más részvényfajtát ill. osztályt) megelőzően, vagy pedig magasabb osztalékhoz juthat. Az, hogy a többi részvényt megelőzően, annyit jelent, hogy ha a felosztható adózott eredmény nem nyújt fedezetet arra, hogy minden részvényes legalább olyan mértékű osztalékot kapjon, amelyet az alapszabály az elsőbbségi részvényeseknek biztosít, a többi részvényes csak akkor és olyan mértékben juthat osztalékhoz, ha és amilyen mértékben az elsőbbségi részvényesek kielégítése után marad még a felosztható eredményből.

Az osztalékelsőbbségi részvényekhez fűződő többletjogok kompenzálásaképpen ugyanakkor az ilyen részvény szavazati joga – az alapító okirat (alapszabály) rendelkezéseitől függően – korlátozható vagy kizárható. Bár a gyakorlatban rendszerint az osztalékelsőbbségi részvények szavazati joga kizárásra kerül, a szavazati jog megvonása vagy korlátozása nem kötelező. Olyannyira nem, hogy kifejezetten lehetőség van olyan elsőbbségi részvények kibocsátására is, amelyek osztalék- és szavazatelsőbbséget együttesen biztosítanak. Nincs akadálya tehát annak, hogy az elsőbbségi osztaléknak gyakorlatilag ne legyen ellentételezése. Ez pedig – figyelemmel arra, ahogy egy többségi tulajdonos lehetőségei e téren igen tágak – indokolatlan előnyöket is nyújthat egyes befektetőknek.

Sok esetben persze az a tény, hogy a részvényesek szavazati jogos kapnak, nem sokat jelent. Egy többségi tulajdonos irányította társaságnál aligha jelent előnyt az elsőbbségi részvényesnek, ha részvényük a törzsrészvényhez hasonlóvá alakul.

3.2.2.1.2. Szavazatelsőbbségi részvény

Mint neve is mutatja, ez az elsőbbségi részvény a döntéshozatalban, a közgyűlési szavazásnál biztosít többletjogot. Tulajdonosát többszörös, de maximum tízszeres szavazati jog illeti meg ahhoz képest, ami a részvény névértéke alapján járna.

A szavazatelsőbbségi részvény legtipikusabb előfordulási esete, amikor a részvénytársaság alapításakor az alapítók a maguk számára bocsátanak ki ilyen részvényeket, s többletjoguk ily módon az alapítással kapcsolatos tevékenységük díjazását hivatott szolgálni. Ezzel a módszerrel biztosítható

például, hogy az alapítók, illetőleg jogutódaik úgy is folyamatosan döntési pozícióban legyenek (50 illetve 75 százalékot meghaladó szavazati jogot gyakoroljanak), hogy tulajdonrészük esetleg csekély (akár csak 5-10 százalék). Ilyenkor tehát a szavazatelsőbbégi részvény kisebbségi részvényeseknek is komoly tulajdonosi kontrollt biztosít.

A 90-es években tipikus volt a szavazatelsőbbégi részvény felbukkanása, ha a társaságot valamilyen adóleírási célból, vagy kárpótlási jegyek hasznosítására alapították. Ilyenkor többnyire laikus befektetők szálltak be a cégbe, akik csak akkor vették észre a „trükköt”, amikor már késő volt: befektetésük hozadéka többnyire a céget irányító szavazatelsőbbégi részvényesek jóindulatán múlt.

A szavazatelsőbbégi részvényhez hasonló az ún. aranyrészvény. Az alapító okirat (alapszabály) ugyanis úgy is rendelkezhet, hogy a közgyűlési határozat csak a szavazatelsőbbéséget biztosító részvények egyszerű többségének (ha egy ilyen részvény van, értelemszerűen a részvényes) igenlő szavazatával hozható meg.

Ezzel a formával privatizált társaságoknál találkozhatunk, amikor az állam – még a privatizáció előtt – biztosított egy aranyrészvényt a maga számára, azért, hogy az új tulajdonosok ne hozhassanak a későbbiek során állami szempontból nem kívánatos döntéseket. A privatizáció során az állam gyakran két legyet akar ütni egy csapásra: szüksége volt a bevételre, ezért el akarta adni a céget, ugyanakkor megszokott irányítói pozícióját sem akarta feladni. Ez különösen jól hangzott olyankor, amikor valamely nemes célra lehetett hivatkozni (pl. egy magyar márkanev védelme stb.)

Az aranyrészvény tehát akár egyetlen részvény birtoklása útján is bizonyos kérdésekben olyan passzív döntéshozatali pozícióba hozza az azt birtokló részvényest, mintha többségi tulajdonos lenne. Azért csak passzív a döntéshozatali pozíció, mert az aranyrészvényes önmagában nem tudja saját elképzelését megvalósítani, viszont a többi részvényesét meg tudja hiúsítani. Az aranyrészvény tehát gyakorlatilag egyfajta vétőjogot biztosít egyes kérdésekben.

3.2.2.1.3. Egyéb elsőbbségi részvények

Az eddig ismertetteken túl lehetőség van olyan elsőbbségi részvény kibocsátására is, amely a likvidációs hányad tekintetében biztosít többletjogokat. Ilyenkor tehát tulajdonképpen az elsőbbségi részvényt tulajdoni hányadánál nagyobb rész illeti meg a társaság vagyonából, amely a társaság esetleges megszüntetése (jellemzően végelszámolása) útján érvényesíthető. (Ez ugyancsak a különböző járulékos előnyök – adókedvezmény, kárpótlási jegy felhasználás – kihasználása érdekében társaságot alapítók 90-es évekbeli „találmánya”, az így spontán módon kialakult forma 1997-ben már részvényosztályként került nevesítésre a Gt.-ben.)

Negyedik lehetséges részvényosztály az elsőbbségi részvények között a zártkörűen működő részvénytársaság részvényeire elővásárlási jogot biztosító részvényosztály. Az osztalékelsőbbségi és a likvidációs hányadhoz fűződő elsőbbség kombinálásával létrejövő részvényosztály pedig mindkét részvényesi jog terén elsőbbséget biztosít tulajdonosának.

3.2.3.2. Dolgozói részvény

A dolgozói részvény, mint részvényfajta kialakulása a privatizáció terméke. Nemesnek tűnt egykor az a koncepció, hogy a cég dolgozóit – hosszú távú érdekelttségük megteremtése érdekében – részvényessé kell tenni. Ezt lett volna hivatott szolgálni a korlátozottan forgalomképes dolgozói részvény. Ezen részvények átruházása csak a társaság munkavállalói és nyugdíjasai körén belül lehetséges. A részvények kibocsátása alaptőke-emelés keretében történik, s a dolgozók kedvezményesen vagy ingyenesen jutnak a részvényekhez. (A kedvezmény forrása az alaptőkén felüli vagyon.) A munkaviszony megszűnése illetve a munkavállaló halála esetén – amennyiben hat hónapon belül az említett körben nem kerül a részvény értékesítésre - a részvényt (utóbbi esetben a munkavállaló örökösét) a részvény névértéke illeti meg oly módon, hogy a részvénytársaság a határidő lejártát követő közgyűlésen bevonja vagy pedig átalakítja és ezt követően értékesíti a részvényt. Ebből következően ha a társaság az átalakított részvényt névérték fölötti áron értékesíti, a különbözet a társaság nyeresége. A dolgozói részvény nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Hamar világossá vált, kivételes esetektől eltekintve a dolgozók többnyire készpénzre

igyekeznek váltani a dolgozói részvényt a kedvezményét, ha pedig mégsem, akkor nem a furcsa konstrukciójú dolgozói részvény, hanem sokkal inkább törzs- (esetleg elsőbbségi) részvények útján akarnak tulajdonosok lenni. A dolgozói részvényekkel szerzett tapasztalatok csakhamar oda vezettek, hogy a részvényvásárlási kedvezményeket mind a privatizáció, mind a későbbiek során egyre inkább a törzsrészvények kedvezményes áron való megszerzhetőségével, esetleg kárpótlási jegy felhasználást (is) lehetővé téve és/vagy hitelnyújtással biztosították a munkavállalóknak. A korábban kibocsátott dolgozói részvényeket pedig gyakorta törzsrészvényekké alakították át a társaságok.

3.2.2.3. Kamatozó részvény

A kamatozó részvény intézménye, ha azt a törvény előírásai szerint bocsátják ki, igen előnyös az ilyen részvényeket birtoklók számára. Az előny persze értelemszerűen a többi részvényessel szemben jelentkezik. (Így itt is utalunk az alapítók által esetlegesen maguknak biztosított előnyök gyakorlatára.) A kamatozó részvény tulajdonosát ugyanis az osztalékon – és minden más részvényesi jogon – felül még kamat is megilleti. A kamat az adózott eredményből fizethető, tehát csak akkor jár, ha van ilyen. Nem fizethető a részvényesnek kamat, ha ennek következtében a részvénytársaság saját tőkéje a számviteli jogszabályok szerint számított módon nem érne el a részvénytársaság alaptőkéjét. (Gt.188.§.(2)) E rendelkezés célja nyilvánvalóan az alaptőke védelme, azaz, hogy azt ne lehessen kamatfizetés címén megcsapolni. Zavaró ugyanakkor a törvényben az „ennek következtében” szóhasználat, hiszen ebből az kellene, hogy következzen, hogy ha nem a kamatfizetés következtében nem éri el a saját tőke az alaptőkét (pl. már korábban sem érte el), akkor fizethető kamat, feltéve persze, hogy az adott évben volt adózott eredmény.

Kamatozó részvényt ma már meglehetősen ritkán találunk. Talán azért, mert itt az elsőbbségi részvényt szemben - amelynek nemcsak előnye, de hátránya (korlátozott szavazati jog) is lehet - csak előnyök vannak, hátrányok nélkül.

3.3. A befektetési jegy

A nem professzionális befektetők a fejlett értékpapírpiacra általában nem, vagy csak szerény mértékben vásárolnak közvetlenül a piacról értékpapírokat. Ennek oka az, hogy hiányzik speciális szakértelmük, amellyel az optimális hozam-kockázat kombinációt elérhetnék, valamint hogy a befektetett tőkéhez mérten aránytalanul nagy ráfordítást jelentene a piacon való optimális tájékozódás (akár közvetlenül, akár tanácsadó útján). Ezért népszerűek külföldön – és ma már hazánkban is - a befektetési alapok, amelyek célja a kisbefektetők tőkéjének összegyűjtése, és a méretnagyságból fakadó előnyök kihasználásával történő szakszerű kezelése.

3.3.1. A befektetési alap és működése során használt alapfogalmak

A befektetési alap jogi személy, amelyet valamely befektetési alapkezelő társaság az összegyűjtött tőke befektetésével alakít ki és kezel. Az alap létrehozható zártkörű és nyilvános módon (ez az alap típusa, ami nem tévesztendő össze fajtájával, a zárt- és nyíltvégű alap később tárgyalandó fogalmával!). A befektetési alaphoz fűződő befektetői jogokat a befektetési jegy, mint értékpapír testesíti meg. A befektetési jegy átruházható, benne a kibocsátó meghatározott pénzüsszegnek a rendelkezésére bocsátását elismerve arra kötelezi magát, hogy azt a befektető érdekében befektetési alap kialakítására, illetve az abban való elhelyezésre fordítja, és az így létrehozott befektetési alapot a befektetők általános megbízásából kezeli. Az alap kezelése során az alap vagyonát képező értékpapírok letéti őrzését és az ahhoz kapcsolódó kezelését, az alap bankszámlájának és értékpapírszámlájának vezetését, valamint a befektetési jegyek eladásával, visszavásárlásával, a hozamok kifizetésével és a nettó eszközérték megállapításával kapcsolatos technikai tevékenységet a letétkezelő látja el. A letétkezelő bank vagy szakosított pénzüintézet lehet. A letétkezelő feladatai ellátása során az alapkezelők sajátos ellenőrzését is végzi, örökdi annak törvényes működése felett.

Az alap tárcájában szereplő eszközök értékét, csökkentve az alapot terhelő összes kötelezettséggel nettó eszközértéknek nevezzük. Az alap nettó eszközértékét az alap eszközeire vonatkozó lehető legfrissebb piaci árfolyam-információk alapján kell meghatározni. Ez a gyakorlatban értékpapíralap

esetén az értékpapírok tőzsdén vagy tőzsdén kívüli piacon kialakult árfolyamát jelenti. Ingatlanalapoknál az ingatlanok értékét független ingatlanértékelő legalább háromhavonta állapítja meg. Ha a nettó eszközértéket elosztjuk a forgalomban lévő befektetési jegyek számával, az egy befektetési jegyre jutó nettó eszközértéket kapjuk. Ezen az értéken kerülnek értékesítésre és visszaváltásra a nyílt végű befektetési alap jegyei.

3.3.2. A kezelési szabályzat

A befektetési jegy megvásárlása egyfajta bizalmi viszonyt jelent a befektető és az alapkezelő között, hiszen az előbbi úgy bízta az utóbbira tőkét, hogy nincs beleszólása a konkrét befektetésekre. Ráadásul az alapkezelő eredményre vonatkozó kötelezettséget sem vállal (nem is vállalhat). Azokat a keretszabályokat, amelyek meghatározzák, hogy az alapon összegyűjtött tőke mibe, s milyen feltételek mellett fektethető be, a kezelési szabályzat tartalmazza. (Emellett a törvény is felállít bizonyos korlátokat.) Ugyanitt kell az alapra terhelhető költségeket is meghatározni. A kezelési szabályzat tehát az alap egyfajta „házirendje”. A kezelési szabályzatot minden befektető megismerheti, s ennek áttanulmányozása után döntheti el, rábízta-e az alapra pénzét.

3.3.3. A befektetési alapok fajtái: nyílt végű és zárt végű alapok

A befektetési alapok fajtájuk szerint lehetnek nyílt végű és zárt végű alapok. A nyílt végű alapokhoz bárki, bármikor csatlakozhat, illetőleg a befektetők bármikor kivonhatják tőkéjüket: ezt nevezzük a befektetési jegyek folyamatos forgalmazásának. Az ilyen alap tőkéje tehát nemcsak a portfólióelemek értékváltozása, de a befektetési jegyek eladása és visszaváltása miatt is folyamatosan változik. Ezzel szemben a zártvégű alap jegyei csak a jegyzési időszakban kerülnek értékesítésre, az alap mérete (a befektetési jegyek darabszáma) a futamidő alatt változatlan marad, tőkéje a futamidő alatt kizárólag a portfólióelemek értékváltozása (és a felmerülő költségek) miatt változik. A zártvégű alap befektetési jegyeinek visszaváltására kizárólag a futamidő végén (a lejáratkor) kerül sor. A nyíltvégű alap jegyei likvidebbek, mert az alapkezelő köteles azokat a nettó eszközértéken bármikor

visszaváltani. Ez viszont azzal is jár, hogy az alap tőkéje nagyobb részét kell, hogy likviden tartsa, ami kedvezőtlenül érintheti hozamát.

A nyíltvégű befektetési alapok nettó eszközértékét (ideértve az egy jegyre jutó nettó eszközértéket is) – éppen a visszaváltás értékarányosságát biztosítandó – naponta ki kell számítani, míg a zártvégűekét hetente, illetőleg ingatlanalap esetében havonta.

Ma Magyarországon a nyíltvégű alapok sokkal elterjedtebbek, mint a zártvégűek. Jellemzően a nyíltvégű alapoknak nincs meghatározott futamidejük és – kevés kivételtől eltekintve – nem fizetnek hozamot sem. Ennek oka, hogy a befektető a befektetési jegyet bármikor pénzzé teheti, így lejáratra nincs szükség. A hozam pedig nap mint nap megjelenik a nettó eszközérték változásában (növekedésében), így a befektetési jegyeinek részleges visszaváltásával a befektető tetszés szerinti időpontban realizálhatja a hozamot vagy annak tetszőleges részét.

Piaci szempontból nézve a nyílt végű alapok befektetési jegyeinek a szó szoros értelmében nincs (másodlagos) piacuk, hiszen nem a befektetők közti adásvétel útján cserélnek gazdát az értékpapírok, hanem az új befektetők az alapkezelőtől új befektetési jegyet vásárolnak (ez elsődleges piaci aktus), míg akik értékesíteni kívánják papírjaikat, az alapkezelőnél azokat visszaváltják. Méghozzá számított - az egy befektetési jegyre jutó nettó eszközértéknek megfelelő - árfolyamon. A zárt végű befektetési alap jegyei ezzel szemben a futamidő alatt a másodpiacon (pl. a tőzsdei forgalomban) cserélnek gazdát, az árfolyamot pedig a kereslet-kínálat alakítja ki.

3.3.3. Befektetési alapok csoportosítása a befektetés tárgya szerint

A következőkben azt tekintjük át, a befektetési tárgya szerint milyen módon csoportosíthatjuk a befektetési alapokat, illetve az egyes kategóriákon belül mibe fektet jellemzően, illetve mibe fektethet kiegészítő jelleggel egy-egy alap. A leírtak kizárólag a nyilvános befektetési alapokra vonatkoznak.

3.3.3.1.Értékpapíralapok és azon belüli különleges alapok

Az értékpapíralapok tőkéjüket értékpapírokba fektetik. A nyilvános értékpapíralap elsősorban tőzsdén vagy más elismert piacon jegyzett értékpapírt vásárolhat, illetve olyat, amelynek kibocsátója kötelezettséget

vállalt arra, hogy a papírt ilyen piacra egy éven belül bevezetteti. Ezen kívül tőzsdén kívüli forgalomban szereplő tagsági jogot megtestesítő értékpapírt akkor vásárolhat, ha arra a vételt megelőző harminc napon belül folyamatosan legalább két befektetési szolgáltató nyilvános módon visszavonhatatlan vételi kötelezettséget jelentő árfolyamot tett közzé. (Pillanatnyilag ilyen árjegyzésre nem találunk példát a hazai piacon.) Vásárolhat továbbá – a nyilvános forgalomban nem szereplők közül is – olyan hitelviszonyt megtestesítő értékpapírt, amelynek hátralévő futamideje nem több két évnél. Ezen kívül eszközeit tarthatja állampapírban, kollektív befektetési értékpapírban (ez a befektetési jegy, valamint tartalmilag annak külföldi megfelelője) bankbetétben, devizában, származtatott termékben és olyan pénzügyi eszközben, amelynek a napi ára naponta megbízható és ellenőrizhető módon megállapítható.

Az értékpapíralapok között, aszerint, hogy milyen fajta értékpapírokba fektetnek, megkülönböztetünk részvény-, kötvény-, illetve vegyes alapokat. (A kötvényalap elnevezést tágan kell érteni, helyesebb, de bonyolultabb lenne „hitelviszonyt megtestesítő értékpapírokba fektető alap”-ról beszélni.) Pénzügyi alapról akkor beszélünk, ha az alap kizárólag rövid lejáratú instrumentumokba (rövid hátralévő futamidejű állampapír, repo-ügylet stb.) fektet. Léteznek továbbá speciális alapok, amelynek sajátosságait a következőkben ismertetjük.

3.3.3.1.1. Befektetési alapba befektető alap (alapok alapja)

Az alapok alapja létrehozásának a célja, hogy ne pusztán az elsődleges befektetési eszközök (pl. egyedi részvények, kötvények) közötti választási, befektetési és portfóliókezelési döntésektől és tevékenységektől kímélje meg a befektetőt, s ezt a munkát hárítsa a nagyobb szakértelemmel bíró alapkezelőre, de még az egyes befektetési alapok közötti választástól is. Az alapok alapja ugyanis egy befektetési jegyekből álló portfóliót állít össze és kezel. Befektetési jegyekbe természetesen minden értékpapíralap fektethet, ebbe a kategóriába csak azok az alapok tartoznak, amelyek saját tőkéjük legalább 80 %-át kollektív értékpapírokba fektetik. Az ilyen alap nem köthet származékos ügyleteket.

3.3.3.1.2. Származtatott ügyletekbe fektető befektetési alap

Az ilyen alapok tőzsdei árualapú származtatott ügyletekbe is fektethetnek. Míg a többi befektetési alap származtatott ügyleteket kizárólag fedezeti célból, illetőleg kockázatmentes bevétel biztosítása (arbitrázs) céljából köthet, a származtatott ügyletekbe fektető alapra ezek a korlátozások nem vonatkoznak.

3.3.3.1.2. Indexkövető befektetési alap

Az indexkövető alap valamely értékpapírpiazi index összetételének megfelelő portfólió kialakításával a kiválasztott index hozamával egyező hozam elérésére törekszik. Ennek megfelelően csak az indexkosárban szereplő értékpapírokat tarthat portfóliójában. Az egyes értékpapírok súlya az alap portfóliójában az indexbeli súlytól legfeljebb 5 %-kal térhet el. Annak érdekében, hogy az indexkövetési célt maradéktalanul el tudja érni, az indexkövető alapra nem vonatkoznak a többi alapra vonatkozó olyan törvényi befektetési korlátozások, amelyeknek való megfelelés a választott index kosarától eltérő portfóliót eredményezhetne. Származtatott ügyleteket annyiban köthet az ilyen alap, amennyiben azok magára az indexre vagy az indexkosárban szereplő értékpapírokra szólnak.

3.3.3.1.4. Európai befektetési alap

Az európai befektetési alap olyan alap, amelynek befektetési szabályai, működési előírásai teljes mértékben megfelelnek az átruházható értékpapírokba kollektív alapon befektető vállalkozásokról szóló 85/611/EGK irányelvben foglaltaknak. Az ilyen alapoknál ezért Magyarország uniós csatlakozását követően érvényesülhet az „egységes európai útlevél” elve, tehát további engedélyezés nélkül az Unió valamennyi tagállamában forgalmazhatók a rájuk kibocsátott befektetési jegyek, miként nálunk is az uniós országok hasonló alapjainak jegyei.

Az európai befektetési alapoknál a befektetési szabályok szigorúbbak a nyilvános értékpapíralapokra vonatkozó szabályoknál.

3.3.3.2. Ingatlanalapok

Az ingatlanalapok jellemző befektetési eszköze természetesen az ingatlan. Ezenfelül bankbetéteket, egy évnél nem hosszabb futamidejű, OECD állam által kibocsátott állampapírokat tartalmazhat a portfólió, illetve a határidős ügyletek közül kizárólag devizaárfolyamhoz kötött ingatlanügyletekből befolyó bevételek árfolyamkockázatának fedezése céljából kötötteket.

Az ingatlanalapok altípusaként megkülönböztetünk ingatlanforgalmazó és ingatlanfejlesztő alapot, utóbbi csak zártvégű formában működhet. Míg az ingatlanforgalmazó alapnál az alap saját tőkéjének 20 %-át nem haladhatja meg egy ingatlan értéke sem, az ingatlanfejlesztő alapnál ez a mérték 30 %. Az építés alatt álló ingatlanok súlya pedig a portfólión belül az ingatlanforgalmazó alapnál maximum 25, míg az ingatlanfejlesztő alapnál maximum 60 % lehet.

3.3.4. A befektetési jegyek tulajdonosainak jogai

A részvénytulajdonosokkal ellentétben a befektetési jegyek tulajdonosai sem közvetett, sem közvetlen módon nem szólhatnak bele az értékpapírjuk által megtestesített résztulajdon alapján a szervezet – a befektetési alap – gazdálkodásába. Nem vagyoni jogaik tehát az információhoz való jogban merülnek ki, amit az alapkezelő rendszeres (éves, féléves jelentés) és rendkívüli tájékoztatásának kötelezettsége biztosít. A döntési jogosultságok azonban az alapkezelőt illetik, természetesen szigorúan a törvényi előírások és a kezelési szabályzat keretei között, az ellenőrzési jogosultságok (amelyek egyben kötelezettséget is jelentenek) pedig a Felügyeletet, illetőleg a letétkezelőt. Ez utóbbinak független módon, a befektetők érdekét szem előtt tartva kell eljárnia.

A befektetési jegyek tulajdonosainak vagyoni jogai a hozamfizetéshez (amelynek szabályai a kezelési szabályzatban kerülnek lefektetésre) és a lejáratú érték kifizetéséhez kapcsolódnak, illetőleg nyílt végű alap esetén (ahol az előbb említettek inkább csak elvi jellegűek) a bármikori visszaváltás joga illeti meg a befektetőt.

4. A TŐZSDE

4.1. A tőzsde története Magyarországon

Magyarországon az 1864-től kisebb-nagyobb megszakításokkal folyamatosan működő Budapesti Áru- és Értéktőzsde 1948-ban történt bezárását követően mintegy három és fél évtizeden keresztül semmiféle értékpapírpiac nem létezett. A rossz emlékű békekölcsönkötvényeket leszámítva a szocialista gazdasági rendszerben nem bocsátottak ki értékpapírokat sem. Az értékpapírokkal, értékpapírpiaccal és értékpapírjogi szabályozással együtt kihalt az országban az értékpapíri szakértelem és a befektetői szemléletmód is. Az értékpapír, mint gazdasági tényező, egészen az 1980-as évekig tabu maradt. Ekkor, még a szocialista gazdaság körülményei között jelentek meg az első kötvények, melyek kibocsátását egy 1982-es törvényerejű rendelet szabályozta először. Kötvények tömeges kibocsátására 1984-től került sor. A kötvények elterjedésével kezdetben mindenféle szabályozottság nélkül, mondhatni spontán módon, az ebben üzleti lehetőséget látó kötvényforgalmazó bankok szervezésében kialakult a kötvénypiac, amely tulajdonképpen a későbbi szervezett értékpapírpiac csíráját jelentette. A kötvénykibocsátások terjedésével és a piac fejlődésével kialakulni kezdett, ha kezdetlegesen is, egyfajta befektetői gondolkodásmód: a kötvénytulajdonosok minden adminisztratív beavatkozási kísérlet dacára kénytelenek voltak megtanulni a piac alaptörvényeit. (Ezért nemegyszer jócskán meg kellett fizetniük a tanulópenzt: igen sokan komoly veszteséget voltak kénytelenek például elkönyvelni, amíg megtanulták, hogy növekvő kamat- illetve hozamszint mellett a fix kamatozású, hosszú lejáratú kötvények árfolyama törvényszerűen esik.)

1990-ig az értékpapírpiacot kizárólag a kötvénypiac jelentette. Pusztán az a tény azonban, hogy valódi értékpapírok forogni kezdtek egy egyre inkább valódinak tekinthető piacon, lehetővé tette e piac szervezeti kereteinek fejlődését-fejlesztését, amelyből később a tőzsde is kialakulhatott. 1987-ben a kötvényforgalmazásban érdekelt bankok „Értékpapír-kereskedelmi Megállapodást” hoztak tető alá, s később felállították annak titkárságát is. Bár az elnevezések még tudatosan kerültek a „tőzsde” szó használatát, csakúgy, mint a létrehozni tervezett „Értékpapír Információs és Kereskedelmi Centrum”-é, 1988 elején az akkor még csak esetenként megtartott „értékpapír-kereskedelmi találkozót”, amelyek keretében ténylegesen adtak-vettek

értékpapírokat, a szakzsargonban egyre inkább tőzsdenapoknak kezdték nevezni. 1988 októberétől már hetente egy, majd 1989 januárjától két tőzsdenapot tartottak, amelyek életébe - közvetítőknak adott megbízások útján - intézményi- és magánbefektetők egyaránt bekapcsolódhattak, s be is kapcsolódtak.

Közel egyéves előkészítő munka után 1990 januárjában az Országgyűlés elfogadta az első értékpapírtörvényt, amely az értékpapírok nyilvános forgalombahozatala mellett a tőzsde, mint intézmény megalakításának és működésének feltételeit, az értékpapírpiac fölötti állami ellenőrzés kérdéseit is szabályozta. Létrejött az Állami Értékpapír Felügyelet (amelynek jogutódja az Állami Értékpapír-és Tőzsd felügyelet, a bankfelügyelettel való összevonása után az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet, majd a pénztár- és biztosításfelügyelettel is összevonva a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete lett), amely az értékpapírpiac egészének tisztasága és a törvényesség betartása felett őrködni hivatott államigazgatási szerv.

A Budapesti Értékpapírtőzsde az Értékpapírkereskedelmi Megállapodás bázisán, a tőzsdenapok működési rendjét átvéve, komoly állami és külföldi segítséggel 1990. június 21-én nyitotta meg kapuit, ünnepélyes külsőségek között. A tőzsde akkori neve utal arra, hogy az 1948-ban bezártnál szűkebb mozgásterű szervezet jött létre: egyrészt az Árutőzsde külön szervezetben működött, másrészt hiányoztak a devizák. A devizákkal való kereskedés azonban már kezdetben is a tőzsde távlati tervei között szerepelhetett, ez gyanítható abból a tényből, hogy bár hivatalos elnevezése „értékpapírtőzsde” lett, ahol csak lehetett, rövidített név címén, a tőzsde már akkor is a mára hivatalossá tett „Budapesti Értéktőzsde” néven nyilvánult meg.

A jelenlegi értéktőzsde fennállásának 13 éve alatt megélt sikereket, kudarcokat, de egyértelműen bizonyította, tőzsde nélkül immár elképzelhetetlen a hazai gazdasági élet. Az persze más kérdés, mi lesz a tőzsde jövője, hiszen a globalizációtól illetőleg uniós csatlakozásunktól nem függetlenül nem zárható ki az a lehetőség, hogy valamely nagyobb tőzsde szervezetébe fog a jövőben beintegrálódni. Miként az is elképzelhető – a tulajdonosok egy részének jelenleg vannak ilyen tervei – hogy az 1864 és 1948 között működő tőzsde mintájára megvalósul az értéktőzsde és árutőzsde egyesítése.

4.2. A tőzsde főbb jellemzői

A tőzsde a koncentrált értékpapírpiac színtere. Szervezeti formáját tekintve a nemzetközi gyakorlatban számos megoldás ismeretes, a részvénytársaságként működő tőzsdétől kezdve a non-profit jellegűig. Magyarországon 2002-től a Budapesti Értéktőzsde (BÉT) részvénytársasági formában működik.

A tőzsde feladata a tőzsdei termékek kereskedésének koncentrálása, az átlátható, szabályozott kereskedés biztosítása, a kereskedési információk (árak, forgalom) nyilvánosságra hozatala, s (az elszámolóház útján) a teljesítés biztonságának garantálása. A tőzsdén kizárólag felügyeleti engedéllyel rendelkező, a tőkepiaci törvényben és a tőzsdei szabályzatokban előírt feltételeknek megfelelő tőzsdei kereskedők kereskedhetnek, akik a tőzsdével illetve az ügyletek elszámolása tekintetében az elszámolóházzal (Központi Elszámolóház és Értéktár Rt., rövidítve KELER) szerződésben állnak. A tőzsde - törvény által meghatározott keretek között - szabályzatban határozza meg a tevékenységére vonatkozó általános szabályokat, valamint a tőzsdei kereskedőkre és kibocsátókra vonatkozó jogokat és kötelezettségeket. A BÉT-n három szekció működik: hitelpapír- és a részvénytársasági, valamint a származékos szekció. A részvénytársasági szekcióban zajlik a befektetési jegyek és a kárpótlási jegy kereskedése is. A hitelpapír és a részvénytársasági szekcióban azonnali ügyleteket kötnek, míg a származékos szekció a határidős ügyletek színtere. A származékos szekción belül működik határidős és opciós piac. A származékos termék fogalma egyébként azt jelenti, hogy valamely tényleges tőzsdei termékből vagy termékekből létrehoznak egy mesterséges, de kereskedésre alkalmas terméket (pl. több tényleges részvény árfolyamából áll össze a tőzsdeindex).

4.3. A kereskedés menete a Budapesti Értéktőzsdén

4.3.1. Távkereskedés elektronikus úton

A tőzsdén régebben nyílt kikiáltásos kereskedés folyt, ami azt jelentette, a kereskedők hangos szóval tették meg ajánlataikat, amelyeket ha valaki

szintén hangos szóval elfogadott, megkötetett az üzlet, amelyet kötjegyven rögzítettek. Ma már a technikai fejlődésnek köszönhetően elektronikus úton kereskednek: az ajánlatokat egy számítógépes rendszerben kell rögzíteni (az ajánlatok az ún. ajánlati könyvbe kerülnek bevitelre), s az üzleteket is a számítógép köti meg, azaz párosítja össze az egymásnak megfelelő, de ellenkező irányú tranzakcióra (vétel illetve eladás) szóló ajánlatokat. Miután teljesen mindegy, hol tartózkodik a kereskedő, amikor az ajánlatot teszi, a tőzsdeterem, mint hely is megszűnt mára, a kereskedők saját irodájukból kereskednek. Ezt hívják távkereskedésnek.

4.3.2. A kereskedés szakaszai, az ajánlatok fajtái

Jelenleg a BÉT reggel 9 és délután fél 5 között tart nyitva. A kereskedés egy ún. nyitószakasszal kezdődik (kivéve a hitelpapír szekciót, ahol az ajánlatgyűjtési szakaszt rögtön a szabadszakasz követi), ez tulajdonképpen egy pillanat, amikor is a rendszer megvizsgálja, az ajánlati könyvben lévő ajánlatok (ajánlatot már nyitás előtt fél órával, az ún. ajánlatgyűjtési szakaszban is lehet tenni), közül melyek párosíthatók össze. Ezekből az ajánlatokból jönnek létre a nyitó kötések. Ebben a szakaszban minden tőzsdei terméknek egy nyitóára van, amely az az ár (egyensúlyi ár), amely mellett az adott instrumentumra a lehető legnagyobb volumenben tud a rendszer az ajánlatok összepárosításával forgalmat generálni. (Természetesen előfordul, hogy egy-egy értékpapírból nincsenek egymásnak megfeleltethető ajánlatok, így a nyitószakaszban nem jön létre kötés, ekkor a nyitóár a későbbiekben megkötött első üzlet árfolyama lesz.)

A nyitószakaszt a 9 óra 5 perckor kezdődő szabadszakasz követi, ebben zajlik a kereskedés egészen a zárásig. Az ötperces „szünetben” ajánlat nem tehető, ezért a szabadszakasz kezdetén a könyvben összepárosítható ajánlat nem lehet (ezeket a gép a nyitószakaszban összepárosította.) A szabadszakaszban minden ügyletnek egyedi árfolyama van: az ügylet egyik oldalán egy több-kevesebb ideig a könyvben váró, így mindenki által látható ajánlat áll (ennek az árfolyama lesz a kötésár), míg a másikon ennek az ajánlatnak egy azonos áron bevitt ellenirányú ajánlattal (részben vagy egészben) való elfogadása. Természetesen ha az "elfogadó" ajánlat nagyobb mennyiségre szól, az ellenirányú „várakozó" ajánlatot meghaladó mennyiség

(kivéve a később tárgyalandó „most”-ajánlatot) új „várakozó” ajánlatként kerül be a rendszerbe. A származékos szekció határidős piacán van zárószakasz is, amelyben a kereskedés a nyitószakasznál megismertek szerint zajlik, ilyenkor képződik meg az egyes termékek elszámolóára.

Az ajánlatokat tetszőleges érvényességi idővel lehet bevinni a rendszerbe, a leghosszabb érvényességi idő 30 nap (ezt hívják visszavonásig érvényes ajánlatnak). Leggyakrabban alkalmazott ajánlat a nap-ajánlat, amely az adott kereskedési nap végéig érvényes. Speciális a legrövidebb érvényességi idejű úgynevezett „most” ajánlat, amely csak bevitele pillanatában érvényes, tehát átfut a rendszeren, ha van a könyvben párja, (részben vagy egészben) üzlet születik belőle, ha viszont nincs, nem válik várakozó ajánlattá, hanem törlődik a rendszerből.

A most ajánlatnak van egy speciális fajtája, a piaci ajánlat, amely abban különbözik minden más ajánlattól (amelyeket a lényeges elemüket képező árkorlát meghatározás miatt limit-ajánlatoknak nevezünk), hogy nem tartalmaz árat. Itt csak a tranzakció irányát (vétél vagy eladás) és a mennyiséget kell megjelölni. Az ilyen ajánlatból az ajánlati könyvben az ellenoldalon található legjobb áron (legmagasabb vételi vagy legalacsonyabb eladási) jön létre az üzlet. Az árkorlát hiánya miatt ez az ajánlat nagy óvatossággal kezelendő, hiszen bár az ajánlattevő látja ugyan az ellenoldalon az árat, ha az ellenoldal legjobb ajánlatát éppen a piaci ajánlat bevitele előtt visszavonják (a másodperces törtrészével azelőtt, mielőtt az üzletkötő lenyomja gépén az ajánlatbevitt indító billentyűt), kellemetlen meglepetés adódhat.

Az ajánlatokat érvényességi idejüktől függetlenül bármikor vissza lehet vonni mindaddig, amíg azokból üzlet nem született, illetőleg az üzletkötéssel nem érintett rész tekintetében. (Ezért lehet megtévesztő a nyitás előtti ajánlattételi szakaszban az ajánlati könyv, hiszen ekkor mindenféle következmény nélkül bármilyen ajánlat tehető, a komolytalanokat a nyitás előtt úgyszólván visszavonják.)

A kereskedés során tehető feltételes, ún. stop-ajánlatok. Ennek két fajtája a stop-limit és a stop-piaci ajánlat. (A limit- és a piaci ajánlat fogalmával már megismertedtünk, a fogalmak itt is ugyanazt jelentik.) Az ajánlat „stop” jellege abból áll, hogy tartozik hozzá egy aktiválási ár. A stop ajánlat akkor válik aktív (az eddigiekben megismert tartalmú) ajánlattá, ha az aktiválási áron tőzsdei ügylet jön létre. Amíg ez nem történik meg, az ajánlat passzív, nem jelenik

meg a könyvben, abból ügylet nem jöhet létre. Az aktiválódás automatikusan, külön beavatkozás nélkül történik.

Az ajánlatokat aszerint is csoportosíthatjuk, hogy köthető-e ügylet az ajánlati mennyiség egy részére vagy sem. Amikor igen, azt részteljesíthető, ún. rész-ajánlatnak nevezik, ellenkező esetben csak egyben teljesíthető mind-ajánlatról beszélünk (ez utóbbi nem zárja ki azt, hogy a teljes mennyiség több ellenirányú ajánlattal kerüljön lefedésre, ez azonban – a mind-ajánlat teljes mennyiségének lefedését garantálandó – kizárólag egy időpontban történhet). Alapértelmezésben a tőzsdei ajánlatok rész-ajánlatok, mind-ajánlat kizárólag nagy tételre (jelenleg minimálisan 25 millió Ft értékű értékpapírra) tehető.

4.4. Teljesítés: a multilaterális nettósítás módszere

A tőzsdei ügyletek teljesítése az elszámolóházon (KELER) keresztül történik, az elszámolás a multilaterális nettósítás módszerével történik. Ennek lényege, hogy a KELER minden tőzsdetagnak a nettó pozícióját állapítja meg és rendezi. Megvizsgálja, egy-egy instrumentumból mennyit vásárolt és adott el, s értékpapíroldalon ennek különbségével terheli (nettó eladás) vagy jóváírja (nettó vételnél) a tőzsdetag értékpapírszámláját. Pénzoldalon pedig a vételek és eladások ellenértékének (az összes értékpapírra együttesen) különbözetét rendezi a pénzszámlákon. Nincs tehát jelentősége annak, hogy egy-egy tőzsdei kereskedő melyik másik kereskedővel kötött üzletet (multilaterális elszámolás), s annak sem, pl. van-e annyi értékpapír a kereskedő számláján, amennyit eladott, illetőleg annyi pénz, amennyi vételeit fedezi, ehelyett csak az eladások és vételek különbözeteként adódó pénz illetve értékpapír rendelkezésére állásának van jelentősége (nettósítás).

4.5. Tőzsdei ügyletfajták

4.5.1. Azonnali ügyletek

Az azonnali ügylet fogalma nevéből adódóan azt takarja, hogy az üzletkötést rövid időn belül teljesítés követi. Az „azonnali” azonban nem szó szerint értendő, a hitelpapírszekcióban kötött ügyleteknél T+2, míg a részvénytársaságokban T+3 napos teljesítési rend van érvényben. Ez azt jelenti,

hogy T nap az üzletkötés napja, s az ezt követő második illetőleg harmadik napon történik a teljesítés.

4.5.2. Határidős ügyletek

Bővebb magyarázatra szorul a határidős ügyletek mibenléte. Elvileg a határidős ügylet lényege az, hogy a teljesítés és az üzletkötés időben elválik egymástól, azaz egy későbbi időpontra (határidőre) kötik az ügyleteket. A gyakorlatban – a tőzsdei kereskedés során – úgynevezett szabványosított határidős ügyleteket kötnek, ami azt jelenti, hogy van néhány kitüntetett nap (határidő) amire lehet üzletet kötni. A tőzsdei szabványosított ügylet további igen lényeges tulajdonsága, hogy teljesítésre nem, csupán elszámolásra kerül sor. Tehát a határidő elérkezésekor megvizsgálják az érintett tőzsdetermék aktuális árát, s ehhez képest kerül sor a felek között sor az elszámolásra. Ez az ár valamilyen viszonyban áll a kötési árral, a különbözetet az egyik fél megnyeri, a másik elveszíti.

A határidős ügylet megkötésekor a feleknek nem az ügylet értékének megfelelő pénzt vagy értékpapírt, hanem csupán ennek töredékét kitevő letétet kell elhelyezniük a KELER-nél. Ez az alapletét, ami elhelyezhető állampapírban is, s amely tulajdonképpen biztosíték arra nézve, hogy a kötelezett (aki majd veszít, de az üzletkötéskor még nem tudható, melyik fél lesz az) fizetni fog. Az üzletkötés és a határidő lejárta közti időben pedig a KELER folyamatosan vizsgálja az érintett termék (a szóbanforgó határidőre vonatkozó határidős) árfolyamát, minden nap megállapítja az ún. elszámolóárat, s ennek változása mértékében terheli és jóváírja a felek számláját. (Tehát aki „vesztésre áll”, menet közben már fizet – változó letétet helyez el - , míg aki „nyerésre” áll, pénz kap, s ha fordul a kocka, fordul a pénzáramlás iránya is). Ennek az az oka, hogy az esetleges veszteség mértéke szinte korlátlan is lehet, így a letéti követelményt mindig célszerű a pillanatnyi helyzethez igazítani.

A határidős pozíciót egy ellenirányú ügylet megkötésével a határidő előtt le lehet zárni. (Az ugyanolyan volumenre szóló vétel és eladás „kiejti” egymást.) Ez esetben tovább nem áramlik a pénz, a pozíció lezárásakor nyereség vagy veszteség véglegessé válik, ha úgy tetszik, a játéknak vége. (Ebből persze

nem következik, hogy a pozíciót csak nyereség esetén célszerű lezárni, hiszen akkor is célszerű, ha arra számítunk, a veszteség nőni fog.)

A határidős ügyletkötések motivációja lehet fedezeti vagy spekulációs. Fedezeti ügyletről beszélünk, ha a pozíciót nyitó fél valamely kockázat kivédése céljából nyit pozíciót. Klasszikus példa erre, amikor az exportőr később befolyó devizabevétele miatti árfolyamkockázatát kívánja lefedezni a deviza határidős eladásával, illetve az importőr a vételével. A spekulatív ügyleteket egyértelműen a nyereségszerzés motiválja: a pozíciót nyitó valamiféle határozott várakozással rendelkezik, amely, ha bejön, nyereséget, ellenkező esetben veszteséget hoz számára.

A spekuláns számára a határidős piac legfőbb előnye az azonnalival szemben a tőkeáttételben rejlik. Mivel a letéti követelmény töredéke az ügylet értékének, egységnyi tőkét letétbe helyezve többszörös értékű ügylet köthető ahhoz képest, mintha ugyanezt a tőkét azonnali ügyletekbe fektetné valaki. Persze a kockázat is nagyobb, s könnyen még egy jó koncepciót is romba tud dönteni, ha likviditási okokból kell zárni a pozíciót. Ez utóbbit nevezik kényszerzárásnak, ami azért következhet be, mert a spekuláns nem tud eleget tenni megnövekedett változóletét képzési kötelezettségének. Ilyenkor hiába „jön be” a végén, a határidő elérkeztekor a várakozás, ha időközben a jó szimatú spekuláns nem tudta finanszírozni pozícióját, őt ez már nem érinti, számára maradt az időközben realizált veszteség.

A BÉT határidős piacán a tőzsdeindex (BUX) kereskedelme a legnépszerűbb, de kereskedni egyedi részvény, deviza, kamatláb, államkötvény kontraktusokkal is.

4.4.3. Opció ügyletek

Az opció tulajdonképpen jogot, jogosultságot jelent. Az opciós ügylet lényege, hogy az egyik fél – őt nevezzük az opció vevőjének – jogot szerez valamely értékpapír vagy más tőzsdei termék meghatározott időpontban vagy időpontig történő megvásárlására vagy eladására, előre meghatározott (rögzített) áron. Akitől a jogot szerzi, az az opció eladója, kötelezettje, más néven kiírója. Attól függően, hogy az opció vételre vagy eladásra szól, beszélünk vételi (Call) vagy eladási (Put) opcióról. Vételi opcióról tehát akkor beszélünk, ha a jogosult a vételi jog tárgyát egyoldalú nyilatkozattal megvásárolhatja a

kötelezettől, eladási opcióról pedig akkor, ha a jogosult az értékpapírt vagy tőzsdei terméket egyoldalú nyilatkozattal eladhatja a kötelezettnek. Tehát mindig egy jogosult (az opció vevője) és egy kötelezett (az opció eladója) áll szemben, az opció jellegét (vételi vagy eladási) pedig az adja meg, hogy a jogosultság és a kötelezettség mire (vételre vagy eladásra) vonatkozik.

Az opció vevője szabadon dönthet arról, meg kívánja-e kötni a szerződést vagy sem, míg az opció eladója e döntéshez köteles alkalmazkodni. Az opció eladójának (kiírójának) ezt a hátrányos helyzetét hivatott kompenzálni az opciós díj (prémium). Ez nem más, mint az opció (a jog) ára, annak az ellenértéke, hogy az opció kiírója egyoldalú kötelezettséget vállal a másik fél felé. Az opciós díj attól függetlenül megilleti a kiírót, hogy az opcióval érintett ügylet végül létrejön-e vagy sem, tehát hogy az opció vevője él-e (vételi vagy eladási) jogával vagy sem. Az opciós díjat az ügyletkötéskor, az azonnali teljesítés szabályai szerint kell kifizetni, míg a vételárat (amelyet vételi opciónál az opció vevője, eladási opciónál az opció eladója fizet) csak abban az esetben és akkor, ha a jogosult él opciós jogával, azaz lehívja az opciót.

Az opciónak a lehívhatósági idő szerint két fajtája ismeretes: az időpontra (európai típusú) és az időtartamra (amerikai típusú) opció. Előbbinél az opciós jog a határnapon, utóbbinál a határnapig bármikor gyakorolható. A Budapesti Értéktőzsdén európai típusú opciós ügyletek köthetők, amelyek – a határidős piac mintájára – szabványosítottak. A szabványosítás itt értelemszerűen nemcsak a határnapra terjed ki, de az árfolyamra is, így a megállapodás tárgyát – egy adott árfolyamra és határnapra szóló opció esetében – az opciós díj nagysága képezi.

Jelenleg opciós kereskedés tárgyát a BÉT-en a BUX index, a MOL, a Matáv és az OTP részvénye, valamint az euro és USA dollár (Ft-ban kifejezett árfolyama) képezi.

Az opciót akkor éri meg lehívni, ha az opciós árfolyam (amin az opciós jogot gyakorolni lehet) vételi opciónál alacsonyabb, eladási opciónál pedig magasabb az azonnali (prompt) árfolyamnál. Ennek oka, hogy ekkor keletkezik a jogosultnál pozitív árkülönbözet. Ezzel együtt nem biztos, hogy nyereséges is lesz számára az ügylet, mert ennek vizsgálata során már a korábban kifizetett opciós díjjal is számolni kell. A lehívási döntést azonban nem szabad, hogy a már kifizetett opciós díj befolyásolja, hiszen a díj már

mindenképp költség a jogosult számára (akár lehívja az opciót, akár nem), viszont ha az opciós ár és a prompt ár különbözete a jogosult javára kedvező, a különbözet a jogosult számára a legrosszabb esetben is csökkenti az opciós díj kifizetéséből fakadó veszteséget.

Az opció lejáratá előtt, attól függően, hogy az opciós ár milyen viszonyban áll az éppen aktuális prompt árral, az opciót háromféleképp „minősíthetjük”: in the money (ITM) opcióról beszélünk, ha az opció azonnali lehívása a jogosult számára pozitív árkülönbözetet jelentene, out the money (OTM) az opció, ha azonnali lehívás a jogosult számára negatív különbözetet jelentene, illetve at the money (ATM) az opció, ha egyik eset sem áll fenn, azaz a prompt ár megegyezik az opciós árral (ilyenkor közömbös lenne a jogosultnak, hogy abban a pillanatban lehívja-e az opciót). A definícióból adódóan a prompt ár időközbeni változásával változhat az opció minősítése is. Vételi opciónál a prompt ár emelkedésével az OTM opcióból ITM lehet, a prompt ár esésénél pedig fordítva. Eladási opciónál a prompt ár emelkedése miatt válhat az ITM opció OTM jellegűvé, illetőleg az ár csökkenése OTM opciók ITM jellegűvé válását eredményezheti.